Rashinda Rand.

143285

ZZ.C26

11/1852

ॐ नमः श्रीगणाधिपतये ॥ तौ दृष्ट्वा महात्मानौ वानरौ रामलक्ष्मणौ वरायुधधरौ वीरौ सुग्रीवः प्लवगाधिपः नाल च
क्रमनस्थाय वाक्यमाणः सचिवैः कपिगणैः स्तीतस्तनुसुग्रीवपार्श्वमागतः न्यकु कामागिरेः शृंगं चरामोच्छ्रितो
भवत् ततस्तस्मिन्सचिवैः सर्वमेवयथातथं रामः परमोद्विग्नो भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ एतौ वनमिदं दुर्गं वालिप्रणिहितो
वरौ छद्मनाचीरवस्त्रौ विचरंतौ विहागतौ ततस्तेवानराः सर्वे भिज्ञमुर्वनौ क्रमः एवमेकायनगताः प्रेक्ष्यमाणा गिरे
गिरिं वेगेनाकंपयन्दृष्ट्वा नगश्रेष्ठवराणि च ततः शंकास्वा मृगासर्वे क्रममाणा महाबलाः ततः सुग्रीवसचिवाः सर्व
सुरगमास्तत्रपुष्पिताग्रनगसंचयान् उत्पत्यगिरिशृंगाग्रान्निपेतुस्ते महाबलाः ततः सुग्रीवसचिवाः पर्वतेऽसमाश्रिताः
संगम्यकपिमुख्यस्थिताः प्रांजलयस्तदा ततस्तेभयविमुक्तं वालिंवियद्दशंकितं उवाचहनुमान्त्राज्ञः सुग्रीवंवानरा
धिपं यदाचोद्विग्नचेतास्त्वंप्रभुर्हरिपुंगवः संत्रस्तस्त्यक्तवान्वालिंतोमहान्नृपयूथपूकोगिरिरयंभयंनेहवालि
वालिनः यस्माद्विग्नचेतास्त्वंप्रभुर्हरिपुंगवः तन्नोत्वंदर्शनंक्रूरंनेहपश्यामिवालिनं यस्मात्तवभयंनित्यंसर्वज्ञात्वारिनश्च
यात् ससनेहवालिदुष्टात्मानंनेपश्यामस्तभयं अथशाखामृगत्वंचत्यक्त्वाद्यप्रकटीकृतं चिरंरेवमास्थायतस्मात्वंतत्प्रचिंति
ता बुद्धिर्विनसंप्राप्तंहिनैःसर्वमाचरेत् नत्यक्तबुद्धिर्गतोराजाचिरंपातिवसुंधरां सुग्रीवस्तुशुभंवाक्यंश्रुत्वातत्रहनूमतः
अतःशुभतरंवाक्यंहनुमंतमुवाचह दीर्घबाहुर्विशालाक्षोशरकार्मुकधारिणं कस्यस्थानभयंदृष्ट्वाएतौसुरसुरोपमौ एतौ
दृष्ट्वामहावीर्यौधन्विनौविपुलोरसौ वालिनाप्रहितावेतौमांकेदुरुषोत्तमौराजानोबहुमित्राहिविश्वासोनबुनः क्रमाच्चर
यश्चमनुष्येणविनेयाछद्मचारिणः छिद्रमेवमविश्वेत्याः छिद्रेष्वप्रहरंतिवैऋत्यंवालिमेधावीराजानोबहुदर्शनाः न

3/1954

वंतिपरहन्तारस्तेयाःपंडितःसदा तौदृष्ट्वाशाद्वलेतेवदेहेयाताख्यवंगमाइंगितैश्चविकारैश्चनेहयाभाषितेनचाल्पयाधृत
प्रभावंप्रहृष्टमनसोयदिविश्वासयत्रसंसाभिरंगितैश्चपुनः पुनः ममैवाभिमुखास्तिष्ठत्वमरिसूदनः प्रयोजनंप्रवेश
स्यवनस्यास्यधनुर्धरौ परमायुधसंपन्नौयन्निमित्तविहागतौ शुद्धात्मानोयदित्वेनाजानीवेत्रवनगर्षभाव्याभाषितेवाचिदे
वतानामेवंकुरुष्वेत्येवंकपिराजेनसंदिष्टामारुतात्मजः चुकारगमनेबुद्धिंयत्रतौरामलक्ष्मणौ तमित्युक्त्वावचनंतुत
स्यकपिप्रवीरस्यदुरासदस्यमहानुभावोहनुमान्महात्मात्वरन्योसमीपंनरसुख्ययोरिति ॥ इतिकिष्किंधाकांडेसुग्रीवकं
नामसर्गः ॥ ७ ॥ ततःसंस्कृत्यहनूमान्सुग्रीवस्यमहद्वचः पर्वताद्रुत्यमूकाद्रुपुप्लुवेयत्रराघवौ ॥ ततत्रवेगवान्गत्वावीरौ
नरवरोत्तमौ उपचक्रामतौवाक्यंवाग्मीनाकामवित्यहं त्वरूपंसंपरित्यज्यभिक्षुरूपेणवानरः अभ्यभाषतवीरौयथाव
त्प्रशंसन्देवराजप्रतीकाशौधन्विनौसंप्रतिष्ठितौ दुःखंकथमिमंप्राप्तौसुखार्हौसुखवर्धनौ त्रासयंतोमृगगणान्नद्यश्चवनचा
रिणः पंपातीरुहान्पुष्पान्वीक्षमाणौसमंततः हनुमान्दीर्घतांगौतौसंप्रयंतौसुदुःखितौ वर्मधंतौसुधन्वानौकौयुवांचीरवास
सौ शक्रचापनिभेचापेप्रगृह्यविपुलैर्भुजैः श्रीमंतौरूपसंपन्नौमनुजेश्वरसंनिभौ मनुष्यसमौवीर्येयुनिमंतौनरर्षभौ अ
न्योन्यसदृशाकारौदेवलोकादिवागतौ भूमेःप्रतिनिधीनूनंसूर्यचंद्रमसाविवा विष्वक्सेनोमहासत्वोपीडयंतौवसुंधरां विशा
लवक्षसौवीरौकौभवंतादिवागतौ सिंहस्कंधौमहासत्वौसमदोर्गुरुषाविवाश्रयुताश्चसुदृशाश्चबाहवः परिघोपमाः
सर्वभरणभूषाश्चदृश्यंतेचाभरूषिताः उभावेवहिपश्यामिपार्थिवव्यंजनान्वितौ मुनिवेशधरौयद्वत्तन्नारायणंहरिं
किमर्थमिहसंप्राप्तौचीरकृष्णाजिनांबरौ तत्त्वमिबुधोज्ञेयोकार्यवंतादिवागतौ केनचित्कार्ययोगेनएकः
हीद्विधाकृतौ लक्षणाचारसंपन्नविक्षनाविवहूमिणौ उभौयोग्यावहंमन्येरक्षितुंपृथिवीमिमां सकानवृक्षान्

२

स्तः मेरुमंदरयोर्मित्रं तावस्मच्चधनुषी दृष्ट्वेश्वरे सूचिरानुलेपनोत्रकादौ तेयपेंद्रस्यवज्रेणमयनिस्कृते संहरणौनिधिनेबाणौस्कृ
णौचशुभरक्षनौ जितांतकदर्पकैर्नजितिरवपत्रगौ महात्रमाणौदिस्तीर्णौनत्रहृदकमूषितौसवकावैनौत्रकारौतेनिमु
कौभुजगाविवएवंमयोच्यमानौचकस्मात्सप्तसुरीस्थपा विवक्षुसमनुप्राप्तंकिंचमानाभिभाषथसुग्रीवनामधर्मात्माक
श्चिद्वानरयूथपः वीरोविनिस्कृतोभ्राताजगद्भ्रमतिवीर्यवान् भ्रात्रोरंत्रेषितस्तेनसुग्रीवेणमहात्मना रामोवानरमुख्यानां ह
नूमान्नामवानरः युवाभ्यांसहधर्मात्मासुग्रीवःसत्यमिच्छति तस्यमांसचिवंवेद्धवानरंकामरूपिणंतमजानिहरूपप्रतिच्छन्नंसुग्रीव
प्रियकारिणंकथ्यमूकादिहप्राप्तंवानरंकामरूपिणंएवमुक्काहनुमान्तौरामलक्ष्मणौवाक्यज्ञौवाक्येऊशलतस्ततोनोवाचकि
वन एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यरामोलक्ष्मणमब्रवीत् प्रहृष्टवदनःश्रीमान्भ्रातरंप्रियदर्शनं अयंमंत्रीकपेंद्रस्यसुग्रीवस्यसद्वंगमः
तमभिभाषेसमासेनत्वंसुग्रीवसचिवंहरिं नववाक्यकोविद्यमाप्तस्यसमीपमुपागतं वाक्यंमधुरयावाचेहृद्यवंतमपस्थितं
स्माकंचयथादृष्टंचरितंभ्रातृवत्सलात्यत्रंचकथयकथयस्वहनूमते हृद्यवंतौयथावाक्यैसुग्रीवेणाभितोजसा एतत्सर्व
यथादृष्टंसत्यरघुनंदन एवमुक्तस्तुरामेणलक्ष्मणोवाक्यमब्रवीत्सचिवंकपिराजस्यसुग्रीवस्यमहात्मनः राजादशरथोना
मद्युतिमान्धर्मवत्सलः तस्यायमग्रजःपुत्रोरामोनाममहायशाः धर्मज्ञोसत्यसंधश्चदांतःसर्वभूतहितेरतः शरण्यशरण्यार्थीवापितृनि २-
देशकारिणः अनुजस्यस्वरूपस्यपुत्रोद्यस्यमुपागतः धर्मपत्न्यस्यजनकस्यलक्ष्मणोनामनामतः भरतश्चमहाबाहुःकैकेय्यनुजघ्रिय
मनुप्राप्तोनित्यात्मकंहरिश्रेष्ठमातरोनृपसंमतः राममाताचकौशल्यासुमित्राजननीमम कैकेयीभरतस्यापिजननीपा
पनिश्चया पित्राऽभिषेकोरामस्यराज्यहेतोःसमुद्यते कैकेयीनिरमुक्तोराज्यंवारयतनंनृपंतेनदत्तोवरस्तस्यैरामप्रव्राजना
यवै वनेवस्तुरामोयंनवनंदवर्षाणिपंचच अयंपित्राव्यवसितःप्रययोदंडकंवनं अजंतंचवनेरामंमनुष्यनुजग्मि
वान्सीताप्यनुययौरामंरामपत्नियशस्विनी रामंकमलपत्राक्षंज्ञात्वेक्ष्वाकुगतावसं तंनुजग्मुर्नराघ्र्यंमहात्मनः

आवाभ्यांरहितंसाध्वीशोकसंविह्वलामना कोशंतीरामरामेतिरक्ष्यतेतिचभामिनी हृयमाणंतुतांदृष्ट्वाराक्षसोमहा
बलः क्रोधमार्गंतस्यावरोधस्यदुरात्मनः तत्रयुद्धंमहानासीद्गृध्रराक्षसयोः हत्वागृध्रंतुविरथंतेनहतोविहायसाः
वाहुतायांसीतायांमार्गमाणौवनेतदा दृष्ट्वैवतौतुतंगृध्रंहतंधरणीतलेकथितातेनसीतावधेनहतास्मिन्प्रियमाणे
नतेनैवान्यत्किंचिदुदाहृतं अथिनातंतुमत्वातंगृध्रंविगतजीवितं मार्गमाणौचनोदृष्टःकबंधोनामराक्षसः कश्चित्तस्तेन
सुग्रीवःपंथानंचव्यदर्शितः सोयमभ्यागतोरामःकाकुत्स्थोमाणश्चसौहृदात्एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यहनूमान्प्लवगस्तदा जगाम
यत्रसुग्रीवोजवेनैवसवानरः भावमुपागमानवेदयतिसत्वरः संप्रहृष्टमनास्तेषांसुग्रीवः कपिमब्रवीत्हनुमन्नान्यथाभु
तंरामंलक्ष्मणंचमहाबलं यममनाथंकुरुष्वामिनशरण्यंतथा वरार्थएवतीक्ष्णंत्वंतस्मिन्कालेविशेषतः गच्छस्वनिपु
णंपश्यहनुमन्बुद्धिमान्सिद्धिंभवतिवेपश्चात्सुपरिक्षितकारणे एवमुक्तस्तुहनूमानाजगामपुनर्बली सकाशंरा
मंदृष्ट्वासंप्रहृष्टनरूपधृक् ववाचचनद्वारामंहनूमान्वाक्यकोविदः किमर्थंत्वंवनंघोरंमृगव्यालनिषेवितं आगतःसाधुजो
ह्यंकथयस्वपुनर्ममतस्यतद्वचनंश्रुत्वालक्ष्मणोरामनोदितः पुनःप्रोवाचयद्दृष्टंतथागमनकारणं राज्यभ्रष्टस्यवीरस्यसुग्रीव
स्यधीमतः ऐश्वरेणविहीनस्यवनवासाश्रितस्यच आरावणेनहृतासीतातस्माद्वरणमागतः धातयेऽमनान्मेधान्यूयंवाणैरहिं
सनैः समोवानरेंद्रस्यप्रसादमभिकांक्षति एवंदत्वाचविज्ञानिश्राव्यचाऽनुत्तमंयशः लोकनाथःपुराभूत्वासुग्रीवेनाथमिच्छति
पुराचास्यपिताह्यासीद्वरण्योधर्मवत्सलः तस्यपुत्रावरण्यौचसुग्रीववरणागतः चिंताभिभूतेरामेतुशोकार्तेसरणागतौकउन्म
ईनिसुग्रीवःसहामंसचिवैःसहएवंब्रुवाणंतंमित्रंकरुणंसाश्रुलोचनं हनूमान्मधुरंवाक्यंमधुरस्वरः इदंरामंसीर्य
संपन्नमजितक्रोधमृजुनेंद्रियान्वितं महाबलानस्थविरैःसहायैरुपाहितेछति सोपिराज्यात्परिभ्रष्टोहृतदारश्चवानरैः हृतंहा
रायतश्चासौज्ञात्वाविनिकृतकृत्यः करिष्यतिसमाह्यंनवरामस्यचप्रियं सुग्रीवसहितोमित्रैःसामायाःपरिमार्गणेएवंभु

वाणो धर्मज्ञो वानरेश्वरो हनूमान्मारुतात्मजो ऽब्रवीद्धर्मज्ञः सर्वभूतानां सुग्रीवो वानराधिपः ततस्सुमहाप्राज्ञो हनूमान्मारुतात्मजः ऽब्रवीद्रामा
दायतौ वीरौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ सह विपुलपुराः कपिश्रेष्ठ पवनसुतः तत इत्यब्रवीत् गिरिवरमुरुविक्रमः प्रयातः
स्वयं जगाम रामलक्ष्मणाभ्यां ॥ इत्यार्षे रामायणे किष्किंधाकाण्डे रामहनुमत्समागमो नाम सप्तमसर्गः ॥ ४ ॥ हनूमान्मारुतात्मजः प्राह भ्रातरौ वीरौ सुग्रीवाय महात्मने ऽयं रामो महाप्राज्ञः श्रीमान्सत्यपराक्रमः लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा
शरणं त्वामुपागतः इक्ष्वाकूणामुलेजा तो रामो दशरथात्मजः वनं समागतो घोरं पितुर्निर्देशकारणात् तस्यास्यवसतो राज्ये
नियतस्य महात्मनः रक्षसा हृता भार्या सीता शरणमागता राजसूयाश्वमेधैश्च पुरुषैर्यज्वनाप्तदक्षिणैः दक्षिणेषु तनो स्पृष्टा
गुरुवृत्तसदृक्षीणां तपसा सत्यवाक्येन प्रजाये नाभिपालिता तस्त्री हेतोस्तस्य पुत्रो यं रामस्त्वां शरणं गतः भवता सख्यमिच्छति
तौ रामलक्ष्मणौ तीर्त्वा यं पातालमनीकसहचरनीयो कपीश्वर शुत्वा तु वचनं तस्य वाक्यज्ञो वाक्यकोविदः
रंश्रीमिद्वंशकुलजः प्लवगेश्वरः कृत्वा चमानुषं रूपं सुग्रीवः सत्यविक्रमः दर्शनीयतरो लाघवसंपन्नो ऽब्रवीत्
त्यमहातेजा राघवं प्लवगेश्वरः ऽब्रवीद्वचनं वीरं श्रीमन्तं प्लवगर्षभः भवान्विनीतो विक्रान्तो धर्मज्ञो धर्मवत्सलः आरब्धा वायु
पुत्रेण भवतस्तस्य तोगुणा तन्नमैवेषसत्कारो लाभश्चैव परो विभो यन्त्वमिक्ष्वाकुसम्बन्धे वानरेणमयासह इच्छायदिवयस्य
के पाणिरेष प्रसारितः गृह्यतां पाणिना पाणिर्मयादा वाच्यतांत्विह सएवं हनूमद्वचनं श्रुत्वा रामः सुग्रीवमब्रवीत् सप्रहृष्टमनाः पाणिं
पीड्यामास पाणिना ततो रामस्य सुग्रीवः पाणिंजग्राह पाणिना हृष्टोवास्वा स्वस्तंतं पीडितं चाभिमत्स्यजे ततस्तं हनूमांस्तस्य को
भिकुलूपमहानिः स्वेन रूपेणकाष्ठेभ्योऽनयामास पावकं दीप्यमानंततोवह्निं पुष्पैः संकुसुमंततो वह्निसाक्षिकं तत्रो पस्थायतत्रो
तस्थौ मध्यमोहितः ततो तिदीप्यमानंतौ प्रदक्षिणमकुर्वतां सुग्रीवो राघवश्चैव वयस्यत्वमुपागतौ हृष्टमनसौ
प्रीतौ तावुभौ हरिराघवौ अन्योन्यमभिवीक्ष्यैव न तृप्तिमभिजग्मतुः ततो ब्रवीद्धनूमान्वीरं राघवंपरया मुदा सर्वथा हमनुग्रा

ह्योदेवतानां नसंशयः यद्वयस्योसि मेलब्धः समदुःखसुखस्तथा ततः सपर्णबहुलां शाखामोत्क्रम्य पुष्पितां शिलासास्तीर्यसुग्री
वोनिषसादसराघवः लक्ष्मणस्यचसंहृष्टोहनूमान्मारुतात्मजः शाखांचंदनवृक्षस्यदीप्तपुष्पितां ततः प्रहृष्टःसुग्रीवस्तंवृक्षंमधु
स्यागिरा प्रत्यभाषत दाराभिमर्शव्याकुललोचनः ऽहंभ्रात्रा विप्रहीनश्चरामि भयार्दितः हृतभार्यश्चिरासाहृष्यमूकवनेस्थितः सो
हंभीतोभयंवीरनित्यमुद्विग्नचेतनः वालिनानिःसृतोभ्रात्रा तवेरश्चराघव वालिनोमेमहाभागभयात्तस्याभयंकुरु ऽब्रवीत्तंपुनर्वाक्यं
कोऽन्यस्त्वद्विमेपरमागतिः एवंब्रुवाणंसक्तेजस्वीधर्मज्ञोधर्मवत्सलः प्रत्युवाचततंकाकुत्स्थस्त्वद्विमेपरमागतिः सुग्रीवप्रहसन्निव उपका
रकृतंमित्रंविदितंमेमहाकपेवालिनंचवधिष्यामितवभार्यापहारिणं ऽमोघाःसूर्यसंकाशाममैतेनिशिताःशराः वालिनंचवधिष्या
मितमुक्काचनभूषणा कंकपत्रप्रतिच्छन्नामहेंद्राशनिवर्चसः स्रजुमार्गसुनीलाम्भोजामतो बाहुजगाहवा नंचत्वंवालिनंपश्य क्रुद्धंराज्ञो
विषोपमैः शरैर्निहितंभूतो विकीर्णमिवपर्वतं तथातुरामस्यनिशम्यभारतीं सवानरोबालदिवाकरप्रभः बभूवसंहृष्टविशालत
लोचनोनरेंद्रपुत्रोमरराघवंशकृन्नृपः ॥ इत्यार्षे श्रीरामायणे किष्किंधाकाण्डे रामसुग्रीवसख्योपगमो नाम सप्तमसर्गः ॥ ७ ॥ सतुतद्वचनंश्रु
त्वाराघवस्यात्मनोहितं सुग्रीवःपरमप्रीतः पुनर्वचनमब्रवीत् ऽयथाख्यातिनरेंद्रेमन्त्रिभिर्मंत्रमुत्तमं हनूमान्यान्तिमेनंच
निर्जनंवनमाश्रितः लक्ष्मणेनसहभ्रात्रावसंतंवनेतदा रक्षसापहृतांभार्यामैथिलीजनकात्मजां त्वयाविमुक्तांशूरेणलक्ष्मण
नरर्षभेनाश्रमात्प्रसभंहृतां प्रेक्षमाणादीनादुःखंनचिरात्त्यक्ष्यतेप्रभो ऽहंतामानयिष्यामिनष्टांवेदश्रु
तीमिव तस्मात्रक्षोवधेवीरहृतामर्षवापिनभस्तलात् ऽहमानीयदास्यामितवभार्यामरिंदम इदंतथ्यंममवचस्त्वमवेहिरघूत्तम त्य
मरोकंमहाप्राज्ञसंगतेनहितेशपो ऽनुमोहिजानामिमैथिलीमानसंशयः हियमाणांमयादृष्टारक्षसाकरुकर्मणा क्रोशंतींरा
मरामेतिलक्ष्मणेनचसंस्मरं स्फुरंतींरावणस्यांकेपन्नगेंद्रवधूरिवनसान्त्वयिष्यंश्रुत्वासवैरंविसुरासुरैः तवभार्यामिहाबाहो
विषंभक्षयितंयथा स्वात्मनाऽपिचमंदेहा मांशीलतदसंस्थितं ऽनुरोधंतथाहिमेसुभ्यापरमंनिदानान्यस्मान्नि पृहीतानिनि

हितानि चाघवा आर्त्यसदृशानि किं मयि विनंदसि एवमुक्तस्तु सुग्रीवः शोकस्य महतीं दशां गतो विवेश ननंदनं राघवस्य
कोप्यथा सहितं हृष्यन्वाक्यं सीतायाः क्षणान्निवृत्तश्रमवाष्पकलुषः सनीहारइवांशुमान्नैवासीनास्तृणशयनं वाप्य
धिष्ठितः शयिष्ये निरुदकधूर्यमुत्स्रज्य पतगविहङ्गमवत्तथा च बहुशस्तमलंकारमार्तवत् अतनं सनिश्वासमुज्झ
वैरोचिनः अथ विज्ञाय रामस्य संवेगं सोमित्रिर्वाक्यमब्रवीत् कर्तव्यं व्यवसायस्य प्रारंभेनच हितेनच अनुरूपं च युक्तं च तत्सुग्री
वत्तत्त्वया एषोस्मि प्रकृतिस्थो हि मनुजोनीतस्तया सर्वोदुर्लभो हि दशां धुरस्मिन्काले विशेषतः किंतु यत्तत्त्वया कार्यं तु
स्थिरन्यायपरिमार्गो रामस्य चरितव्रतः स्मरता वैरमस्यदुरात्मनः मया च पदमुद्दिश्य विश्वासेनदुरात्मनः सुवर्णवसुकेनेमं
संपश्यतेतवामया च यदिदं वाक्यमिमानासमीरितं तत्तथाहरिभिर्दूतैस्तवामित्यवधार्यतां अनृतोक्तदूषणेनवधेन
कदाचनाएतन्नैवनिज्ञानामिसखेमत्येनतेदापे ततः प्रहृष्टःसुग्रीवोवानरेभ्यविवेशरा घवस्यवचः श्रुत्वाप्रतिज्ञांच
विज्ञातःस्वतत्त्वमिवात्मानंमन्यमानःस्वतेजसा लक्ष्मणस्याग्रतोरामंइदंवचनमब्रवीत्तत्तमस्माकंपरोबंधुस्त्वंचमप
परमसुहृत्त्वयामित्रेणसिध्यंतिसर्वार्थानात्रसंशयः ततःप्रहृष्टःसुग्रीवःस्वनेनमधुरयागिराऽब्रवीत्प्रणयोद्गमहर्षया
कलिताक्षरोऽहंविनिरुत्साहोनात्रावमानिहभयादितः सख्यमूकेगिरिवरेहतभार्यःसुदुःखितोवालिनानरवरा दूरवध्य
मानस्यसुव्रतां कर्तुमर्हसिकाकुत्स्थज्वरस्योदयंमम एवमुक्तःसुतेजसीधर्मज्ञोधर्मवत्सलः उवाचवचनंरामसुग्री
वंप्रहसन्निव उपकारेपरंमित्रंनमित्रंपारलौकिकं अद्यैवतंहनिष्यामितवभार्यापहारिणं इमेमहाभागपत्रिणस्त्रि
तेसप्तकार्त्तिकेयवनाद्भूतास्तिष्ठंतमविभाविताः कंकपत्रनिभैश्छन्नाविभांतिसुपर्वाणइवसुतीक्ष्णाग्राःसरो
विषयंगताःतमद्यवालिनंपश्यकृतांतविषयंगतं शरैर्विनिहतंभूविकीर्णमिवपर्वतं तीव्रवेगैरमुक्तस्तुसुग्रीवो

वानराधिपेऽत्रहर्षमतुलंलेभेराघवेदमब्रवीद्वाराम्रशोकाभिभूतानांअस्माकंनगवानातिःवयस्यइक्ष्वाकूत्तमंविश्रब्धःप्रवदास्यतांहिपार्थिवदानेनवयस्योमेत्वमासिकः॥ततःप्राणैर्बहुमतस्मद्धितश्चासिराघवोवयस्यइतिकृत्वाचतत्त्वंहविनिवेदयेतादुःखमंतर्गतंयन्मेमनोदहतिनित्यदा॥एवमुक्तावचनंबाष्पदूषितरुद्धवचनः॥बाष्पोपधानाशोकाच्छोकाभिधायिनं॥बाष्पवेगंदुस्सहानदीवेगमिवागतं॥धारयामासधैर्येणसुग्रीवोरामसन्निधौ॥सन्निधुनंबाष्पमृज्यनयनेशुभेसुग्रीवःसोऽदाढ्यंमिदमाहकपीश्वरः॥पुराहंवालिनारामराज्यात्स्वादवरोपितः॥पक्षमाणेनुसंत्रासान्निर्धूतस्कंधजोयमा॥हृताभार्याममैवेनत्राणेभ्योविगरीयसी॥सुहृदस्तुमदीयामेसंयतास्तिष्ठंतिबंधनेः॥यत्नवानसहिष्टात्मामेद्विगुणाधराघव॥बहुरात्रंत्रयुक्काश्चरनेसन्निहतामया॥सीतयाचैनयादृष्टावनंत्वामरिंदमानोपसर्पितवानस्मिन्नयेसर्वेविभ्यति॥केवलंतुमयापमुक्तुमप्रसुखात्मनोनतोहंधारयाम्यधत्राणंस्नेहबंधनात्॥तिसनाएतेहिकपयःस्निग्धामांसरुधिरंतिसमंततः॥समंगछंतिगंधेनेतिंतिष्ठंतिस्थितोसंहृष्टपुष्टबलेमेरामकिमुक्तावचनंमहत्॥ममज्येष्टोरिपुर्भ्रातातथाविक्रमतोरुणः॥नहिनाथेनमेदृश्यंत्रस्तंस्याद्दरिंदम॥यश्चैतंसमरेहन्यात्समेप्राणेसमःसुहृत्॥एषनेरामकार्यार्थिःशोकार्तेननिवेदितः॥सुरविनेदुःखितोवापिसरव्यान्नित्यसरवागतिः॥श्रुत्वाचैनंवचोरामःसुग्रीवमिदमब्रवीत्॥किंनिमित्तमिदंदैन्यंश्रोतुमिच्छामितत्वतः॥अहंहिकारणंश्रुत्वातववैरस्यवानरान्॥नयंवधिष्यामिसंत्रधार्यबलाबलं॥बलवान्हिममामर्षःश्रुत्वात्मानमवमानितं॥वर्धतेहृदयोत्कंपीदृष्टवेगइवानसः॥तन्मेकथयविस्पष्टंयावदाश्लिष्यतेधनुः॥संस्पृष्टश्चमयावीरनिरस्त्रश्चरिपुस्तवा॥एवमुक्तस्तुसुग्रीवःकाकुत्स्थेनमहात्मना॥अहर्षमतुलंलेभेस्वर्गंसहवानरैर्नतः॥अब्रवीद्वचनंसुग्रीवोरामंदीप्तमिवानलं॥वैरस्यकारणंयन्नदाख्यानुमुपचक्रमे॥अथाब्रवीद्राघवमायतेक्षणंसुग्रीवएवंवचनंमहाबलः॥यथावधंचैनवानरेश्वरःसुकृत्यानत्वमदीनयागिरा॥यथाबलोवानिरदीनविक्रमः॥ इत्यार्षेरामायणेसप्तमः सर्गः॥ ॥

श्रूयतांरामयत्कृतंमादृशःप्रकृतिस्थयाःयथावैरंसमुत्पन्नंयथाचास्मिन्निसूदनः॥वालिनाममभ्राताज्येष्ठःशत्रुर्निबर्हणः॥पितुबहुमतोनित्यंममचापिपुराभवत्॥पितर्युपरतेस्माकंज्येष्ठोयमितिमंत्रिभिः॥कपीनामीश्वरोराजाकृतःपरमसंमतः॥राज्यंप्रशासतस्यस्मिन्दृष्टैतामहमद्वचः॥सर्वेषुकार्येषुप्रयतःप्रेक्षद्भसदानहिकदाचिदकुरुतस्यापमनोऽथामायावीनामनेज्ञस्त्रीपूर्वोदुंदुभेःसुतः॥तेनतस्याभवद्वैरंस्त्रीकृतेविक्रमतांवरः॥सतुसुप्तंजनेरात्रौकिष्किंधाद्वारमागतः॥वदन्निस्मसुस्वरंश्रीवालिनंचाह्वयन्मृधेमद्बलेनमहताबानराधिपः॥वीरात्रैनंहतंधारंत्रीन्लोकान्हादयन्निव॥अब्रवुस्तुममभ्रातानर्दतोभैरवंस्वरं॥ऋक्षवानममृक्षेनस्यतस्यशैलमिवद्विपः॥सगुहान्निर्गतःक्रोधान्निर्हुंश्चसुरोत्तमः॥वार्यमाणस्तदास्त्रीभिर्मयाचप्रत्यनात्मना॥सतुनिर्धूयनःसर्वान्निर्गतोममदाबलः॥ततोहमपिसोद्विग्नःसृतोवालिनमन्वगं॥सतुमेभ्रातरंदृष्ट्वैवमांचदूरादवस्थितं॥असुरोजातसंत्रासःप्रदुद्रावततोभृशं॥तंविद्रवंतंसंत्रस्तमावांतरमुपद्रुतौ॥प्रकाशत्वंततोमार्गमृक्षेणोदयनातदा॥सदृष्ट्वैवंतुबिलंदुर्गंधरण्यांविवृतंबिलं॥प्रविवेशसुरोवेगादावांधारयितुंधिष्ठितौनत्रविष्टबिलेदृष्ट्वास्थितौकपी॥धरंततः॥मासुवाचतनोवालीहितेंद्रियःहरिश्रेष्ठंतिसुग्रीवंबिलद्वारेसमास्थितः॥यावदेनंप्रविष्याहंनिहन्मिसमरेरिपुं॥मयाप्येतद्वचःश्रुत्वायाचितःसधरंतदा॥अहमेनंहनिष्यामिबिलस्थंमसुरंप्रभो॥शपयित्वातुमांपश्चाद्विवेशबिलंततः॥तस्यप्रविस्तंसायःसंवत्सरोगतः॥स्थितस्यममद्वारिरुद्धमाणस्यचत्वरः॥अनिर्गछंतंतंज्ञात्वास्नेहाद्गतसंभ्रमः॥उद्दिश्यमानसोज्ञातःभ्रातुरनिर्गमाद्वाअथदीर्घस्यकालस्यबिलान्नस्मादनिःसृतंसफेनंरुधिरंतीव्रमहद्दृष्ट्वाहृदुःखितः॥नर्दतामसुराणांचध्वनिमाश्रोत्रमागतः॥भ्रातरंनिहतंचाहंतेनमेनेऽनुजिघांसता॥ततोमयाभयात्तस्यस्थानवस्यदुरात्मनः॥महत्याशिलयाबूर्णंबिलंस्थापिहमुरवानतोहंवमास्थायादिक्षाभ्रातरंहतंशोकार्तश्चोदकंदत्वाकिष्किंधांपुनरागतः॥गूहमानस्यमेतंतुप्रवृत्तोमंत्रिभिःऋक्षैर्नतोहंमंत्रिभिःसर्वैःसमेत्यनृपतिःकृतः॥राज्यंप्रशासमानस्यन्यायोममराघव॥आगामरिपुरुत्थाकिष्किं

६ धांसबानरः। अभिविक्रंचमांदृष्ट्वाक्रोधसंरक्तलोचनः।मदीयामंत्रिणंबभाषरुषंवाक्यमब्रवीत्।निग्रहेचस्तमूर्खोहंतस्य
पापस्यराघवानाशावर्त्तनमबुद्धिग्रहिणोरवयंचिंतः।मानयन्वैगुरुज्येष्ठंयथाचदधिवादयेऽचिनाश्चात्रिजामदग्नेवाचक्रं
धर्क्षनिनःसतावेबुधसुतःप्रतापवाल्लिदिवाकरतुल्यदर्शनः।ऋषिनइवसदीप्तिमानभूत्सयोविनिर्दहतिदृष्टपाप्मानं॥ ॥
रत्यापिक्षिप्तोबालिचरितेनामसप्तमः॥७॥ततः क्रोधसमाविष्टोवालिनंरुक्षलोचनं।अहंअस्मात्कुलात्रियंकां
म्यादिष्ट्वाचऋक्षराजात्प्रादिष्ट्वाचनिहतारिपुः।अनाथस्यहितेनाथस्त्वमेकोबंधुर्नदनः।इदंज्ञातशत्वाकुलंघृणिंकरुवो
दितं।छत्रंसवालव्यजनंत्रीनीछंत्वमयाद्यतं।त्वमेवराज्यंनानाहिंसएवास्त्रियंपुरा।न्यासभूतमिदंराज्यंप्रतिनिर्यात
याम्यहं।माचरोषंहरीमोम्यमयिशत्रुनिबर्हणा।याचेत्वांशिरसाराजन्मयाह्यायंजलिः।बलादहंसमागम्यमन्निमि
पुरवामिनिःत्वयाहीनपुरेराजन्नृपतित्वेनियोजितः।स्त्रीबंधमेवंश्रुवाणंमांसबुद्धिर्भस्यवानरः।धिक्कामिनिमामुक्त्वाबहु
शल्लमुवाचह।मस्तिश्चसमानीयमंत्रिणश्चैवसंमतान्।मांग्राहसुहृदांमध्येवाक्यमन्यद्विगर्हितं।विदितंवोयथारात्रौमा
यावीसमरासुरः।आह्वयामासमांनित्ययुद्धाकांक्षीसुदारुणः।तस्यनर्दतिसंक्रुद्धेमयिनिःसृतेहपुरान्मम।श्रुत्वानादंतयो
मांतूर्णमयंभ्रातासुदारुणः।मत्तइत्वैवमारात्रौसहितीयंमहाबलः।आह्वदत्यधिवत्रस्त्रावाचंतमनिगृह्यतां।अभिगुप्तश्चदंग
नप्रविवेशमहद्बिलंश्वेवमुक्तोथमेभ्राताऽविनाक्रूरदर्शनः।अहत्वानास्तिमेरागंनिःप्रतिगम्यापितांपुरीं।विलद्वारेप्रतो
क्तस्त्वयादत्तंहिनस्यहांस्तीत्यभिहितत्वाहंप्रविष्टस्तन्महद्बिलं।तंचमार्गमाणस्यसायःसंवत्सरागतः।सतुदृष्टोमया.
पात्रुरनिर्दाह्यानकोनिहतश्चमयाबंधुःसोसुरोबंधुनिःसहानस्यासनःप्रहृत्यनकाधिरौद्येणतद्बिलं।पूर्णमासीदुराक्रम्य
चंद्रादयइवादित्यःसदयितानुनयाम्यहं।नमेहंतनिःक्रामनचपश्यामिबिलस्यापिहितंमुखं।विकोशमाणस्यचमे
वीर्यंनिपुनःपुनः।येदानवेंद्रबोनानासीत्तदाहृदुःखितः।पादप्रहारैस्तमयाबहुशस्तेविदारितं।ततोहंनेननिःक्रम्य

यथासुनरिहागतः।तदनेनास्त्रिसंक्रुद्धोराज्यंप्रार्थयतातदा।सुग्रीवेनतदंशेनविस्मृत्यप्राप्तोहंइदंएवमुक्त्वातुमांतत्रवस्त्रेणैकेनराघवावालिनि
वासयामासतदाविगतसाध्वसः।नाहमप्रविशंश्चरुतदारश्चमानदानक्रियाश्चमयाहृस्वाभोगोवीसवनाएवा।ऋष्यमूकंगिरिवरंभार्याहरणकर्षितः।
प्रविष्टोस्मिदुराधर्षंवालिनःकारणंतरा।एतत्तेसर्वमाख्यातंवैरस्योत्थानकारणं।अनागसामयाप्राणाःक्षयंनीतास्त्वयाघवावालिनोमेभयान्नस्थेयंत्रिलोका
भयंकरा।कर्तुमर्हसिवीरत्वंप्रसादंतस्यनिग्रहे।एवमुक्तस्तुतेजस्वीधर्मज्ञोधर्मवत्सलः।वचनंचक्रुमारेभेसुग्रीवंप्रहसन्निव।अमोघाःसूर्यसंकाशाममैते
निशितायकाः।तस्मिन्वालिनिदुर्बुद्धौपतिष्यंतिरुषान्विताः।यावद्विनंनपश्यामितवभार्याप्रहारिणं।तावत्सजीवदुष्टात्मावालिचारित्रदूषणः।आत्मानुमा
ज्ञानामिमन्यत्वंशोकसागरात्त्वामहंतारयिष्यामिगाधंशत्रुक्षयंनिपुष्कलं॥ ॥इतिश्रीकिष्किंधाकांडेसुग्रीवव्यानोनामसप्तमसर्गः॥७॥रामस्यतद्वचःश्रुत्वा
हर्षपौरुषवर्द्धनं।सुग्रीवःपूजयांचक्रेराघवंचेदमब्रवीत्।असंशयंप्रकुपितेत्वयिसौम्यसमागमे।तंदहेऽपिलोकान्युगांतागिरिवोच्छ्रितः।वालिनः
पौरुषंयच्चदर्पंशौर्यंपरिघमंतनमेकमनाःश्रुत्वाविधत्स्वयदनंतरंसमुद्यान्यश्चिमासूर्यंदक्षिणादपिचोत्तरात्कामत्यनुदिते सूर्येवालीचव्यगमद्धु
रः।आरुह्याकुलशैलानांशिखराणिमहांत्यपिऊर्ध्वमुत्क्षिप्यतरसाप्रतिष्ठतानिवीर्यवान्।बहवःसारवंतश्चवनेषुविपुलाद्रुमाः।वालिनातरसाभग्ना
बलवताभयार्तेनःश्रूयतांवापिरघुश्रेष्ठविस्तरेणकथामिमां।महिषोदुंदुभिर्नामवीर्यवान्सुमहाबलः।यथासंनिहितःपापोवालिनाक्रूरकर्मणा।
आसीन्महासुरःकश्चिद्दुंदुभिर्नामनामतः।बलंनागसहस्रस्यधारयामासवीर्यवान्।वीर्योन्मत्तःकेनदुष्टात्मावरदानेनदर्पितः।सजगामसमुद्रंवै
सुरसत्वंप्रयच्छमेमनसित्येवमागरंरत्नसंचयं।ममयुद्धंप्रयच्छेतिसमुवाचमहार्णवं।प्राहसमुद्रोधर्मज्ञोमूर्तिमास्थायमद्बलः।ब्रह्मर्षीहिमवान्नाम
तवश्वशुरनिर्दहः।तस्यसानुषुरम्येषुतपोयुक्तामहर्षयः।तेषांक्षोभंकरोमूढःकिंनतेनकरिष्यसि।एवमुक्तोजगामाशुहिमवंतंदुराधर्षं।युद्धायाह्वयतेस्मतं
चंडादयइवादित्यंसदयितानुनयाम्यहं।नमेहंतनिःक्रामनचपश्यामिबिलस्यापिहितंमुखं।विकोशमाणस्यचमे
वीर्यंनिपुनःपुनः।येदानवेंद्रबोनानासीत्तदाहृदुःखितः।पादप्रहारैस्तमयाबहुशस्तेविदारितं।ततोहंनेननिःक्रम्य

यथासुनरिहागतः।तदनेनास्त्रिसंक्रुद्धोराज्यंप्रार्थयतातदा।सुग्रीवेनतदंशेनविस्मृत्यप्राप्तोहंइदंएवमुक्त्वातुमांतत्रवस्त्रेणैकेनराघवावालिनि
वासयामासतदाविगतसाध्वसः।नाहमप्रविशंश्चरुतदारश्चमानदानक्रियाश्चमयाहृस्वाभोगोवीसवनाएवा।ऋष्यमूकंगिरिवरंभार्याहरणकर्षितः।
प्रविष्टोस्मिदुराधर्षंवालिनःकारणंतरा।एतत्तेसर्वमाख्यातंवैरस्योत्थानकारणं।अनागसामयाप्राणाःक्षयंनीतास्त्वयाघवावालिनोमेभयान्नस्थेयंत्रिलोका
भयंकरा।कर्तुमर्हसिवीरत्वंप्रसादंतस्यनिग्रहे।एवमुक्तस्तुतेजस्वीधर्मज्ञोधर्मवत्सलः।वचनंचक्रुमारेभेसुग्रीवंप्रहसन्निव।अमोघाःसूर्यसंकाशाममैते
निशितायकाः।तस्मिन्वालिनिदुर्बुद्धौपतिष्यंतिरुषान्विताः।यावद्विनंनपश्यामितवभार्याप्रहारिणं।तावत्सजीवदुष्टात्मावालिचारित्रदूषणः।आत्मानुमा
ज्ञानामिमन्यत्वंशोकसागरात्त्वामहंतारयिष्यामिगाधंशत्रुक्षयंनिपुष्कलं॥ ॥इतिश्रीकिष्किंधाकांडेसुग्रीवव्यानोनामसप्तमसर्गः॥७॥रामस्यतद्वचःश्रुत्वा
हर्षपौरुषवर्द्धनं।सुग्रीवःपूजयांचक्रेराघवंचेदमब्रवीत्।असंशयंप्रकुपितेत्वयिसौम्यसमागमे।तंदहेऽपिलोकान्युगांतागिरिवोच्छ्रितः।वालिनः
पौरुषंयच्चदर्पंशौर्यंपरिघमंतनमेकमनाःश्रुत्वाविधत्स्वयदनंतरंसमुद्यान्यश्चिमासूर्यंदक्षिणादपिचोत्तरात्कामत्यनुदिते सूर्येवालीचव्यगमद्धु
रः।आरुह्याकुलशैलानांशिखराणिमहांत्यपिऊर्ध्वमुत्क्षिप्यतरसाप्रतिष्ठतानिवीर्यवान्।बहवःसारवंतश्चवनेषुविपुलाद्रुमाः।वालिनातरसाभग्ना
बलवताभयार्तेनःश्रूयतांवापिरघुश्रेष्ठविस्तरेणकथामिमां।महिषोदुंदुभिर्नामवीर्यवान्सुमहाबलः।यथासंनिहितःपापोवालिनाक्रूरकर्मणा।
आसीन्महासुरःकश्चिद्दुंदुभिर्नामनामतः।बलंनागसहस्रस्यधारयामासवीर्यवान्।वीर्योन्मत्तःकेनदुष्टात्मावरदानेनदर्पितः।सजगामसमुद्रंवै
सुरसत्वंप्रयच्छमेमनसित्येवमागरंरत्नसंचयं।ममयुद्धंप्रयच्छेतिसमुवाचमहार्णवं।प्राहसमुद्रोधर्मज्ञोमूर्तिमास्थायमद्बलः।ब्रह्मर्षीहिमवान्नाम
तवश्वशुरनिर्दहः।तस्यसानुषुरम्येषुतपोयुक्तामहर्षयः।तेषांक्षोभंकरोमूढःकिंनतेनकरिष्यसि।एवमुक्तोजगामाशुहिमवंतंदुराधर्षं।युद्धायाह्वयतेस्मतं

यथापुनरिहागतःतदनेनास्त्रिसंक्रुद्धोराज्यंप्रार्थयतातदा।सुग्रीवेनतदंशेनविस्मृत्यप्राप्तोहंइदंएवमुक्त्वातुमांतत्रवस्त्रेणैकेनराघववालिनि
वासयामासतदाविगतसाध्वसः।नाहमप्रविशंश्चरुतदारश्चमानदानक्रियाश्चमयाहृस्वाभोगोवीसवनाएवा।ऋष्यमूकंगिरिवरंभार्याहरणकर्षितः।
प्रविष्टोस्मिदुराधर्षंवालिनःकारणंतरा।एतत्तेसर्वमाख्यातंवैरस्योत्थानकारणं।अनागसामयाप्राणाःक्षयंनीतास्त्वयाघववालिनोमेभयान्नस्थेयंत्रिलोका
भयंकरा।कर्तुमर्हसिवीरत्वंप्रसादंतस्यनिग्रहे।एवमुक्तस्तुतेजस्वीधर्मज्ञोधर्मवत्सलः।वचनंचक्रुमारेभेसुग्रीवंप्रहसन्निव।अमोघाःसूर्यसंकाशाममैते
निशितायकाः।तस्मिन्वालिनिदुर्बुद्धौपतिष्यंतिरुषान्विताः।यावद्विनंनपश्यामितवभार्याप्रहारिणं।तावत्सजीवदुष्टात्मावालिचारित्रदूषणः।आत्मानुमा
ज्ञानामिमन्यत्वंशोकसागरात्त्वामहंतारयिष्यामिगाधंशत्रुक्षयंनिपुष्कलं॥ ॥इतिश्रीकिष्किंधाकांडेसुग्रीवव्यानोनामसप्तमसर्गः॥७॥रामस्यतद्वचःश्रुत्वा
हर्षपौरुषवर्द्धनं।सुग्रीवःपूजयांचक्रेराघवंचेदमब्रवीत्।असंशयंप्रकुपितेत्वयिसौम्यसमागमे।तंदहेऽपिलोकान्युगांतागिरिवोच्छ्रितः।वालिनः
पौरुषंयच्चदर्पंशौर्यंपरिघमंतनमेकमनाःश्रुत्वाविधत्स्वयदनंतरंसमुद्यान्यश्चिमासूर्यंदक्षिणादपिचोत्तरात्कामत्यनुदिते सूर्येवालीचव्यगमद्धु
रः।आरुह्याकुलशैलानांशिखराणिमहांत्यपिऊर्ध्वमुत्क्षिप्यतरसाप्रतिष्ठतानिवीर्यवान्।बहवःसारवंतश्चवनेषुविपुलाद्रुमाः।वालिनातरसाभग्ना
बलवताभयार्तेनःश्रूयतांवापिरघुश्रेष्ठविस्तरेणकथामिमां।महिषोदुंदुभिर्नामवीर्यवान्सुमहाबलः।यथासंनिहितःपापोवालिनाक्रूरकर्मणा।
आसीन्महासुरःकश्चिद्दुंदुभिर्नामनामतः।बलंनागसहस्रस्यधारयामासवीर्यवान्।वीर्योन्मत्तःकेनदुष्टात्मावरदानेनदर्पितः।सजगामसमुद्रंवै
सुरसत्वंप्रयच्छमेमनसित्येवमागरंरत्नसंचयं।ममयुद्धंप्रयच्छेतिसमुवाचमहार्णवं।प्राहसमुद्रोधर्मज्ञोमूर्तिमास्थायमद्बलः।ब्रह्मर्षीहिमवान्नाम
तवश्वशुरनिर्दहः।तस्यसानुषुरम्येषुतपोयुक्तामहर्षयः।तेषांक्षोभंकरोमूढःकिंनतेनकरिष्यसि।एवमुक्तोजगामाशुहिमवंतंदुराधर्षं।युद्धायाह्वयतेस्मतं

ततस्तस्यगिरेःशृंगमुच्चैरुत्सदृशाःशिलाःचिक्षेपबहुधात्वसौदुंदुभिर्विननादचाथनःश्वेतोबुदाकारःसौम्याश्चतिभयानकः।हिमवान्ब्रवी
दार्तेयंवीर्यंतेकीयशोरसिस्थितः।क्षेत्रेमहर्षिमांनत्वंदुंदुभेवक्तुमर्हसि।युद्धकर्मण्यकुशलस्तपस्विशरणेरतः।तस्यैतद्वचनंश्रुत्वागिरिराजस्यधीमतः

७ उवाच दुंदुभिर्वाक्यं क्रोधसंरक्तलोचनः यदि युद्धासमर्थस्त्वं मद्भयाद्राज्यदायिनं
युद्धं युयुत्सवे हिमवान ब्रवीद्वाक्यं क्ष
त्रावाक्यविशारदः अनुरूपं त्वयं धर्मात्मा क्रोधानमसुरोत्तमं दुंदुभे युद्धमादाय नाहत्रपितुं बलस्तवादत्तं युद्धं तद्याकुर्यास्मयुपदिश्यतां किष्किंधामवसत्त
वाली स्त्रीणामीश्वरः प्रभुः वालिनाममहावीर्यः राक्षसपुत्रः प्रतापवान् असममर्थो महाबाहुस्तवयुद्धविशारदः
तं युद्धं मद्भयेनमुच्चैरिवावासवः
तं किन्नमन्निगच्छ यदि योद्धुं त्वरानवा सहि दुर्मर्षणित्यं श्चरसमरकर्मसु सतु तद्वचनं श्रुत्वा पर्वतं रम्यं दुंदुभिः अगामनगरीं घोरां किष्किं
धां वालिपालितां धारयन्माहिषं रूपं तीक्ष्णशृंगो महारयः प्रावृषीवमहामेघस्तोयपूर्णो नभस्तलं सनिः पीड्य महारौद्रः किष्किंधायां महाबलः
ननर्द कंपयन्भूमिं दुंदुभिर्जलदोयथा तमाजगामसुग्रीवो नृपंजनृदारयन्मेदिनीं खुरैः शृंगाभ्यामद्रिवन्नदन्घोरान्दीर्घोयथा तंतुस्वैरमतोवा
ली क्रुद्धस्तारापतिमपश्यन्निःपपातसहस्रांशुमिवांबुदः मदाघूर्णो रक्तपद्मंतमुवाचस दुंदुभिः हरीणामीश्वरो वालीहरीणामुरुविक्रमः किं
मर्थं नगरीद्वारमिदंरुधानिगर्जसि दुंदुभेविदितोमेत्वंरक्षाणान्महासुरः तस्यैतद्वचनंश्रुत्वा वानरेंद्रस्यधीमतः उवाच दुंदुभिर्वाक्यं क्रोधासंर
क्तलोचनः नत्वंस्त्रीसन्निधानेवैवचनंवक्तुमर्हसि ममयुद्धंप्रयच्छस्वततोज्ञास्यसिमेबलं अथवावर्षयिष्यामिक्रोधमद्यनिशामिमां मृत्युतास्
नयंस्वैरंकामभोगेषुवानरोयमनंवाप्नमनंवाचैतन्यरहितंरिपुं हन्यात्सयसनंमोहात्सवधेसुरुषाधमः सविहस्याब्रवीद्वालीबलवानसुरोनमं वि
सृत्यताःस्त्रियःसर्वाराज्यंदत्तयत्तदा मनोयमितिमांज्ञात्वायदाभीतोसिसंयुगे मदोयंसंग्रहारोस्मिन्सर्वप्राणहरिस्थानितमेवमुक्त्वासंरंभो
त्तामामुच्चकांचनीं पित्रादत्तांमहेंद्रेणयुद्धायप्रयच्छति ततोयुद्धंप्रवर्तेतयोस्तुमत्तयोस्तदा वालिनश्चमहाबाहोर्बलिनोदानवस्यच ततोवालिवि
षाणाभ्यामुद्धतोदनुसूनुना सचकारोमहाबाहुरशोकस्वपुष्पितः सतेनसहसाक्रीडन्मूढोबानरर्षभः प्रहस्यदानवंतंतुपुरोवचनमब्रवीत्
असुराधमदुर्बुद्धेवरदानेनदर्पितः अद्यनेवपुरुद्वृत्तंशमयेन्मिवांभसा विषाणयोर्गृहीत्वाथदुंदुभिंगिरिसन्निभं वाली व्यापादयांचक्रेविनदन्
कपिकुंजरः श्रोत्रोष्ठनासिकेभ्यश्चसमस्तेभ्यस्तस्यशुश्रावशोणितं पपातनमहीकायः क्षितौपंचत्वमागतः तंतोत्क्षिप्यबाहुभ्यांगतसत्वमचेतनं चिक्षेप
बलवान्वाली पादेनैकेनयोजनं तस्यवेगान्महीकृत्स्नाकृतऊर्विदवः प्रपेतुर्मरुतोक्षिप्ता मातंगस्याश्रमेपितुः तोदृष्ट्वापतितान्तत्रमुनिर्गो

ष्पितविस्फुरः उत्समर्जमहारक्तपंकेनारंजनिवालिनोदृष्ट्वेनंतत्रवेदंवाक्यंब्रविष्टस्यवधोध्रुवंएवमुक्तस्तदावाली यत्नेतंऋष्यमूकाद्गिरिः महर्षिस्तमनाद्दत्यप्र
विवेशाश्रमंततः पापवेगभयाद्वालीतोरुष्यमूकमिमंगिरिं त्रैवेष्टुनेच्छसिहरिर्हंचापिकथंचनातस्यात्रवेरंत्यक्त्वाहमिमरामंमहद्वनोविचरामिसहामात्यो
विषादत्यज्यदूरतः एवश्चास्त्विचयस्तस्यदुंदुभेःसंत्रकाशनोवीर्यो सेकास्थिरस्यगिरिकूटनिभोमहान् उद्धृतमेनंतेवालीदुंदुभेःकायमुत्तमं॥
राक्षःप्राणभृ तांलोकेहितीयउपलस्तथा दृश्यतेविक्रमोयस्यदेवानुत्तमागतिः तंत्रचिंतयकाकुत्स्थवधंचैकेषुणायथा॥ अथकोपयितुंकालमस्य
रुमामहेतनस्याचननस्वर्वाःवालीशरसमाहतः इमेचविपुलास्तालाःसप्तभेदाःवलंविनः एकैकोबाणनिर्भिन्नोबाणैर्यांगहिरुवंतो एतेस्यमहद्वीर्य
मयारामत्रकीर्तिनोकर्षतेनरयसेहंतुंसमरेवालिनंनृपात्यादिनिंद्यादिमांस्तस्यानिषुणैकेणराघव समर्थोसितनोहंतुंममभ्रातरंमहाबलं अथवैनंध्रुव
तस्तस्यसुग्रीवस्यमहात्मनः राघवोदुंदुभेःकायंपादांगुष्ठेनतोलयत्सलीलयामहावीर्यविक्षेपदशयोजनं असुरस्यतुंडंकृत्वापादांगुष्ठेनराघवः क्षि
प्तंदृष्ट्वाततःकायंसुग्रीवःपुनरब्रवीद्वाक्यंलक्ष्मणस्याग्रजोरामंइदंवचनमब्रवीत् संदेहोममसंजातस्तंमेनिगदतःशृणु सोहंदाशरथेकृत्स्नंमिथ्यामित्राघवेद
निबोधतद्महाबलस्यासुरस्यदुंदुभेश्चरणेनहि आक्रम्यमांसःप्रत्ययःक्षिप्तःकायःपुरासरवोजनुसंप्रतिनिर्मासत्वणीकृत्यराघवानवैशाख्य
बलंराजंतवबालस्यचाधिकं तालानेतांल्लक्ष्मणनिर्विशंकेवधिकुर्वंतावलोनवबालस्यवाराजंस्तदनुज्ञातुमर्हसि जयायममदुर्धर्षोकिंनरुद्रस्यस्यच
रतीवकाकुत्स्थबलंविनर्क्षपतेर्जयेनवालिप्रभवेनवानरान्नवेदरामस्यसपौरुषंमहसुरासुराणामविषह्यमाहवे॥ ॥इत्यार्षेरामायणेकिष्किंधाकां
डेसप्तमीवर्गोनामसप्तर्गोदृ॥ एवमुक्तस्तुसुग्रीवोध्यानमेवान्वपद्यतध्यात्वाद्दूरंकाकुत्स्थंपुनरेवेदमब्रवीद्वीरश्चशूरश्चरणोत्तमश्चबलपौरुषः
तेजस्वीवानरोवालीसंयुगेष्वपराजितो दृश्यंतेचास्यकर्माणिदुष्कराणिसुरैरपियोनिसंचिंत्यभीतोहंकथमेकंसमाश्रितः समरेविक्रमंतस्यवासदस्ये
दानिंयद्रुद्रियशंकिंचिच्छापिविचरामिमहावनेअतुरंकैःमहामात्यैर्हनुमत्प्रमुखैरिमैः उपलब्धस्यमेस्थानंत्वमित्रंमित्रवत्सलः त्वांचाहंपुरुषव्या
घ्रमवंतमिवाश्रितः किंनुतस्यबलेनेहबाहुवीर्येणवालिनः अप्रमत्तंहनुमंतंवीर्यसमरेनवराघवानरवल्लभं हंतासुलयेनामात्येनसचिवेयोकर्मणिस्वस्थी
मंतंमिवाश्रितः किंनुतस्यबलेनेहबाहुवीर्येणवालिनः अप्रमत्तंहनुमंतंवीर्यसमरेनवराघवानरवल्लभं हंतासुलयेनामात्येनसचिवेयोकर्मणिस्वस्थी
तंयंनिवंतमं कामंरामनवचोनिघ्नमाणंधैर्यान्निःसृत्यतिपरंनेतोनस्मश्रमिवानलं स्त्रियोनाचसुयुक्तानांसुहृदांसुहृदांप्रतिकान
तंमप्रत्ययंनोपगच्छतियदिजेष्यतिवालिनंतालान्समाश्रयराघवावालिनंसमरेहंतुंसमर्थोन्यान्नोभवन्हत्वैवंकाकुत्स्थंसर्वेहरिणःपश्यतो

८ अनंतमाकर्ण्य मानस्य विसृजन्तं महाशरान् एतद्वचनमुक्त्वा सुग्रीवेणाभाषितं लक्ष्मणं प्रति रामः प्रत्युवाच हरीश्वरं यदि नाम्य योस्माकं विक्रमेतु
वानरा प्रत्ययं सतु काङ्क्षसे मयमुत्सादयामितेऽहमेवमुक्त्वा सुग्रीवं वाक्यं लक्ष्मणं पूर्वजः प्रत्ययार्थं महातेजा रामोजयाह काङ्क्षसे हरीश्वराधुना यदि रथे रमे
कंचराघवात्मजानुद्दिश्य चिक्षेप पूरयन्नाज्यास्वनैर्दिशः सविसृष्टो बलवता बाणोहेमपरिष्कृतः लिलाते तालान् गिरिं चैव वल्मीकं विवेशरसातलं सप्तविद्धत्वा पूर्वं
नहंसो भूत्वा मनोजवैः निपपातततस्तूणं स्वयमेव विनिःसृतः तान् दृष्ट्वा सप्तनिर्भिन्नान् गिरिं भित्त्वा दारितां रामस्यशरवेगेन विस्मयं परमंगतः दुष्करं तदे
वं कर्मसुग्रीवः प्रशशंसाथ सस्वामी पूर्वजं राघवं प्रशंसन्हृष्टः सन्नुवाच हरीश्वरः राघवाप्रतिमः कर्मणानेनविस्मितः रामंसंवार्त्य विदुषांश्रेष्ठः शरं मवल्मीकं संस्थानं पिसुरासंवीक्ष्य बाणः पुरुषर्षभ समर्थः समरेजेतुं किं पुनर्वा
लिनं रणे नदेवानां चगंधर्वानासुरानमहोरगाः नराक्षसानचान्येराम तुल्यबलास्त्वं तेजस्विषुयथासूर्यो नगेषुहिमवान्यथा चतुःषष्ठ्याधनुर्वेदे
दृश्यन्तेवानराः अहोतेषुजमुक्तस्यशरस्यसुमहाबलाः येनसप्तमहाताला गिरिंभूमिश्चदारिताः बाणेनैकेनकाङ्क्षक्षस्थातातेयतोरणे
अद्यमेविगतःशोकः प्रीतिरद्यपरामम सुहृदंत्वांसमासाद्यमहेंद्रवरुणोपमं तदद्येवप्रियार्थंमेवैरिणंहाटकूपिणं वालिनंजहिकाङ्क्षसमया
बद्धोयमंजलिः सेंद्रानपिसुरान्सर्वान्त्वं बाणैः पुरुषर्षभ समर्थः समरेजेतुं किं पुनर्वालिनं रणे ततोरामः परिष्वज्यसुग्रीवं प्रियवादिनं प्रत्युवाचम
हाबलोऽलक्ष्मणाग्रजः सेंद्रानपिसुरान्समरेत

तोपरीयस्त्रीबुविविधान्मृगान्।त्रिभिःकरांश्चापिशुकैर्दंतविभूषितान्।गिरिप्रस्थास्थितान्हत्वागिरिप्रस्थान्महाबलान्।हिरण्यान्गजघातिनःवनेवनचरांश्चान्यान्खेचरांश्चविहंगमान्।किष्किंधांचरितोजग्मुःसुग्रीववरावर्त्तिनः।तेषांदुर्गेछतांनत्वरितंरघुनंदन।कुमखंडवनंदृष्ट्वारामःसुग्रीवमब्रवीत्।एषाबुद्दश्याकाशीवृक्षखंडःप्रकाशते।मेघसंघातसंहाशःपर्यंतकदलीवृतः।तमिमंशानुमिछामिसरवैकोद्रुलंहिमे।महद्दस्यपरिज्ञानेगछत्वेववदस्वमे।तस्यतद्वचनंश्रुत्वाराघवस्यमहात्मनःगछत्वेवाचचक्षेस्यसुग्रीवस्संमहावनं।एषराघवनिस्तीर्णश्रीमःश्रमनाशनः।केदलीवनसछन्नस्त्वादुमूलफलोदकः।अत्रसप्तजनारामसुनयःसंसितव्रताःतपोबलसमायुक्तानित्यशोछ्वासिनःसप्तरात्रंछतारावायुभक्षाहिंसाःदिव्यवर्षशतैर्यातास्तमिसकलेवराःतेषामेवप्रभावेनद्रुमश्राकारसंवृतः।आश्रमःसुदुराधर्षोदेवैरपिसवासवैः।पक्षिणोवर्जयंत्येनंतथान्येवनचारिणः।विशंतिमोहादेत्वन्यःसोन्मादाविचरंतिते।विरूपाएरवोयत्रश्रूयंतेसकथाकराः।दूर्यगीतस्वनश्चात्रगंधोदिव्यश्चराघव।त्रेताग्न्यश्चदृश्यंतेतेषामेवमहात्मनां।चेष्टयंतीवदृश्यंतेकपोतागरुलोद्यनाः।एतेदृश्याःप्रशंसंतेधूमसंरक्तमस्तकाः।नीलमेघप्रतीछन्नावैदूर्यगिरयोयथा।ऊरुप्रमाणमंधर्मछमानस्यसुदिश्यराघव।लक्ष्मणेनस्मृत्वानाप्रत्यंतःसहनोजसिनः।प्रणमंतिमुनीनसदैवाक्रयतेऽजसा।नतेषामशुभंकिंछिच्छरीरेरामदृश्यते।ततोरामःसरश्चात्रायतःसरनोजसिनः।समुत्तिष्ठमहातेजास्तानुनीनभ्यवादयत्।त्रिरावृत्तुधर्मज्ञारामोवीरश्चलक्ष्मणः।सुग्रीवश्चमहातेजाजग्मुस्तेहृष्टमानसाः॥२५॥ ॥इत्यार्षेरामायणेकिष्किंधाकांडेसुग्रीवहर्षणोनामसर्गः॥ ८॥

ततोगत्वादूरमधानंतस्माच्छ्रमनाशनात्।ददृशुस्तेदुराधर्षांकिष्किंधांवालिपालितां।बहुपादपगुल्माढ्यांवानरैर्बहुभिर्वृतां।चक्रुस्तत्रश्चिरंरामंसुग्रीवोहर्षमागतः।विचार्यसर्वतोदृष्टिंकानने।कानप्रियासुग्रीवोविपुलयोवोक्रोधमाहरत्।ततःसंयमनंद्वारंवालिनोदुष्प्रधर्षणं।परिघंपरिघप्रख्यंदोर्भ्यांसंपरिगृह्यतं।तिष्ठन्वैवालिनोद्वारिनर्जगामसुदुर्मदः

कामितं किंचिन्न चेद्भवत्यभ्युद्यतं तत्किमु वक्तव्यमिति वक्तुमाह । यौवराज्येनेति । यौवराज्येन सुग्रीवं तूर्णं त्वमभिषेचय । वियद्गमाय धीमो रक्षोघ्नाग्नेरिवाहुतिः । मेरुं चक्रुर्यथा ह्यर्थं हनूमन्मन्त्रसंस्कृताः । अहं हतेऽस्मिन्मम मन्त्रेण मेरुमहसोद्दीप्तं सुग्रीवेण चमन्त्रविदं रमुख्यं दूरतः । वालिनीयो हतेऽनाथायां यानेषवानरः । न चस्थः संहितः स्थो वासर्वथा बंधुरवेक्षितः । यदि वा त्रियकार्यं यदि वा वीर्येण मोहितः । याचमानः प्रयत्नेन साधु वाक्यैरुपक्रमैः । त्रसादयंश्च लुब्धांश्च दर्शनीयं मनोरमं । वनुविधो तुमर्हसि । रुमो हिते कोशलराजसूनुना नान वियद्दुःखकृतेऽसमानतेजसा ॥ ॥ इत्यार्षे रामायणे किष्किंधाकांडे तारावाक्यनामसप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥ तस्यैवं चमहावीर्यौ स्त्रियो नित्यमनुव्रतौ । यमराक्षसमौवीरौ भानरौरामलक्ष्मणौ । तावुभौसहितौ नित्यधनुर्हस्तौ बलौ । नैवासादयितुं शक्यौ नैरमनसापि कथंचन । अपसर्वाणि भूतानि पानि संनियतेन वा । तान्यादायोगदोषानुराघवायप्रयच्छतु । संधिं गत्वायरामेण युगांतरविनेजसा । उहामिमंपरित्यज्यदेशमन्यंभजस्त्वं वा । सुग्रीवोराम सहितोऽनयिष्यतिनेकृयं । अनागतविधानंचहितंप्रत्यविधीयतां । संधमोयंसमुत्पन्नस्तस्मादेशमिमंजह । समर्थस्त्वमिमंजेतुं रामेणरहितंपुनः । असमर्थः पुनःशक्यमधिष्ठातुंपराक्रमैः । श्रीशक्यःसंयुगेशूरंवहास्योबलौयसा । कस्तंचयनयुक्तेनदृष्ट्वापसरणेमतिं । वनमेतत्परित्यज्यप्रविष्टोतोयदुर्गमं । तारायाःसौम्यरूपायानश्रावयुक्तंनरंसत्यवचनस्यातेतारावचनमुत्तमं । तांवालीसिंहविक्रांतःफवाचकपीश्वरः । युक्तमित्यपरित्यज्यबुद्धिमोयसंजुषां । मूढंनैर्यथिष्यामिराज्यंचापिवनौकसां । नादंधानिषुनिर्भिन्नक्रौंचनोदीनोभयान्वितः । अपराग्निरवदृष्ट्वाकरिष्यामिपराग्निवत् । उत्सादयतुवारामोबाकुंश्याविध्यपर्वतं । इमांसागरपर्यंतांसंवर्तयतुवामही । सचंद्रतारागगनंज्वेदंसागरंदहत्वग्निसमस्पर्शैःसायकैर्दीप्तवान्वितः । नचयत्रेहमेतस्मात्सुग्रीवप्रतिसंहितात् । अहंवानिहतःशेतेवज्रेण्यामिसंयुगे । तयासवालीबलदर्पवीर्यवैरत्रसंकोवचनंयदुक्तं । नतारयानाभिनंदत्किंचिन्मोहान्वितोमृत्युपथानुगामी ॥ ॥ इत्यार्षे रामायणे किष्किंधाकांडे तारावाक्यनामसप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥ तांवेदंब्रुवतीं तारांतारापतिनिभाननां । वालीनिर्भत्सयामासवाक्यंचेदमुवाचह । गर्जतोस्यसुसंरब्धंधावतश्चविशोधतः । मर्षयिष्याम्यहंकेनकारणेनवरानने । आधर्षितांनाशूराणांसंग्रामेष्वनिवर्तिनां । धर्षणामर्षणांरूक्षंमरणान्तविशिष्यते । सोढुंनचसमर्थोहंयोद्धुकामस्यसंयुगे । सुग्रीवस्यानिसंरब्धंहरीनांवस्यगर्जितं । नचकार्योविषादस्तेत्वयाचप्रतिमंकृतौ । धर्मज्ञस्त्यक्तधर्मश्चकथंवाक्यंकरिष्यसि । त्रियोस्यामद्गतांसुग्रीवंजहिसंभ्रमं । दर्पश्चास्यापनेष्यामिनचप्राणैर्वियोक्ष्यते । निवर्तयमहास्त्रीभिः किं

मांभूयोनुगच्छसि । दर्शितंसौहृदंतावन्मयिनष्टेमृतेत्वया । शासिनिवर्तस्वमन्त्राणैर्जयेनचरघोघ्रजं । त्वानिवर्त्यिष्येनमहेन्द्रानंतरंरणे । नंतुनाराघरिष्यवालिनंत्रियदर्शनं । चकारहृदयेमेदंदक्षिणंसाप्रदक्षिणं । ततःस्वस्त्ययनंकृत्वामंत्रवद्भिर्जयैषिणी । अंतःपुरेसरुक्ष्मिंप्रविष्टाहृदयंबिना । अविष्टायांनारायांसहस्त्रीभिःस्वमालयं । निर्जगामगुहावासीमहासर्पइवश्वसन् । सनियम्यमहावेगोवालीपरमरोषणः । सर्वतश्चारयन्दृष्टिंशूरदर्शनकाम्यया । सदर्शनंश्रीमानसुग्रीवंहेमपिंगलं । सुसंवीतमवष्टब्धंदीप्यमानमिवानलं । सनंदष्ट्वामहावीर्यःसुग्रीवंपर्युपस्थितं । गाढंपरिदधेवासोवाली संरक्तलोचनः । सवालीगाढसंवीतोमुष्टिमुद्यम्यवेगवान् । सुग्रीवमेवाभिमुखंययौयोद्धुंकृतत्वरः । सुग्रीवोपिसमुद्दिश्यवालिनं हेममालिनं । क्षिप्तमुष्टिं समुद्यम्यसंरब्धंतरसापतत् । तंवालीकोधसंरक्तःसुग्रीवंरणपंडितं । आपतंतंमहावेगमिदंवचनमब्रवीत् । एषमुष्टिर्मयात्यक्तोगाढंविनिहतांगुलिः । तवरोषपरीतस्यप्राणानादायेयास्यति । सएवमुक्तःसुग्रीवःकुद्धोवालिनमब्रवीत् । नवैवैषहरन्प्राणान्मुष्टिपतुमूर्द्धनि । सुग्रीवेणैवमुक्तस्तुवाली संरक्तलोचनः । सुग्रीवंताडयामासक्रोधाद्दृढतरंततः । ताडितस्तेनसंक्रुद्धःसमनिर्ह्रादयद्गतः । चभवद्भीमोनादोनोज्ञारासापीडइवपर्वतः । सुग्रीवेणापिनिःसंगंबालमुद्यम्यतेजसा । गोत्रेपक्षिहतोवाली वज्रेणेवगिरिर्महान् । समुद्भूतंसमाक्षिप्यतूर्णमुत्प्लुत्यवेगवान् । तोयादेवपतिर्ज्वलत्युगांतानिरिवोच्छ्रितः । तौभीमबलविक्रांतौसुपर्णविवतेजिनौ । अन्योन्यंतरतोवीरौरोषकश्मलरागिणौ । तौमुष्टिभिःपादघातैस्तलैरपिनिजघ्नतुः । वृक्षैश्चगिरिशृंगैश्चतथान्योन्यंविजघ्नतुः । व्यवर्धततदोवाली बलवीर्यसमन्वितः । शक्रपुत्रोमहातेजाःसुग्रीवःपर्यहीयत । वालिनाभग्नदर्पंतुसुग्रीवंविमदंविक्रमे । वालिनंप्रतिसामर्थ्यंदर्शयामास राघवः । ततोधनुष्किंधायशरमाशीविषोपमं । पूरयामासतंचापंकालचक्रमिवांतकः । मुक्तश्चवज्रनिर्घोषश्चंद्रादित्यनिभःशरः । राघवेणमहाबाएःपातितोवालिवक्षसि । तेनस्तेनमहातेजावीर्योत्सिक्तःकपीश्वरः । वेगेनाभिहतोवाली निःपपातमहीतले । सभूमौन्यस्तसर्वांगस्तप्तकांचनभूषणः । अपतद्देवराजस्यमुक्तरज्जुरिवध्वजः । तस्मिन्निपतितेवानरेवानरेश्वरे । नष्टचंद्रमिवव्योमनष्टकांतिरभून्मही । भूमौनिपतितस्यापितस्यदेहंमहात्मनः । नश्रीस्तत्याजरामस्यप्राणनेतुर्नपराक्रमः । तस्यदेहावरामास्रक्कांचनीवज्रभूषिता । दधारहरिवीरस्यप्राणांस्तेजःसमाहितान् । सतयामाल्यतायावद्धेमपादरिपूपमः । शरःशांतस्यवीरस्यस्वर्गमार्गंवि तांरामबाणशक्तिभिन्नाद्धेपरमांगतिं । तशोणितादिग्धवपुःश्रवछ्रुणःसपुष्पितारोक्तइवाशोकोद्विजः । विचेतनोवासवसूनुरत्यजन्नपानिनं

त्रसंशयः प्रतिवक्तुं त्वामुत्सहेत नरः पुमान्। अपि वक्ष्यसि मां क्रूरमकार्येषु प्रवर्तकम्॥
अथवा नृपतेर्वृत्तमनुरुध्य हितैषिणः। मम वा भरतस्यापि वदेथा राघवेप्सितम्॥
अपि सत्यप्रतिज्ञेन मया सह महात्मना। गन्तुं कृतमतिर्भद्रे दण्डकान्नियतेन्द्रियः॥
तद्ब्रूहि वचनं देवि राज्ञो यत्तत्समीक्ष्य ते। हितं चानुत्तमं चैव तत्करिष्यामि गौरवात्॥
एवमुक्ता तु वैदेही भर्त्रा हर्षेण हर्षिता। उवाच वचनं हृष्टा कैकेयीं मधुराक्षरम्॥
अहो धर्मपरा देवी नित्यं सत्यव्रते स्थिता। पतिशुश्रूषया तुल्यं नान्यत्पश्यामि किंचन॥
यदस्याः पतिरार्यायाः प्रव्रज्यामभिकाङ्क्षति। अनुव्रता पतिं साध्वी सीतापि वनमेष्यति॥
यथा ह्यहं नरेन्द्रस्य मातृवृत्तेषु वर्तते। तथा कौसल्यापि मां प्रतिपूजयते सदा॥
तस्मात्सर्वं परित्यज्य मयि यत्ते प्रियं हितम्। तत्करिष्यामि भद्रं ते मा भूत्ते मनसो व्यथा

नाऽहमपेक्षे विश्वपत्नीरमारिष्टिं पुरश्चेतनाः। अथनारापरिक्ष्यपातरक्तपराक्तमाऽवाचदनदाहीनागा
श्रुणानाविलेक्षलाठतोपरुनमूलालरुंतवमूलविनाशानान्। दुःखशोकवतीलोकेकपरास्माभिर्जीवितुं।
स्मरत्यारमितंचाकऽमतापचसुविस्मिताहृदयंवस्यतेयतंममदशोकयावकनायाचिंचापिन्यामार्दवनेनशुभ
शुगधिषुविरुनानिपुराकालेषामयरमाऽतनःनिऊसाशनिगनदापतितारोकआगुरात्यिपंचत्वमायत्रेमरा
वानररूपयोदृष्ट्वात्वानिरुतंभूमोरायानयमुखायनोकिमर्थंरुदयंनाथरात्रंधानविदायंने।सुग्रीवस्यत्वयाभार्यांहु
नासचविनाभिनःमद्यलक्ष्मत्वयासृष्टिःचातोयंस्ववगाधिपःनिश्चयंप्रयरामोरात्वयारुचविमानिना।भाषमाणा
शुभंवाकंवानरेंद्रस्तेषिणीलोःमरेतनजीविनाकरवोत्तेबालेद्वेनालिपत्नीमिसुग्रीवस्यायशोबलावैधवशोकंप्रतापंपणठपणा
प्रतीऽदृष्टुऽवाऽवेनवर्त्तयिष्यामनाथवत्कालितःश्रांगरोबालःसुकुमारःसुखोचितःग्रासमेकामवस्कंउपितोक्रोधमूर्छितोपु
त्रोद्यपश्यतितरंपुनरःरविनिदितःईषुणवर्यंकत्वेनतिरस्कऊंरोपमाप्यउवाचरुदतीदीनावेपमानामृषाउराः।किमार्यपुत्रसेषेवंठपणा
वीरग्राहनेउन्मथिपुलंवक्रंसालयस्वनमगदंममाश्वासयचैवनंपरेसंग्रहिदस्वचामूर्छिचेनंममाजिघ्रग्रामंप्रतीत्यिमारामेएन्दु
मरुकर्मऋतंलोमिरुनिघ्नताऽरुणंहिगतेलस्यपुत्रीवस्यप्रतिश्रवेप्रकामोभवसुग्रीवरुमामुपलप्सचाथुस्वराज्यमनुविंतःशालोग्रा
तारिपुत्त्वयाकिमेवविलपंतीनांत्रेमाणनलमेदीस्यमे।इमावस्थांप्राप्तायांपुरयतेसुतः।इमाश्चापराभार्याबंधुकल्पंपरेवानरः।क्रूररीरिवऽखार्त्ता
विलपंतिहतेलमिातस्यविलपितंश्रुत्वावानर्यशोककर्शिताःपरियंगदंदीनंमार्तानादंदृष्ट्विचक्रुःसुरोदनेप्रतीतोसांत्वनरोणवनातरोचनः १२
पुरश्चरावक्षःग्राहवासंसदेतुकंगुणदोषतंमच्चखकर्मफलमात्मनःग्राप्नोतिहितदयंप्रेत्यसर्वःशुभाऽशुभाकरोचःशोचतेरोचक

वरोचोनरोचनिदंकष्यकष्येरुरोचोस्तिदेहेस्मिन्बुद्धुदोपमेअंगदश्चकुमारोयंदृष्टोजीवपुत्रयाऽआयत्योचयमर्थानिविधेयाहिमयर्क्षा
अंगदोत्तमयापत्नसपत्नीकरुणंदरंतापित्रावीर्यवताहीनःमुग्रीवस्यवरांगनाःजानाषेनित्यतांचैवशत्रुतांचगतांगतांऽआयुषेनकर्त्तव्यंपंडितेनाविजानता
कांततोनिपतितंदृष्ट्वाचुतांतारामिवांबरात्नानारामाश्चभयामहत्तुमान्मारुतात्मजःयस्मिन्दृष्टेमहत्स्त्रोहिरानानिनियुतानिचाऽवर्त्तंतठतारानिप्रियमिष्टा
गुनिगनःनदस्मिन्नायदृष्टार्यमेदानकृमापरागतेथर्मज्ञतांशूमिनलरोविनुमर्हिमर्वचेहरिराईत्वाऽपिस्थलथागदाहर्यऋक्षाणांप्रेत्यचत्वदायत्तमनि
दितेतादरोकसंतापनैर्मोकत्वमामिनिलयापरियहीतार्थीवानरान्वरालुचांगदःसऋतिश्चयंपाहृष्टाकर्मयज्ञपिप्राप्तारात्रुक्षक्रियतांप्रवीषःवर्त्तश्चनिश्च
यःसकृत्यंहरिराजंचमंगदंत्वेवमामिनिसिंहासनगतंपुत्रंदृष्ट्वानिशांतिमेष्यसिसातस्यवचनंश्रुत्वाभर्तृव्यसनदुःखिताऽब्रवीद्बालरतारादेवमनंतप
त्विनंअंगतिसूयाणांपुत्राणांमेकतःप्रीतंमृतस्यापिहिमेभर्तुस्त्वंएवविशिष्यतेनहिघ्रमुहरिराजपश्याद्यमत्वमुतारांद्विपत्रंवहत्वाऽरिमुखंवीर
राजयेवितंशयनमिदंममप्रेवितुकामाएवंतुतारांकरुणंविलप्यभर्तुःसमिपंप्रहवानरीनिःवयंवयत्रायमनिंद्यरूपुपोषिषाभुविषंचवाली॥१७॥
॥॥इत्यार्षेरामायणेकिष्किंधाकांडेतारविलापनामसप्तमःसर्गः॥ ॥ततोनिश्चस्यकरुणंरुदतीसाश्रुविक्लवंपतितापदयोर्नत्वास्वाराकरुणंसब्रवितुंप
वत्त्वंत्वियातेवुऽर्द्धंममजीवितुंएषावैत्रायमारिषोनिरपेक्ष्यास्मिजीवितंराक्षनेनवानरेंद्रेणवालिनासुयरणंगतेनासहयंविनाभूतासरुंहमपि
जीवितुंशक्तादंतममसासनियंगोमुखायसायेचान्येपितरोतारारक्षश्चसर्वंत्वंमहा४ऽनुकोरतिमुक्तेनकामरूपतिमऽऊनाःत्वऊतिरपिनपुत्र
मंगदंप्रियदर्शनंधानंतुतस्मिन्पदेपुत्रोलोकेयत्रप्रियपतिर्नचेनंदवगछतिप्रायरापाऽऊतास्मिमःदानंहाऽपिपितुरोकापुत्रोघवेनःप्रियाऽप्रियसा
प्रियमाप्तंप्रियाणांतिःपितार्थंप्रियाएकोऽनन्याऽपतेसुतःकथयात्रुस्त्रियाऽथोसत्तंहिसेहृष्टसिऽनुवर्त्तिऽमिक्षतिमातरंपतंतंपु
त्रानादंतिचपुनःपुत्रार्थंमातरंपंयथाप्रियःस्त्रीपुत्रहस्तात्कानारीसत्यंयुक्तमनस्विनिभोक्तुमहतेविंडवैधव्याहरूसिनाऽएं
तानरोषान्मिमृषाहंसुतंपुत्रस्यसंप्रयान्प्रेयःप्राणपरित्यागोभर्तृहीनाघरोचयेत्।एषामेरोचतेबुधास्त्वंकांतंजीवंतंप्रियंनचरमनु
गछेयंप्रयांतंमार्गमिक्ष्यंत२।सात्वेवंरुदतीतारांबाष्पगद्गदभाषिणीतारांरामगुणान्त्वेवंस्मरंतीरुदतीमुखं

दिमानिनः इमोचमालामोत्तरियांसुग्रीवकांचनींउदाराश्लिष्टाम्लानपद्मामनोरमांसुग्रीवः
मंत्रोजलिमग्रहीत्वाराघवस्यशिरसावालीपुत्रंप्रतिमहाबलंसर्वतः शरीरानिश्चयंपणोनघरायदत्तवान्तदा च्यवनंत्र
लोकानःअपणउवोऽलेतत्रपरेतमतेभूतः सर्वप्रमदोअंगदः अपणोतमनविष्यतिमृतेमयिनावरंदेवीवालियंप्रिय
प्रियदर्शनंनरव्याघ्रंअंगदंउचोमाकर्मादियंयादर्शनेवांगदसारंपुत्रंसत्यपराक्रमंत्रिदशेमोमरिष्यामितमयाराघवरणेहतंलो
गनिःसर्वभूतानोरारणंचपरंतपापुत्रनिष्टक्लीसमेपुत्रंमंगदंवरनांकरांघ्रिंनममर्षपरामार्त्रिंग्राहोसिरारपिंडनःशीघ्रि
नंत्यक्तमिधाघ्रिंमिग्राणःपलपरंतिमोहयमेदिशुभामालांकांचनांशोभनउक्तरांत्रामहेरणममग्रातयेउक्तवर्षजादित्या
मिमांशुभांमालांतस्मैअनिषाद्यांसयंधातंमहाबाहोसुग्रीवायप्रयच्छतान्नमब्रवीत्तोरामोऽसावोवालिनंवः
गच्छलोकान्महेंद्रस्यराजपुत्रानुजंमान्नप्रपालिनंतथोक्तेरामःसुग्रीवमब्रवीत्तौनयोजयेंद्रसुग्रीवमालांपरमंक
र्मणिहत्वेवशत्रोरामेणवालीहरिपतेश्वरेणतेनप्रहारंशोकंजनत्वाप्रविनाशेनोगवालिवनाशाद्यालालांकांं
दृष्ट्वाननःअत्राहवाक्यंतत्रांगदोमालांनांशोभनउक्तारीमालांचकांचनींदत्तांवालीत्रेस्वालंकृतांश्लिष्टांसत्रिदःत्रेस्वयायस्ते
शरंगरमग्रहीत्वादेशकालौसमस्तंतेसमाएःप्रियाप्रियेसुखंदुःखंमहाकालेसुग्रीवरणेभोत्तवायथाहितंनगवा
होवालिनःअतनंमयाननथावर्तमानतोसुग्रीवःआधुमंप्रभोमास्यशत्रुशिरेकीर्तमास्यमित्रकथांकृत्वानउरर्थकतोहनुः
सुग्रीवरणेभोत्तवानचातिप्रणयःकार्योकर्तव्यःप्रणयश्चतेउभयंहिमहान्दोषस्तस्माद्धंतरभाग्भवइत्युक्त्वाविवृत्ताक्षःरारस
पाडितोत्थरांनिहत्यैहिनेभेमेनभूतोक्रांतजीवितःहतेतुवीरेत्रवेगाधिपेनदानहामनात्तत्रनरेमलेशिरोवनौकसःसिंहयुते
महावनेहतर्षभागावरवावतस्थिरेततस्तुतारायसनार्णवस्तुतामृतस्यभर्तुर्वदनंनिरीक्ष्यविवेशभूमौपरिरभ्यवालिनंमहाभु

जंघिन्नूलेना ॥ इत्यार्षेरामायणेकिष्किंधाकांडेअंगदराघवोनामसप्तर्गः ॥ ततस्तुसंप्रतिज्ञांतांकृपिराजस्यतत्प्रभो
पलोकान्यक्तमानारापनिंवचनमब्रवीत्तारोषेतंविषमेऽरक्षमकृतावचनंमाऽपलोपविनेवीरव्रतऽरक्षेसुधार्मतो
मनःप्रियनरान्नंवानरेंद्रमहीनवोषेसेतापरित्यज्यमांचनप्रतिमासोसुग्रीवत्यदिक्कोनादीरोरुमाक्षिनारत्यद्यानरमुख्या
स्तेवलिनःपर्युपासनेरणेषुविनविक्रीनःप्रतीनःप्रतीनःपतिनीवरःकिमंगदंवरंगानीनाघवीरजिमसोनंदवनसुरदःप्रवीन्द्रामता
मपरियैःतैरराघवसेतानचमोघनेवावधार्यमंगदोबालोनत्यामात्यैस्तवापनीवितपनीयैश्चमंगदस्यचरोचनः
मयार्थवित्तपीतश्चरामानःक्रिनधर्यसोरदंतधूरशयनेपत्रशेषेहतोमुधिश्रमीपेमेदभाग्यायत्तस्याक
पिनेमनाऽनिष्टरिपोईतस्यजहेशयनेक्षितोरूपानैर्विधाभोगोरनेत्रनलसाणःचतीवरक्षत
नेकांनारमुधावमुधाधिपागनासुरपियांगनैःमोक्षिमनिषेवमेविश्वरसतोमिजिनःप्रियकाममप्रियःना
मनाथोविशयेकांगनवत्वत्समानरःशूरायनेप्रतातयाकन्यावत्तुविपश्चिताशूरायंहनीपत्त
प्रधोमोविधवागनोऽद्यजनश्चमेमानोभग्नामेसाधनागनिःअद्याधेनमिमनास्मिविपु
लेभोकभागरोऽश्वभारमयंतूनमेमेदंदृढंवेदंहोनर्नारनिहिनंदशयनाद्यरानधागनंसु
रदेवाहिनविप्रलप्तावनमप्रियःआहवेवपरिक्रीनःशूरपैचत्वमागनःपतिहनाहिया
नारकामीभवतुत्रिणीधनधान्यैश्चपूर्णांविविधवेक्यनेननैःस्वगात्प्रभवेदारोष
रूधिरकर्दमाक्षोमरागपनिःसिप्तेयथातैप्रयनेपुराचारुपुंखेनबाणेनसुपर्णनिस्तवेगिनातवो

७६ रसिनिमग्नेनगात्रेमत्रिबाध्यते। ऋतल्लोद्यसुग्रीवोवैरस्मिन्प्रतिपाद्यतेयस्यरामविमुक्तेनहृतमेकेषुणानयं।
एवंतुविलपंत्यावैतारायाश्चसमीपतः। उद्वर्त्ततततोनीलशरस्तस्यशरीरतः। गृहीद्विराजस्यदीप्तमाशीविषंयथा।
तस्यनिःक्षमाणस्यबाणस्यापिबशोणितः। तामस्येवार्कपादस्यव्रजत्यस्तंदिवाकरे। पेतुःकृतऊधारास्तुव्रणान्त
धरा५ स्याथतेशरे। तामगैरिवसंपृक्ताधारास्तंधरातलं। अवकीर्णप्रस्रजनीनानारंगरेणुजिः। तारामास्तेनयनजैःसि
षचोक्ष्मेमुखेपतिं। निश्चेष्टंनिहितंदृष्ट्वाधरिण्यांपतितंपतिं। उवाचतारापिंगाक्षंपुत्रमंगदमंगना। अवस्थांपुत्र
पश्येमांपितुःपश्यसुदारुणां। संप्रसक्तस्यपापस्यगतोनंपापकर्मणः। अवनीतोपिसततंह्रियमाणंयमक्षयं। त्र
त्रिवादयराजानंपितरंपुत्रमानदः। एवमुक्तःसमुत्थायनयाद्दचरोपितुः। पुजाभ्यांपानतोभ्यांमंगदोहमिति
ब्रुवन्। अभिवादयमानंत्वमंगदंनयथापुरा। दीर्घायुर्भवपुत्रेतिकिमर्थंनाभिभाषसे। अहंपुत्रसहायात्वामुपा राम
सगतचेतसः। ईश्वरेणहृतंयत्तेगोःसक्तस्यवगोपतिं। दृष्ट्वासंग्रामयज्ञेनरामबाणामिहांभसा। त्रस्मिन्नवृत्तेस्नातःकिं ६६
पपत्यामयाविनायादृग्देवराजेनतुष्टेनतवसंयुगे। शातक्रतुमयीमाप्यतांतेपश्यामनेदृशिं। राजश्रीर्नजहातित्वां
गतासुमपिमानदः। अर्कस्यावर्त्तमानस्यशीतरश्मिवत्रभा। किष्किंधेवपुरीरम्येस्वर्गमार्गप्रकाशते। व्रजतस्तेपुरं
मार्गंशूरमार्गप्रदर्शनः। संत्यजेयंखलुप्राणान्त्वत्समागमकांक्षिणी। त्वयासहपरेलोकेयदिमेस्यात्समागमः। न
त्वास्तेहेतुकस्त्योयायमनस्यसमागमः। स्वकर्मफलभोकाहिदेहमुत्सृज्यगच्छति। नमेवचःपथ्यमपित्वयाऽऽ

33/1952

नंदनास्मिन्सकानिनिवारयेतवहितासुत्रास्मिन्नेनमंयुगेसहत्त्वयाश्रीःस्वजहातिमामितिरुश॥ ॥इत्यार्षेरामायणेकिष्किंधाकांडेतारकरुणेकिर्नामसर्गः॥ ॥ततोवालिनंदृष्ट्वालक्ष्मणःपरवीरहाअब्रवीत्प्रस्तुतंवाक्यंसुग्रीवंहरीनमानमं।ऊरुत्वमस्यसुग्रीवप्रेतकार्यमनंतरं।तारांगदाभ्यांसहितःसर्वैश्चहरियूथपैः।समाज्ञापयकाष्ठानिशुष्काणिचबहूनिच।चंदनानिचमुख्यानिवालिसंस्कारणंप्रति।समाश्वासयतारांत्वंअंगदंचशुभांगदा।मास्मबालिशबुद्धित्वंत्वदधीनमिदंपुरं।तस्मैवंशीघ्रमादायकर्णमानयमानदा।त्वंतारशिबिकांशीघ्रमागच्छादायसत्वरः।त्वरायुक्तावतीयुक्तास्मिन्कालेविशेषतः।सज्जीभवंतुत्वरगाःशिबिकावाहनोचिताःसमर्थाबलिनश्चैवनिर्हरिष्यंतिवालिनं।एवमुक्त्वातुसुग्रीवंसुमित्रानंदवर्द्धनः।तस्थौभ्रातुसमीपस्थोलक्ष्मणःशुभलक्षणः।लक्ष्मणस्यवचःश्रुत्वातारःसंभ्रांतमानसःप्रविवेशगुहांशीघ्रंशिबिकागतमानसः।आदायशिबिकांतारःसनुपूर्वापयत्नतोवानरैरुह्यमानांतांशिबिकांवाहनोचितः।ततोवालिनमभ्यर्णेसुग्रीवःशिबिकांतदा।आरोपयन्निजांकोशेअंगदेनसहैवच।आरोप्यशिबिकायांचवालिनंहतजीवितं।अलंचकारविविधैर्माल्यरत्नैश्चवानरः।आज्ञापयन्तदातारंसुग्रीवःप्लवगेश्वरः।ऊर्द्धदेहिकमस्यक्रियतांमनुजर्षभः।विकिरंश्चरत्नानिनिविधानिबहूनिच।अग्रतःसवगाःयांतिशिबिकातदनंतरं।राजाऋक्षरजःपुत्रोयोऽहिहत्यतुविश्रुतः।तादृशंवालिनंशीघ्रंक्रियतामूर्द्धदेहिकंअंग

दृष्ट्वा परिगृह्याश्रुतारप्रभृतयस्तथा। कोशंतस्तेययुस्सर्वे प्रशंसंतश्चवालिनं। तारा प्रभृतयश्चास्यवानर्यो हतयूथपाः। अंगदं परिगृह्याथ रुदंत्यो दीनमानसाः। तासांरुदितशब्देन वानरीणांवनांतरे। वनानिगिरयश्चैव रुरुदंतीवसमंततः। पुत्रिणं गिरिनद्यास्तु विविक्तेजलसंवृतो। चितांस्मचक्रुर्बहवो वानरागुणवत्सलाः। अवरोप्यततस्तंधाच्छिबिकांवारुणोचितां। ततश्चुरेकांतमाश्रित्यसर्वेध्यानपरायणाः। ततस्तारापतिंदृष्ट्वाशिबिकास्थंशायिनं। आरोप्यांकेशिरस्तस्यविललापसदुःखिता। अंगदोयंत्रियोनाथननुतेपुत्रवत्सलाः। जनयत्यश्यमीमंत्रंकस्माद्धोकान्निपीडितं। अहृष्टमिवतेवक्त्रंगतासोमविधानरा। संध्याकसमवर्णंचदृश्यतेनीलतोयदा। एषतीरमरुत्पेलःकर्षतिवानरैर्यतः। अस्मद्विधवाःसर्वाःस्त्रियोनाथविवर्जिताः। इमालवस्त्रियोवीरसर्वासंप्रतिनाथवत्। पादैर्विनिष्टभंतीमागनाःकिंनबुध्यसेनवोद्यानकुलमेतन्नार्यःकथमीर्ष्यानऊरुषेसुग्रीवस्यमहीपतेः। इमेहिसचिवास्तस्यनानारत्नभृतयस्तवपुरा। सीजनश्चार्यपरिवार्यपतिष्ठंतिविसंज्ञयेनानस्त्रवगाश्रयोचितमादरिमानतंकीगमसहिनाचनुमरिष्ठ। करोएवविलपितांतारांपतिशोकपरिप्लुतां। उवाचेदंततोलक्ष्मणःसुग्रीवंशोककर्शिताःसुग्रीवंततः। सार्द्रमंगदःपितरंनदृष्ट्वाचितामारोपयामासशोकेनाभिहतेंद्रियः। ततोनिर्विधिवद्वालिंसापसव्यंचकारहापितरंदीर्घमध्वानंप्रस्थितंयाऊर्ध्वेंद्रियः। वालिनंतेउत्तरलत्यविधिदृष्ट्वेश्वरंगमाः। अजमुरुदंकंकुंपंपांशिवजलांतदा। ततःस्तोदकाःसर्वेपंपायांकिष्कवासिनः। अजमुराघवंदृष्ट्वलक्ष्मणंचमहौजसं। तस्थुरंजलयसर्वेसुग्रीवश्चस

ह्यांगदः। वालिनःहतंदृष्ट्वानिकृष्यंत्योद्रुतानिवा॥ ॥ किष्किंधाकांडेवालिसंस्कारोनामसर्गः॥ ॥ आदशाहाद्ध्रुवीवंशेतकार्यंकृतंशुचिः। सहांगदेनशोचंतोभ्रातरंस्वर्गमास्थितं। शार्दूलाभृगमहामात्राःपरिवार्यस्थितोदकं। आजग्मुःसुमहाभागंरामंमस्थिष्टकारिणं। भूत्वाप्राजलयःसर्वेपितामहमिवर्षयः। ततःकांचनशैलाभस्ताम्रास्यःकनकप्रभः। अब्रवीत्लोकपालिवाक्यंहनूमान्मारुतात्मजः। तवप्रसादात्सुग्रीवःपितृपैतामहंमहत्। वानराणांसुदुष्प्रापंराज्यंप्राप्यसिराघव। संवृतासमनुज्ञातःप्रविश्यनगरींशुभां। संविधास्यतिकार्याणिसर्वाणिससुहृज्जनः। स्तोत्रैर्विविधैर्लोकैरतैश्चस्तुतोवरः। अर्चयिष्यतिदिव्यैश्चमाल्यैस्त्वांप्रीतमानसः। इमागिरिगुहारम्याःप्रियाउत्तमहर्षिभिः। ऊरुष्वीमिसंबंधंवानरास्तेप्रहर्षयन्॥ एवमुक्तोहनुमतारामोदशरथात्मजः। प्रत्युवाचहनूमंतंबुद्धिमान्वाक्यकोविदः। चतुर्दशमासोम्यात्रसंवत्सरदिवापुरं। नप्रवेक्ष्यामिहनुमन्पितुर्निर्देशमाचरन्। अयंचिरंगुहांदिव्यांस्त्रीवोवानरर्षभः। प्रवेक्ष्यतिविधिनातत्रिंराज्येभिषिच्यतां। एवमुक्त्वाहनूमंतंरामःसुग्रीवमब्रवीत्। इममंगदराजन्यौवराज्येभिषिच्यतां। ज्येष्ठस्यहिसुतोज्येष्ठःसद्योविक्रमेणचाच्चांगदोयमदीनात्मायौवराज्यस्यभाजनं। इदंवर्षंवार्षिकोमासःश्रावणःसलिलागमः। अतःप्रभृतिचत्वारोमासावार्षिकशारदाः। नायमुद्योगसमयःप्रविशध्वंपुरीमिमां। अस्मिन्वसाम्यहंसौम्यवर्षसौमित्रिणासह। प्रसन्नसलिलांरम्यांप्रभूतकमलोत्पलां। कार्त्तिकीसमतिक्रम्यत्वंरावणवधेधृतः। एषनःसमयःसौम्यप्रविशत्वंस्वमालयं। अभिषिंच्यस्वराज्येवसुहृदःसंप्रहर्षयः। इतिरामाभ्यनुज्ञातःसुग्रीवोवानरर्षभः। प्रविवेशगुहारम्यांकिष्किंधांवालिपालितां। तंवानरसहस्राणिप्रविष्टंह्लवगेश्वरं। अभिवाद्यप्रहृष्टानिसर्वतःपर्यवारयन्। ततःप्रकृतयःसर्वाःहृष्टाहृगि

लेश्वरांजयेत्यूचुर्निपतितावसुधायांसमाहिताःसुग्रीवःप्रस्थितोसर्वान्मानयित्वाहरीश्वरान्।प्राविशत्पुरंरम्यंप्रविवेशमहाबलः।प्रविश्यचविनिःक्रांतःसुग्रीवोवानरर्षभः।अभिषिक्तंवसुबलिनंसहस्राक्षमिवामराः।तस्यपांडुरमाजघ्नुश्छत्रंहेमविभूषितंशुभंचवालव्यजनेहेमदंडविभूषितेदिव्यानिमणिरत्नानिसर्वबीजौषधीस्तथासरीरिणांचरत्नाणांसरोहान्ऊसुमानिचरत्नानिचदिव्यानिगंधांश्चविविधान्बहून्सुगंधानिचमाल्यानिस्थलजान्यंबुजानिच।अरुजानातरुपत्रेषियंगुमधुसर्पिषिदधिचर्मचवेश्मगेहानपानंच।समालंभनमादायलाजांश्चादायसोक्षणा।आजग्मुस्तत्रमुदिताःवराःकन्याश्चषोडशरत्नैर्गंधैश्चमाल्यैश्चनोषधिताद्रिजाः।ननंदुश्चपरिस्तीर्णमभिजातवरास्तदा।मंत्रपूतेनहविषाहुतामैत्रविदोद्विजाः।ततोलेभेवानरश्रेष्ठःप्रभांकालेयथाविधिः।ततोदशशिखरेरम्येचित्रमाल्योपशोभिते।ततोऽभिषेकंरुचिरंश्रीमान्प्राप्तुमवाविधेमंत्रैःप्रापयितावरासनोनदीनदेभ्यःसर्वेभ्यस्तीर्थेभ्यश्चवरवर्णिनः।आहृत्यचतमृक्षेभ्यःसर्वेभ्योवानरर्षभाः।आपःकनकुंभेषुविधापविमलाःशुभाः।शुभेनलक्षणयुक्तेशुभैश्चकलशैरपिकांचनैःभाषयैर्विविधैश्चैवकुसुमैश्चनगात्मजैः।मंगल्यैपूर्णकुंभैश्चलाजाभिश्चविभूषितैःकन्याभिश्चप्रसन्नाभिःशातकुंभैःसमन्विताः।अभिषिक्तंसुरैर्देव्यःसमंतात्परिवारितं।प्रयतंवह्निकर्मिभिःमंत्रवद्भिःसमंततः।शास्त्रदृष्टेनविधिनामहर्षिविहितेनचागमोगवांक्षीरंवपःसारोगंधमादनः।मेदश्चविविधैश्चैवकुमानंगांबुवानलः।अभ्यषिंचन्सुग्रीवंप्रयतेनसुगंधिना।सलिलेनमहेंद्रंवाविभवेवासवंयथा॥२॥

अभिषिक्तेनुसुग्रीवेसर्वतेवानरर्षभाःप्रहृष्टेनमहात्मानोहृष्टास्तत्रसहस्रशः।एतस्मिन्नंतरेछत्रंगृह्यतेस्महरिःधारयामाससंहृष्टःसुग्रीवस्यमहात्मनः।यूथपौनलनारौचवालव्यजनधारिणौ।त्वरितामभिगम्यैनंतस्थतुःपार्श्वतोहरी।रामस्यतुवचःऊर्वंसुग्रीवोहरिपुंगवः।अंगदंसंपरिष्वज्ययौवराज्येभिषेचय।अंगदेत्वभिषिक्तेतुसानुक्रोशाःप्लवंगमाः।साधुसाध्वितिसुग्रीवंमहात्मानमथब्रुवन्।हृष्टपुष्टजनाकीर्णपताकाध्वजशोभिना।बभूववनगरीरम्याकिष्किंधाचित्रकानना।निवेद्यरामायमहात्मनेतदामहाभिषेकंकपिवाहिनीपतिः।उवासभार्यांप्रतिलभ्यवीर्यवान्प्रशासराज्यंत्रिदिवाधिपोयथा॥३॥ ॥इत्यार्षेश्रीरामायणेकिष्किंधाकांडेसुग्रीवाभिषेकोनामसर्गः॥ ॥अभिषिक्तेनुसुग्रीवेप्रविष्टोवानरींपुरीं।आजगामसहस्त्रात्मारामश्चवरुणोगिरिंशार्दूलमिवसंहृष्टंविंध्यमिषेवितंमेघराशिनिभंशैलंरम्यंश्रीमत्प्रभायैनित्यशोभमानशिखरंमहतामहतींगुहांपर्यगृह्णान्निवात्मार्थंरामः सौमित्रिणासह।३ पुराणांनातिदूरेवसरःऊर्जंबहूदकं।विल्वीनिमायतंचैवपद्मिनिमिसंकुलं।हंसकारंडवाकीर्णंचक्रवाकोपशोभितं।प्रसन्नसाऽमलंमृणालबहुपुष्करं।अथमत्तनधर्मांशोराघवःसहलक्ष्मणः।५।बहुनिम्नदरीऊर्जेतस्मिन्प्रस्रवणेगिरौवसतस्तस्यरामस्यरतिरल्पापिनाभवत्।दृष्ट्वादृष्टांभार्यांचकौमारींप्राणेभ्योपिगरीयसीं।ध्यानवानुदपद्यंतदृष्ट्वारामंकस्यविशेषतः।७ अविवेशनतंनिद्रानिद्रासुखार्थंनगतोचिंतात्वंविवेशैवबहुदुःखसमुद्भवः।विललापमहातेजाकामोहवशंगतः।रामःकमलपत्राक्षोदुःखशोकान्वितोऽतिः।९ चिंताबाष्पसुखोध्यायन्निःश्वसन्नुरगोयथा।विक्षिप्तवाक्योविश्रांतको

धशोकसंतप्तः प्रणिमीलितेक्षणः स्मृत्वा पुनः सप्तऊर्मि मुखं पुनश्चैन्यमापन्नोवभूवूपस्तदानवद्वा११।तंसमीक्ष्यमहाते
जापुष्पोपहतचेतसंतंशोचमानंकाऊस्छ्नित्यबाष्पपरायणं१२।ऊत्थदुःखोअब्रवीद्भ्रातालक्ष्मणंनुनयदक्षंवीरंत्यक्ष्यामोयदा
नत्वंशोचितुमर्हसिप्रशोचतोह्यवसीदंतिसर्वार्थाविदितंहितेभवान्क्रियापरोनित्यंभवान्दैवपरायणः१४।शास्त्रिकोधर्म
वीरअनघव्यवसितोसिवीरसमर्थस्त्वरेणजेतुंराक्षसंतंविशेषतःपापसमर्थस्त्वरेणजेतुंविक्रमान्हिप्रवारिणासमुद्धर्षयतेजस्त्व
व्यवसायंस्थिरंकुरुष्वहतःसपरिवारंतंनिर्मूलंऊरुराक्षसंपृथिवीमपिचेमांससागरवनावलांशैलपरिक्षिप्तांशक्तःकिपुनर्युधिरावणंशरत्कालंप्रतीक्षस्वप्रावृट्कालोयमागतःपुनःसराक्षसंसगणंरावणंवधिष्यसिअहंतु
खलुतेवीर्यंप्रसुप्तंप्रतिबोधयेदीप्तमाहुतिभिःकालेनसंछन्नमिवानलंलक्ष्मणभ्रातुस्तदाकोप्रतिपूज्यहितंश्रु
भोराघवःसाहृदाक्लिष्टंधर्ममिदंवचनमब्रवीत्वाक्यंयदनुरक्तेनस्निग्धेनहितेनचसत्यविक्रमयुक्तेनतुकूलं
क्ष्मणस्त्वयाएषशोकंपरित्यक्तःसर्वकार्यविसादकःविक्रमेषप्रणिहतंतेजःसंयुक्तयाम्यहंविमुंचशोकंशरदं
प्रतीक्ष्यक्षपामिमांसांश्चतुरस्त्वयासहावसन्नरोऽस्मिन्मृगसिंहसेविते समंथयनशत्रुवधेसमुद्यमं१५। इ
त्यार्षेरामायणेकिष्किंधाकांडेमाल्यवद्गमनोनामसर्गः॥ ॥सतदावालिनंहत्वासुग्रीवमभिषिच्यवावसन्मा

ल्यवतःपृष्ठेरामोलक्ष्मणमब्रवीत्।।त्रपलक्ष्मणसंप्राप्तःसमयोघजलागमः।संपश्यनभोमेघैरावृतंगि
रिसन्निभैः।।नवमासधृतंगर्भंभास्करस्यगभस्तिभिः।रसंसर्वसमुद्राणांघोरमूतेरसायनं।।शयमुत्सृ
ज्यनरेंद्राणांकालोऽस्मिन्प्रवर्त्तति।मार्गाश्चसहवर्णसलिलनसमीकृताः।।घनैःसमुद्रीतारुद्धादीनो
रुद्धानेवप्रकाशते।।सूर्यःप्रविष्टोधर्मज्वरशोकेनारुमिवावृतः।।शक्यमद्यरमारोढुंमेघसोपानपंक्तिभिः।।ऊर्ध्वमार्गाश्रितंकर्तुंदिवाकरंसंध्यारागोच्छ्रितैरभ्रैरंतर्धौकपांडुरैः।स्निग्धैरभ्रपटच्छेदैर्बद्धभ्रूणमिवांबरं।।एषाधर्मप
रिक्लिष्टनववारिपरिक्षताःसीतेवशोकसंतप्तामहीबाष्पविमुंचति।मेघोदरविनिर्मुक्ताःकह्लारमुखशीतलाःशक्यालं
जलिभिःपातुंवाताःकेतकिगंधिनः।।एषफुल्लार्जुनःशैलःकेतकीगंधवासितः।सुग्रीवइववश्यात्मारिर्धारासंनिषिच्यते।
मेघसंघातनिर्मुक्तैर्जलधाराशतोपलैः।।मारुताहरितमुक्ताग्रवीतारवपर्वताःकशाभिरिवहैमाभिर्विद्धंद्भिरिवतारितं।
स्तनसंनर्दितामर्षंवेदनार्तंमिवांबरं।।वनवासगृहेतस्मिन्प्रदीप्तपवनेर्गंधवद्गंधवासितैर्विनिर्मोक्षितचंडसूर्यतेजसं
पतीवांबरमंबुभारखिन्नंनिलमेघाश्रितादिक्षुचमंनिप्रतिभांतिमेस्फुरंतीरावणस्यांकेसीतेवविवशापुराकंचि
द्धाप्यभिसंरुद्धवर्षागमसमुत्सुकाःकरजान्पश्यसौमित्रेपुष्पितान्गिरिसानुषु।।मशोकाभिरुतस्यकामसंजनयंत्य
भीरजःप्रशांतंसहिमेघवायुर्निदाघदाहश्रमवाःप्रशांताःस्थिताहियोचावसुधाधिपानांश्रयवासिनोयेभिनयाःस्वरेषु

तामानमवासस्तुष्टाःप्रियान्विताःसंप्रतिराजहंसाःअभीक्ष्णंवर्षादकधिक्लिन्नेषुयानानिमार्गेषुनसंचरंति
।कचित्सकाशंकविदग्धकाशंनभःप्रकीर्णंबुधरविमानं।कचित्कचित्पर्वतसन्निरुद्धंपथावेवमहाणवि
स्यार्णव्यामिश्रितमत्तकदंबपुष्पैर्नवंजलंपर्वतधातुताम्रोमयूरकंकाभिरुतानुयातंशैलापगाःशीघ्रतरंवहंति।
रसाऊलंबपद्मदंसनिकीर्णप्रसुप्तंतेजंबुफलंविताम्रोःअनेकवर्णंपवनावधूतंभूमापतत्याम्रफलंविपक्कंविद्यु
त्पताकाःसबलाकमालाःशैलेंद्रकूटान्तरसन्निकाशाःगर्जंतिमेघाःसमुदीर्णनादाःमत्तागजेंद्राइवसंयुगस्थाःवर्षा
दकाप्लावितशाद्वलानिप्रहृष्टनित्योत्सवबर्हिणानिवनानिनिर्दग्धबलाहकानिप्रत्यूषराद्धंधिकंविभांति।मत्तद्विरेफः
लीतिसारंबलाकिनोवारिधरानदंति।मरुत्सुशृंगेषुमहीधराणांविश्रम्यविश्रम्यपुनःप्रयांतिमेघाःसिकामापरिसंपतंति
समोदितानीतिबलाकपंक्तिःवातांबुधूतालकपुंडरीकालेवंबमालाचित्रांबरस्यारुपाबलेंद्रगोपांतरसन्निवेशेन विभांतिभू
मिर्नवंशाड्वलेवांगात्रानुवृत्तिर्नस्थकथंचनेणानारीबलात्रोक्षितकंबलेनारुद्धानिशांशनैःशैवकमत्युपेतिकांतास्कांतंघन
मत्युपेतिरुशातावनांताःशिखिवृत्तवृत्ताःशाताकदंबासकदंबशाखाःशातावृषांगेषुसमानकामाशातामहीषस्यव
नालिरामारुद्धांतिवर्षतिवदंतिभांतिप्रच्छांतिनृत्यंतिसमाश्वसंतिनद्योघनामत्तगजावनांताःप्रियाविमुक्ताःशिखिनश्चवंगाःरु।

प्रहर्षिताःकेतकपुष्पगंधान्याघ्रायहृष्टावननिर्झरेषुप्रयांतिशष्टाकुलितागजेंद्राःसार्धंमयूरैःसमदानदंतिरुधारानिपातैरभि
हन्यमानोकदंबशाखासुविलंबमानाःरुणद्धिंतेपुष्परसावगाढंशनैर्मदंषट्चरणाःपिबंतिरुशाषट्पादनेत्रीमधुरानिघातंजलं
गमोद्दीरितकंदुतालंश्रावित्रुतंमेघमृदंगनादैर्वनेषुसंगीतमिदंप्रवृत्तंरुशाघनेर्घनानांप्लवगाःप्रबुद्धाविहायनिद्रांविरसन्निरुद्धां
श्चनेकवर्णस्त्विनिवर्णदानानवांबुधारापिहतानदंतिरुशानद्यःसमुद्रादिनचक्रवाकाजलान्यपीर्णान्यपवाहयित्वाहृष्टानवप्रावृषिपू
र्णतोयाःप्रुतंवनन्नरिवोपयांतिरुधानीलेषुनीलाबलवारिपूर्णामेघेषुमेघाःप्रतिनादितसंकाशादावाग्निदग्धेषुदवाग्निदग्धाःशैलेषुशै
लाइवबद्धमूलाःप्रियेप्रहृष्टसमोदितबर्हिणानिसशंकोपाकुलशाद्वलानिचरांतिनीपार्जुनवासितानिगजाःसुरम्याणिवनांतराणि
कूटानसन्निकाशागर्जंतिमेघाःसमुदीर्णनादानदिच्छतावामरकर्णमूलामत्तागजेंद्राइवसंयुगस्थानित्यमयूरेषुमवृषेषुलीलांगजे
ंद्रेषुमुदंखगेषुरतिर्द्वितीयंहृदयेषुकामनिवेशयामासकदंबवातःरुशंगारपूर्णोत्करसन्निकाशैःफलैःसुपर्याप्तरसैःप्रवृद्धै
र्जंबुद्रुमाणांप्रतिनादिशाखानिपीयमानाइवषट्पदौघैःरुशीतडित्यंताकपिलंलतानांसुदीर्घगंभीरमहारवाणांविभांतिदृ
प्तानिबलाहकानांरणद्यतानामिववारणानांध०मागगितःशैलवनानुसारीसंप्रस्थितोमेघरवंनिशम्यसुकालिकांकीप्रतिना
दशंकीमत्तोगजेंद्रःप्रतिसंनिवृत्तःरु।कचित्प्रगीताइवषट्पदौघैरुकचित्प्रशंकाइवकंसकैःकचिन्नमत्ताइववारणेंद्रैर्विभांत्य
नेककिंयावनांताःरु।कदंबसंकीर्णनिकुंजपूरावनांतभूरिर्नववारिसंकामयूरकेकाभिरुतःप्रहृष्टैरुपान्तभूमिःपरिनि

भाति धरा मुक्ताप्रकाशैः सलिलं पतद्भिः सुनिर्मलं पत्रपुटेषु लग्नैः। हृष्टा विवर्णच्छदना सुविह्वगाः सुरेन्द्रदत्तं न हि तर्पयंति धरा॥ मत्तगजेंद्रा मुदिता रहेषाः स्रावैर्नवैर्धातुविकर्दमाक्ताः। मेघाः समुद्भूतसुरेंद्रनादा मदप्रवर्षा इव दानराजाः॥ लोधैर्गवाक्षैर्गगनावलंबैः शिखानिबद्धाग्निसमप्रभासिः। व्याप्तं गुहाभिर्नवपर्वतानां विपुलाः पतंति प्रवहंति वाताः॥ समुद्रवेगप्रविघट्टितानां नष्टप्रकूलप्रवहं निरीक्ष्य। नद्यो जलं विप्रतिपन्नमार्गाः नरैर्नरेंद्रा इव पर्वतेंद्राः सुरेंद्रदत्तं पवनोपनीतैः॥ धारागुणैरभिहन्यमानाः प्रपुष्पिताग्रा इव भांति वृक्षाः। घनोपगूढं गगनं न तारा दर्शंति शक्रायुधमंबुवाहे॥ नवैर्जलौघैर्धरणिर्विभाति मोघैर्वसूनामिव दिव्यवर्षैः। महांति कूटानि महीधराणां धाराभिराहत्य विनिःसृतानि॥ प्रपुष्पिताग्रैः कुटजार्जुनैश्च निकृत्तमूलैरिव सानुबंधैः। शैलोन्नमानां दिपुलैः प्रपातैः॥ ध्वजैरिवोद्धूतसुसंनिकाशैर्नदद्भिरत्यर्थमिवाभिरामैः। प्रवृद्धवेगाः प्रवलाः पतंति शीघ्रप्रवेगाः प्रबलाः पताकाः॥ निर्धूतशृंगोपतलाग्रिसाराः स्रवंतिधाराः शिखिकंठवर्णाः। मुक्ताकलापप्रतिमाः पतंति गुहासु संघर्षविघट्टिताग्राः॥ सुरेंद्रचापं विततं महेंद्रे विच्छिन्नमाकाशनिभं विभाति। स्वर्गस्त्रियः पंक्तय इव पतितं वाक्षालादिव तोयधारा निलीयते॥ श्रेणीभवः खे गगनावलंबी पक्षैर्विकीर्णैरिव पक्षिपंक्तिः। सत्यानुमाल्यप्रतिमो विभाति लंबो रविः॥ इमाः सुमाल्या मन्मथवर्धनाश्च हिताः प्रीतिकराश्च नार्याः। श्रमविनाशाय घनैर्नरेंद्राः शैलाश्रयान् राजसुतानरण्ये॥ सेनाः प्रतिनिवर्तंते शक्रयुक्ताः सर्वे त्रिवर्गप्रतिपूजकास्ते॥ विरोधिनो विग्रहकारणार्थाः मार्गाश्च सलिलेन समीकृताः निष्टानकर्मायतनोद्यतानां संचितसंचयः॥ आषाढमभ्युपगतो नरनीलकोशः। व्यर्थं व्यायच्छति यथा कृषिवर्धमानः॥ संसुप्तवीरसमयः सुमगानामुपस्थितः॥ मालिप्रोष्ठपदप्रायैर्नक्षत्रैर्नक्तमालिनी। हृतमाहूयमाणायाः शरद्या कर्दमैरिव॥ इमाः स्फीतगुणा वर्षाः सुग्रीवः सुखमश्नुते। विजितारिः सदारश्च राज्येनमहतिस्थितः॥ इदं दुष्टदारश्च राज्याच्चैव परिच्युतः॥ नदीकूलनिवर्तिनः

पश्यसीदमिलक्ष्मण सागरस्याविविक्तीर्णः पंथा भीमदुर्गमाः। प्रणयन्नापि सुग्रीवो मया किंचिदुदाहृतः॥ अपि वालिपरिक्लिष्टं चिराद्वीरः समागतं। आत्मकार्यगरीयस्त्वा दकुर्वन्नेह मानवः॥ स्वयमेव हि विश्रभ्य तत्कालमुपस्थितं। उपकारं नु सुग्रीवो वेत्स्यतेनात्र संशयः॥ यथावालिवधे मह्यं सुग्रीवस्य मया कृतं। तथा सीताधिगमने समाधास्यमुपैष्यति॥ तस्मात्कालप्रतीक्षोहं स्थास्यामि लक्ष्मणसुग्रीवस्य नदीनां च प्रसादं प्रतिपालयन्। उपकारेण वीरो हि प्रतिकारेण युज्यते॥ अस्मत्तेहेषु पक्षं तं हंतिसत्ववतामनः। सएवमुक्तः प्रतिपूज्य लक्ष्मणः क्षितौ जलिस्तस्थिवान्प्रतीक्ष्यवादिनं। उवाचरामस्तमिरामदर्शनं प्रदर्शनं प्रदर्शयन्दर्शनमात्मनः शुभं। यथोक्तमनेन वसर्वमिष्यति नरेंद्रकर्मानचिरेण वानरः। शरत्प्रतीक्षः क्षमतांभवानिमं जलप्रतापरिगुणमह स्थितः। ततोस्यतस्मिन्वसतो महावनेमहात्मनः श्रीतयतो हितांप्रियां। विस्रज्यतोयंजलदा महाजवाः पुनर्निवृत्ताः शरदभिवेक्षितां॥ ॥इत्यार्षेश्रीरामायणेकिष्किंधाकांडेप्रावृड्वर्णनंनामसर्गः॥ ॥समीक्ष्यरामः सुग्रीवंत्य क्तधर्मार्थसौहृदं। अत्यर्थविहितात्मानमेकांतगतमानसं। निवृत्तार्थमभिप्रायैरिष्टैर्भोगैश्च विरामितं। प्राप्तवंतमभिप्रायं सर्वमेवमनोगतं। स्वांचपत्नीमभिप्रेतां तारांवमनसेप्सितां। समहाराजपत्नीं च लक्ष्मणः परायणं। विहरंतं महाराजं स्वनार्थविगतज्वरं। मरुद्भिरिवशक्रमिवनंदनेसाप्सरोगणैः। मंत्रिषुन्यस्तकार्यार्थं मंत्रिणामनवेक्षणं। राज्यस्थं सुखसंहृष्टं वर्तमानं सुसंस्थितौ। विनिश्चितार्थतत्त्वज्ञः कार्यकालविशेषवित्। प्रसादवाक्यैर्विविधैः प्रशस्वाहृगपतेर्मनः। वाक्यविदां वरस्तत्र

ज्ञो सुग्रीवमारुतात्मजः हितं तथ्यं च पथ्यं च धर्मकामार्थदं हुमत् प्रणयात् इति संयुक्तं विश्वस्य रुत निश्चयः हरीश्वरमुपागम्य हनूमान्
क्यमब्रवीत् राज्यं प्राप्तं यशः स्फीतं कुलाच्छ्रीरात्मसात्कृता सज्जनैः पूजितं सम्यक् प्रवृत्तीरनुरंजिताः रात्रवस्ते प्रतापेन नाशमा
त्मावशेषिताः मित्राणां कार्यसमयं सङ्गतानवबुध्यते यो हि मित्रेषु मित्रज्ञः सततं साधुवर्तते तस्य राज्यं च कीर्तिश्च प्रभावश्चाभिवर्धते
यस्य दुश्चेष्टकोपश्च मित्राण्यात्मपुरंजनाः राज्यदुर्गश्च सर्वाणि सराज्यफलमश्नुते तद्वान् मित्रसंपन्नः स्थितः पथि निरत्ययः
मित्रार्थमुपनीतार्थं यथावत्कर्तुमर्हसि यो हि कालव्यतीतेषु मित्रकार्येषु वर्तते सहितामरुतोप्यर्थान् मित्रार्थेषु वर्ततो
मनसापि हि कार्यार्थिनः कालेप्रतिपद्यते सराजा बुद्धिसंपन्नः सर्वेषामेव सिद्धिवर्तते तान् दिदं मित्रकार्यं तेकालातीतमरिंद
म राघवस्य प्रतिश्रुत्य वैदेह्याः परिमार्गणं न च कालव्यतीतं तव मित्रकार्यस्य दायकः त्रयं प्रमेयं प्रभावश्च स्वयं वा प्रति
मो गुणैः तस्य प्रमोदनाकार्यं तत्प्रवर्तते तवतः प्रियं रामस्य कर्तुमर्हसि पिंगेश कर्तुं सर्वात्मना प्रियं नाथस्तवने नाप्रगति
नोपरिनाब्रवीत् कस्य विद्वज्जिह्मं मनः कृतं छद्मनावा प्रियं वा प्रत्यक्षतोवापि प्रवदतः कृत्योद्यतप्रहृष्टान् रोमं
तिकोद्योऽयं तोषं तस्य तत्प्रवृत्तं श्रुत्वा कालसाधु निवेदितं सुग्रीवः सत्यसंपन्नश्चकारमतिमुत्तमां सं दिदेशहरीनीलं नित्य
युक्तं सेनाग्रमस्यसुसेनानां सर्वेषामपि संगदं यथा सेना समग्रामयोगिन्यादिसर्वशः समागच्छत्यसंशं
नं तथानीतिर्विधियतां यैस्तत्रपालाः प्रणताः शीघ्रगाव्यवसायिनः स्वयं वानुत्तमसैन्यवानेवानुपश्यन्नरर्षभः सत्त

राज्ञादूर्ध्वमेनानुयादिहवानरः तस्य प्रणंतिकोदंडोनिपात्योत्र मतिर्ममः २५ हरीश्वसर्वाननुशास्यसंगतान् गच्छत्समग्रा
मधिकृत्यसत्वरः इतीयवस्कंधरवाहिनीश्वरोविधायसंस्थांप्रविवेशवीर्यवान् २६ ॥ इत्यार्षेबालकांडेउद्योगपर्वणिसु
ग्रीवादेशोनामसर्गः ॥ १७ ॥ ॥ उहांप्रविष्टसुग्रीवेनिर्दग्धेचजलागमे वर्षाकालोषितोरामः कामशोकाभिपीडितः का
मंदृष्ट्वंचसुग्रीवंनष्टांचजनकात्मजां बुधाकालमतीतंचसुमोहपरमाउरः ततःसंज्ञांसमासाद्यदुर्द्धर्षमतिमान्वरः मनो
विनष्टांवैदेहीं चिंतयामासराघवः सदृष्ट्वानिर्मलंव्योमगतविद्युद्वलाहकांसारसारावसंघुष्टंविलपन्तापार्तयागिरा पांडु
रंविमलंदृष्ट्वागगनेचंद्रमंडलंनिर्मलंघोरजनीचेवशरत्कालस्यानुलेपनं आसीनःपर्वतस्याग्रेहेमधातुविभूषिते शारदींच
श्रियंदृष्ट्वाजगामममनसाप्रियां ततःपद्मपलाशाक्षीवैदेहीमनुचिंतयन् अब्रवील्लक्ष्मणंदीनोमुखेनपरिशुष्यता तर्प
यित्वासदास्वादुःसलिलेनवसुंधरां निवर्तयित्वासस्यानिस्तृतकर्मापुरंदरः जलगर्भामहावेगांकटजार्जुनगंधिनः ॥
निष्टनन्निशिशिरांमोघदृष्टिर्वाताःसमंततः मेघानांवारणानांचमयूराणांचबृंहणः नादाःप्रश्रवणानांचविनिष्टनाःसुदुर्ध
राः स्निग्धगंभीरनिर्घोषाःसघनाःशैलदुर्गमे हरयित्वामहीमेघाःप्रतिगर्जंतिसर्वतः पद्मपत्रनिभाःश्यामाःश्यामास्त्वदिशोदश
विमदाइवमातंगानद्यूघनाघनाः अभिवृष्टामहावर्षैर्निर्मलाश्चिरधातवः अनुलिप्तादवाभांतिगिरयःप्रस्थ
लक्ष्मणाःस्थलैःपुंडरीकैश्चकुमुदैश्चाभिपांडुरैः वाप्यःसमुपशोभंतेश्रीमत्यःप्रमदाइवोपनमासन्नपर्णैश्चकोविदा

श्वपुष्पिताः दृश्यंतेबंधुजीवाश्चश्यामकागिरिसानुषुप्रसन्नसलिलानद्यःऊररीदंसनादिताःदंसकारंडवाकीर्णाः
चक्रवाकोपशोभितोसारसारावसन्नादासारसारावनंदिनीपश्यमेरमतेकांतासाद्यमेरम्यतेकथंपुष्पितानशनाम्यश्यकी
वनानिविनिर्मितान्कथंसावर्त्ततेनूनंपश्यतीमामपश्यतीअपितंमदियोगाच्चसुक्रूमारीकृशामिनीनसहतेपीडयेत्कामः
शरकृणाविदीपितंदर्शयंतिशरन्नद्यःपुलिनानिशनैःशनैःनवसंगमनव्रीडाऊघनानिवयोषितःअन्योन्यबद्धवैराणांमा
नीनांविजिगीषतांस्यमात्रयमायान्तानरेंद्राणांजयैषिणांउद्योगसमयःसौम्यपार्थिवानांनृपात्मजनवपश्यामिसुग्रीवउ
द्योगंतथाविधंत्वंनारोवार्षिकामासागताःशीघ्रंहरीतोपमाःममशोकपरीतस्यसौम्यसीतामपश्यतःप्रियाविहीनेदुःखार्त्त
स्यराघवस्यशिवासितोत्पलंकरुतेराजासुग्रीवोममलक्ष्मणोऽनाथोहृतदारश्चरावणेनप्रधर्षितःदीनोदुःखंतेकामीतंवैर श्रीराम
कारणंगतःइत्यतेकारणंसौम्यसुग्रीवंराघवानरराज्येनपरिघुनानसंशयःसत्वंमासकालंमेसीतायाःप २२
रिमार्गणेस्थितार्थःसमयंस्थाताऽतिनामिपद्यतेतांकिष्किंधांप्रविश्यतंब्रूहिवानराधिपंसूर्क्षराज्यसुखेसक्तंसुग्रीवं
वचनान्ममाअर्थिनांयस्त्वमानानांपूर्वंचाप्युपकारिणंआशांसंश्रुत्ययोहंतिसलोकेपुरुषाधमःकृतंवायदिवापाप
वाक्यंयस्मादुदीरितंसत्यवानाभिजानातिसलोकेपुरुषाधमःकृतार्थाकृतार्थानांमित्राणांनभवंतियेतान्मृतानपिहत्या

दृष्ट्वतद्भान्योपभुंजतोनूनंकांचनदृष्टस्यविसृज्यस्यमयारणेऽनुमिच्छसिचापस्यरूपंविद्युत्प्रभंघोरंज्यातलनिर्घोषंमम
द्वस्यसंयुगेनिपेष्यसिवज्रस्यपुनःसंश्रोतुमर्हसिएकएवरणेवालीशरेणाभिहतोमया।त्वांतुसत्यादपक्रांतंवधिष्यामिस
बांधवंनससंकुचितःपंथायेनवालीहतोगतः।त्वंतुसमयेतिष्ठसुग्रीवमावालीपथमन्वगाःऋक्षवंसत्वंसमयेनवानरप्रति
श्रुतंधर्ममवेक्ष्यशाश्वतंमावालिनंप्रेतगतंयमक्षयेहतोध्रुवंपश्येस्वमजिह्मगैःशरैःनसूर्यंजनीव्रविदृष्ट्वशोकंत्यजलक्ष्मणो
प्रसन्नोस्यदीनंचकारतीव्रांमतिंसुग्रवेणोहराश्वरेमानवदेवनाथः।सलक्ष्मणस्तद्वचनंनिशम्यरामस्यशोकानिपरिप्लुतस्यउ
वाक्यंमतिमानमर्षितामार्षसिध्यर्थमदीनमनाःनवानरस्थास्यतिमाधुवृत्तेनमस्यतेकामफलानुसंगंनवोत्स्यतेवानरराज्यलक्ष्मीत
याहिनीतिक्रमतेस्वबुद्धिःमतिक्षयाज्ज्ञात्यसुखेषुसक्तोनवत्स्यतीकारपरोह्यबुद्धिःहतोयज्ञपश्यतुवालिनंमयानराज्यमेवंविधुरा
यदेवंनधारयेद्रोषमुदीर्णवेगंनिहन्मिसुग्रीवमयुक्तमद्यहतःप्लवंगोह्यनरेंद्रसूनुनानरेंद्रपुत्र्याविवयंकरोतुतंमानवाणान्ससुत्यतंतिनि
वेदितार्थंरणचंडवेगंउवाचरामःपरवीरहंतासपक्षयात्सानुचरंचवाक्यंअ३॥ ॥इत्यार्षेउद्योगपर्वणिउधसरघ्नंनिनामसर्गः॥ ॥२८॥
नपापेतद्विधात्मातपापमेवप्रकुर्वतेपापमार्यंणयोहंतिमवीरपुरुषोनमःसिदमधतयाकार्यंसाधुवृत्तेनगर्हितांतांप्रतिमनुवर्त्तस्वपूर्व
वृत्तांतलक्षणासीमापहृतयावाचाकृत्वाणिपरिवर्त्तयनावक्तुमर्हसिसुग्रीवमतीतकालसमयंहिसाध्रुवेनानुशिष्टात्मायथावत्पुरुषर्षभः।
प्रययौनगरींवीरोलक्ष्मणःसुमहालक्ष्मणःसुग्रीवंप्रतिसंरब्धोरणायमनवनंकपिःशक्रवापनिनदंघोरंधनुःकालांतकोपमंप्रगृह्यगिरिशृंगाभंमंदरसानुमानिवयथाकक्षंतथावनंकक्षोनराणामनुव्रतःदृढस्मृतिमतिधीरोत्रातारामम्मलक्ष्मणःकामक्रोधसमुच्छ्रितात्

शोकाग्निनाहतः प्रनष्टसंज्ञो विह्वलया परया लक्ष्मणस्तालाश्वकर्णाश्वतरसालान् प्रियकान् मातृहरांस्तथैव पृथिव्यां ये चान्ये कर्णिकारा निकुम्भान् नागवृक्षान् मुचिलिन्दान् केतकान् वञ्जुलांश्च सर्वान् पुष्पवतः पश्यन् गिरिकूटानि क

वमब्रुवतांवाक्यं किलागर्जितलक्ष्मणोऽथाब्रवीद्रामहेतोरिदंननिर्भर्त्सनविस्मितस्यसुहृत्प्रणम्यतंसपुत्रंसहमंत्रिभिःराजन्निहाद्यैवसमयपत्यौनार्यैवशाश्वतीनरामरामानुजशासनंतयाकपीद्रयुक्तंमनसाप्युपस्थितंमन्येहितंहनुमानुषंबलंराघवस्यास्यमहेंद्रवर्चसः॥२६॥ इत्यार्षेरामायणेश्रीमद्वाल्मीकिनिर्मितेकिष्किंधाकांडेश्रीहनुमद्दर्शनंनामसप्तमःसर्गः॥ ॥२७॥ एवमुक्तेलक्ष्मणेसुग्रीवोमंत्रिभिर्हनुमत्सुखेसुहृत्संचिंतयामासदीनः किंविदंवाक्षुखामतिर्वानरोऽयंप्रधार्यबलाबलंवाक्यमेतद्भवेन्मेधावीमंत्रेषुपरिनिष्ठितश्चानमेऽर्थाहतकिंविदपिमेऽवधिष्टितंल क्ष्मणोराघवस्याताकिंनिमित्तंसरुष्टवान्॥समुद्रुद्विग्नमाःमित्रैर्नित्यमंतरदर्शिभिःउक्तोदोषान्मनुद्भूताध्वक्ष्मणेनेरितोऽभवत्॥अत्रतावत्प ञ्चभिःसर्वैरेवविधीयतांसवद्भिर्निश्चितंतत्रविद्वद्भिर्यानिश्चितंशनैः॥१॥नखल्वस्मिन्समत्वासोलक्ष्मणश्चापिराघवात्॥मित्रंबलस्थानकुपितंज नयत्येवसंभ्रमाद्यःकरंसर्वथामित्रंरक्षतंपुरुषंपालितं॥अनित्यत्वाच्चित्तानांप्रीतिरल्पेनसिध्यते॥३॥अतोऽस्मिन्मित्रलोपेऽस्मिन्महान्मम॥ यत्नोमानक्षतंशक्यंप्रतिकर्तुंनतन्मया॥८॥अतोऽयंममसर्वेषुहृदिशल्यमिवार्पितं॥सुग्रीवएवमुक्तस्तुहनुमान्हरिपुंगवः॥उवाचश्लक्ष्णया वाचामध्येवानरमंत्रिणां॥सर्वथानैतदाश्चर्यंयत्तंहरिगणेश्वरं॥विस्मरस्यभिसिध्यमुपकारंतथाऽऽत्मनोराघवेणेक्ष्वाकुवरेणधीमता॥ तत्रीयार्थंहतोवालीशत्रुत्वेपराक्रमः॥सर्वथाप्रणयान्कुद्धोराघवोनात्रसंशयः॥भ्रातरंसंप्रहितवाञ्लक्ष्मणंकार्त्तिवर्द्धनं॥तत्रमन्त्रेनजानीषे कालंकालविदांवर॥क्रुद्धस्यसप्तरात्र्यामःप्रहृष्टाहिशरज्ञुना॥निर्मर्यादंहनिष्यंतिवीर्यंतबलाद्वलं॥प्रसह्यचदिशःसर्वानिष्यश्चहरिपुंगवाःप्रमदाः कामभोगेषुराजंस्त्वंनावबुध्यसे॥प्राप्तमुद्योगसमयंनावैषिहरिपुंगव॥प्रसन्नस्तेमितिज्ञात्वालक्ष्मणोयमिहागतः॥आर्तस्यहनरास्यपरुषंपरुषाक्षरं॥क्षन्तव्यंमर्षणीयंतेराघवस्यमनीषिणः॥तवाप्रियंकृतंपूर्वंरामेणाक्लिष्टकर्मणा॥एकबाणहतोवाली कपिराजोमहाबलः॥ वानरालक्ष्मणंदृष्ट्वाज्वलितंप्रलयेयथा॥क्रुद्धंविनिश्वसंतंतंज्वलंतमिवतेजसा॥वभूवुर्हरयस्त्रस्तानवैनंप्रत्यवारयन्॥३॥मतरोषपरीतं माल्क्ष्मणंपरवीरघ्नंज्ञातरूपमथादिव्यांददर्शमहतींगुहां॥४॥रम्यांरत्नसमाकीर्णांविचित्रपुष्पितद्रुमां॥दृष्ट्वैवंविततांनानाप्रवालाच्छदनोरणां॥ हर्म्यप्राकारसंबाधांनानापण्यविभूषितां॥सर्वकामफलैर्वृक्षैःपुष्पितैरुपशोभितां॥दिव्यगंधवहैःपक्षैश्चवानरैःकामरूपिभिः॥दिव्यमाल्यांबरधरैःशोभि तांश्रियदर्शनैः॥३॥चंदनागरुपद्मैश्चगंधैःसुरभिगंधिनिः॥मैरेयाणांसुराणांचसमाहृतमहापथां॥८॥विंध्यमेरुनिकाशाश्चकूटभूमिसमाहृताःद र्दशुस्तत्रमार्गेषुविचित्राःप्रासादपंक्तयः॥मेरोमिवसपद्मानिपुष्पितानिवनानिच॥ददृशेगिरिनद्यश्चविमलाःस्फटिकोपलाः॥४॥लक्ष्मणस्तदादेवतायतनैर्वराऽभ गैर्ददर्शह॥सुधावदातंसुकृतंविमानंश्रियदर्शनं॥अंगदस्यैष्टकरम्यमैंद्रमद्रिविदम्यंनागवयस्यगवाक्षश्चत्रगस्यशरनस्यच॥विद्युन्माले श्चसंपातेस्तपक्षिस्यहनूमतः॥ऋक्षमुद्यसुरेणस्यनीलस्यवनलस्यचवीरबाहोःसुबाहोश्चविनतस्यमहात्मनः॥अन्येषांक

विमुक्तानांराजमार्गमहात्मनांददर्शहरिमुक्तानिमहामाराणिलक्ष्मणः।पांडुराभ्रप्रकाशानिदिव्यमाल्ययुतानिचाग्रहृतधन्यधान्या
निस्फीतरत्नशोभितानिचापांडुरेणतुशैलेनपरिक्षिप्तंउरासदावानरैर्गृहैरभ्रसमैरुन्नतवनोपमं।शुक्लप्रासादशिखरैःकैलासशिखरोपमैःसर्व
कामफलैर्वृक्षैःशीतच्छायमनोहरैः।दिव्यपुष्पफलैर्वृक्षैःपुष्पितैरुपशोभितंमहेंद्रकल्पैरभिरक्षितंगजीमूतसन्निभैःबहुभिःसंवृतद्वारंबलिभिः
शस्त्रपाणिभिः।दिव्यमाल्याहृतरम्यैतप्रकांचनतोरणं।सुग्रीवस्यगृहंरम्यंलक्ष्मणः।प्रविवेशहरिश्रेष्ठोमेघजालमिवार्यमाणःसोमिभिर्मेघजालैरिवांशुमान्।
यांतमन्वयुःशतासुग्रीवस्यामात्याःप्रयुक्तंरथमुच्चैःसचिवास्तांजलिपुराःसदाःतानाभाष्यययौन्यायंहनुमत्प्रमुखान्कापीन्।धर्मबुद्धार्थवेद्
र्व्याभिदितःप्रविवेशहसमग्रकक्षाधर्मात्मायानासनसमावृताःप्रवीरयसुमहद्वीर्यंददर्शतिःपुरंतयाहेमराजतपर्यंकैर्महद्भिश्चवरासनैः।
महार्हरत्नरणोपेतैर्ददर्शादित्यसन्निभैः।दिव्यानरणचित्रांगांदीप्यरूपयशस्विनीं।दिव्यमाल्यांबरधरांमहेंद्रमिवऊर्जयां।दिव्यानरणचित्राभिः
प्रमदाभिःसमंततः।उपोपविष्टंहरिभिःकेवरमिवनंदनेवामपार्श्वस्थितातारातारापिपसमानना।क्रमात्ददर्शतत्रापिपार्श्वेसुग्रीवस्यमहा श्रीराम
त्मनः।शुक्लंचबालव्यजनंतप्रकांचनशोभितंदाधूयमानंनारीभ्यामभितश्चददर्शहनंदष्ट्वातस्यललितंसौम्यंचलक्ष्मणःविषम २६
स्थंचरामंचद्विगुणंक्रोधमूर्छितंतंक्रोधरक्तनयनंऊंचितंचवसुंधरां।दृष्ट्वाधरोष्ठपुटकंवेपमानंसमंततःदीर्घमुल्बणनिश्वास
मुष्णंसंतमुदीक्ष्यहुं।ऊपितेसन्नशिरसंविलस्थमिवचोरगं।तंदृष्ट्वाक्रोधरक्ताक्षंप्रगृहीतशरासनं।सुग्रीवःसहसोत्तस्थौतांजलिपुरस्स
दातस्यतारारुमाचैवहनार्यपार्श्वेतिष्ठेत्।तांजलिपुटंचास्यालक्ष्मणंनिसुखंतथापत्योर्मध्यगतस्त्रस्तमुग्रीवोव्यरोचत।विशाखयो

मध्यगतःसपूर्णइवचंद्रमाउत्सन्नतेनतमुत्सेनुत्तारायालास्तुयोधितःप्रत्युद्गम्यचसुग्रीवोबहुमाननलक्ष्मणोगृहंप्रवेशयामासबहुमाननलक्ष्म
णंतमप्रतिबलंकृद्धंप्रविष्टंपुरुषर्षभं।वानरंदृष्ट्वामनंदृष्ट्वालक्ष्मणंव्यथितस्तदा।बाहुभ्यांसंपरिस्वज्यतारातारापिपाननाशुभेवानरश्रेष्ठःसता
रइववंद्रमाःतांदिव्यरूपांपरिरभ्यतारांवरासनस्थोनवहेमवर्णोतंतसुसौमित्रिरदीनसत्वोविशालनेत्रःपृथुपीनवक्षाःसपद्मपत्रप्रतिमाननेत्रं
महाकपिंदेवसमप्रभावंउपोपविष्टंलक्ष्मीरागवर्णंवरासनेसूर्यनिभंददर्श।४०॥ ॥इत्यार्षेउद्योगलक्ष्मणसुग्रीवयुद्धप्रवेशोनाम॥ ॥३९॥
तमप्रतिहतंरुष्टंप्रविष्टंपुरुषर्षभं।सुग्रीवोलक्ष्मणंदृष्ट्वाबभूवव्यथितस्तदा।।कृद्धंविनिश्वसंततुप्रदीप्तमिवतेजसा।भ्रातुर्वचनसंतप्तंदृष्ट्वादशरथात्मजं।
उत्पपातगिरिश्रेष्ठात्किलासोवर्णमासनोमेघध्वजसंकाशात्सारासंत्यज्यवानरः।उत्पतंतंतुसुग्रीवंतुस्तारादृष्टभयस्त्रियः।सुग्रीवंगगनेपूर्णचंद्रंतारागण
इवयथा।।प्रत्युद्गम्यचसुग्रीवोबहुमाननलक्ष्मणोगृहंप्रवेशयामासमामात्यःसपुरोहितः।।संरक्तनयनश्रीमान्ददृशेशत्रुतापनः।बभूवावस्थि
तस्तत्रकृत्यहेतोपमस्तदाधातारादीतीयःसुग्रीवोनारीमध्यगतस्थिरः।।संकुलक्ष्मणंतत्रनिषीदत्यब्रवीद्वचः।।तंलक्ष्मणोविनिश्वस्यविलक्रुद्ध
ईक्षणः।।तत्त्वमत्यंतसंतप्तःसुग्रीवमिदमब्रवीत्।।जानशोकोग्नितार्तेनचक्षुषानकपिप्रवीरंप्रतिगृह्णातुसत्कारंसोकुंचवकपीश्वरः।।।।मोहमार्यस्यरा
मस्यसत्येऽस्मिन्नुनिष्ठितासत्कारंप्रतिहन्तुंयांकथंवानरसत्तमः।।अथसंश्रयनेष्टमर्थंसानुनयादाकुलेंद्रियःप्रणम्यलक्ष्मणोराजासुग्रीवंददमब्रवीत्
समासतोवयंनृत्यारामस्यविदितात्मनः।सर्वतस्यप्रतिख्यातियशसश्चिकीर्षितंरसप्रवर्षायुषविधिवद्धरीतलक्ष्मणतया।निषसादासनेदिव्यतनयस्त
नवप्रियंसोब्रवीद्दमार्यणसरिद्वानरेश्वराश्रुतार्यनसत्कारानगृह्णातेकपृहे।।संतप्तेनसमादेशमार्यस्यात्किष्कर्मणःकुरुसंवित्यवकप
यदिसाधितिमन्यतेऽथातःस्त्रीभिःपरिवृतंस्थितमेककंपीश्वराब्रवीद्वचःलक्ष्मणःकुद्धसतारंशशिनंयथाद्यसतांजनसंपन्नःसानुक्रोशोजितेंद्रि
यः।।तत्कथंत्वंत्यवादीश्वरप्राप्तोकेनहीयतेयस्कराज्यंतीधर्मेमित्राणांसुपक्षरिणांमिथ्याप्रतिज्ञांकुरुनेक्षेदृशंसतत्तनःपंचपश्चानृतेहति

दशाऽनिगवानृतेशानमश्वानृतेऽनिश्रुत्वं पुरुषानृते।ऽनिज्ञानज्ञानांश्चिरण्यार्थनृतंवदेत्।२७।सर्वेभूम्यनृतेऽनिमान्मनुष्यनृतंवदी।आत्मानंस
ज्ञनेऽनिपुरुषःपुरुषानृते।२८।गवानृतेननुष्येऽनिपुरुषानृतमुच्यते।प्रवर्तनार्थेमित्राणांननतत्प्रतिकरोतियः।तंतघ्नःसर्वभूतानांसवध्यःस्ववगोश्वरस्य
गीतायंश्लोकमुदाहरंतीतिहासंपुरावृत्तंकथयंतः।दृष्ट्वातंतघ्नंकृतघ्नंतन्निबोधसंवरम।२९।ब्रह्मघ्नंवसुरापंचवीरघ्नंगुरुतल्पगं।तथैवनिःसृतिर्विहितास्मृतिघ्न
नास्तिनिःसृतिःतंतघ्नंत्वनृशंसश्चमित्रेचारश्चवानरा।प्रवर्तनार्थेरामस्यनतत्प्रतिकरोसियत।२९।ननुनामकृतार्थेनत्वयारामस्यवानरा।सीतायाः
मार्गणेयत्नःकर्तव्यःकृतंपानसनं।२९।सक्तोयास्येषुनोगेषुपापोमित्राप्रतिश्रवःनतांनारामोविज्ञानातिकृतघ्नंहृष्टचारिणं।३०।प्रमत्तश्चानिरस्तश्च
यथास्यात्तत्तथा।आत्मनस्तुमहाभाग्यान्यापन्नकरुणात्मना।३१।रामेणाप्रतिनाराज्यंतदुरात्मामहात्मना।तंतंनाविज्ञानामिरामस्याक्लिष्ट
कर्मणः।३२।त्रिघ्नंसंध्यमिनंबाणैर्हतंऽकृमिवालिनं।उपकारोनकर्तव्यःस्वद्विधानामहात्मनिः।अमूर्खाणामकृतज्ञानांस्त्रीवशानांकदाचनम
संकल्पितःपंथायेनबालीसमागतः।समयेतिष्ठसुग्रीवमावालिपथमन्वगाः।३४।कोहिविज्ञानसंपन्नोदृष्टलोकपरावरः।प्रमाद्येत्कामभोगेषु
यथानमिर्ववान्नरः।३५।लब्ध्वेमंतंमहद्दुःखंसर्वधास्त्रीप्रसंगजं।मयाणेदियथाप्राप्तमसुरेणसुरश्चयत।३६।नैवमंतःप्रमाणेनप्रतिज्ञानसंगतं।
नतत्याणिप्रदानंतुदीप्यमानेविभावसौ।३७।सर्वथावर्तितोन्वातामहंष्टात्मनात्वया।स्त्रीजबुद्धिस्वार्थेणबुद्धिमान्हिजबुद्धिना।३८।अवमानंत
तोदोषामरुन्मुहुरिवस्थितं।उदयःसागरस्येवपर्वकालमपात्मनः।३९।लुब्धंनृशंसंदुर्वृत्तंस्त्रीप्रधानंवानरा।अयंवालायकंलोकेनयामियमसादनं
।४०।तथाकरोत्यनार्यमार्यकंमन्निदर्शनं।अपराप्यथानैवमवज्ञास्यतिमांदृढं।४१।अयमस्मिंहृदिसत्यादेपंचपलमनिश्चयंस्वभावदोषाद्ध
ऋतमधुस्त्रावणंत्वघ्नंतमिवतवाग्रजमुन्मयामिबाणः।४२॥ ॥इत्यार्षेरामायणेमुग्रीवसख्यंवालिवधःसुग्रीवराज्याभिषेकःलक्ष्मणवाक्यंनामःसर्गः॥ ३२॥ ॥इति
ब्रुवाणंसौमित्रिंप्रदीप्तमिवतेजसा।अब्रवीत्लक्ष्मणंतारातारापतिनिभाननां।निबोलक्ष्मणेमयकंनायंपुरुषमर्हति।हतोनोश्वरानांतंवध

कांदिशेषतः।२।नैवान्यतनशोसुग्रीवोनशत्रोनानिदारुणः।नैवान्यतकथावीरनहिघ्नइतिनिश्चयः।३।उपकारस्यतेवीरनवायंविस्मरिष्यति।रामलक्ष्मण
योर्वरायदत्येऽकृतंरणे।४।रामप्रसादात्कीर्त्तिंचकपिराज्यंचशाश्वतीप्राप्नवति।सुग्रीवोरुमोमांचपरंतपाःसऽखज्ञायितानित्यंप्राप्तेदंसुखमु
त्तमं।प्राप्तंकालंनजानातेविश्वामित्रोयथामुनिः।६।हृताचांकिलसंमत्तादशवर्षाणिलक्ष्मणानविज्ञानातिधर्मात्मायाम्यभोगसुखेरतः।७।सहिप्रा
प्तंनजानातिकालंकालविदांवरः।विश्वामित्रोमहातेजाःकिंपुनर्यःपृथग्जनः।८।दशवर्षशतस्यास्यपरिश्रांतस्यलक्ष्मणाःविहृत्यकामेषुरानः
मितुमर्हसिवीर्यवत्सत्युक्तोहिपुरुषास्त्रिविधापुरुषर्षभाःअविसृज्यनरोधस्यसहसायोतिवर्यतां।१०।प्रसादयेत्वांधर्मात्मन्सुग्रीवार्थंससाधिना।सग्र
रोषसंत्यजेमंरंनलभ्यतामयं।११।रुमोमांकपिराज्यंचधनंधान्यंहृतानिवारामप्रियार्थंसुग्रीवस्त्यजेदितिमतिर्मम।१२।समानेष्यतिसुग्रीवःसीता
यासहराघवं।शशांकमिवरोहिण्यासंहत्वारावणंरणे।१३।स्वाकोटिसहस्राणिलंकायांकिलरक्षसां।अयुतानिदशट्विंशत्सहस्राणिशतानिचा
ष्टौ।१४।अहत्वानान्दुराधर्षान्राक्षसांकामहंपितः।नशक्योरावणंहंतुमसहायेनसर्वथा।१५।नैवशक्योरणेहंतुमसहायेनसर्वथा।राक्षसाःक्रूरकर्मा
णःसुग्रीवेणविशेषतः।१६।निहतेन्यासुदुर्वृत्तेसहवानरयूथपैः।एतदाख्यातवान्वाली सत्यसंधोहरिश्वरः।१७।आगमस्तुनमेयुक्तःश्रवादेवब्रवीत्स्व
ंतंसहायंनिमित्तंवैप्रेषिताःहरियूथपाः।१८।आनेतुंप्लवगान्युद्धेवानरानत्सवारणान्।तांश्चप्रतीक्षमाणोयंविक्रांतःसमहाबलः।१९।राघवस्या
र्थसिध्यर्थंननियतोहरीश्वरःतत्तथातुसंपन्नंसौमित्रिसुग्रीवेणयथापुरा।२०।अद्यैतेवनिरःसर्वेरागंतव्यंमहाबलैः।लक्षकोटिसहस्राणिगोलांगूलशा
तानिचारः।२१।अद्यतासुपयास्यंतिजिह्मकोपमरिंदमः।अनवद्यंसुखमिदंनिशाम्यरुष्टंतनजानिनेनयनेक्ष्वाकुवरंवनितानयांतिशांतिंप्रसभं

नयस्यहिशंकितात्मसर्वः॥२४॥ ॥इत्यार्षेश्रीरामायणेश्रीलक्ष्मणंप्रतितारावाक्यंनामसप्तमः सर्गः॥ ॥२३॥ ॥इत्युक्तःप्रस्तवाक्यंतारयाधर्मसंहितंमृदुःस्वभावा
सौमित्रिःप्रतिजग्राहतद्वचःप्रीतस्तस्मिन्प्रतिगृह्यतेतद्वाक्यंहरीगणेश्वरंलक्ष्मणंस्मकृच्छ्रासंक्लिष्टंवासइवात्यजन्तरः॥ततःकंठगतंमाल्यंचित्रंबहुगुणंनवं
॥विधेर्वशमदश्चासीत्सुग्रीवानरेश्वरः॥३॥लक्ष्मणोमबलंसर्ववानरंसंप्रहर्षयन्॥अब्रवीत्प्रस्तवाक्यंसुग्रीवःप्रीतिवर्द्धनः॥४॥प्रनष्टाश्रीश्चकीर्त्तिश्चकपिराज्यंवशा
श्चते॥रामप्रसादात्सौमित्रेपुनःप्राप्तमिदंमया॥५॥कःराक्षसस्यदेवस्यवानरस्यसेनकर्मणोयादृशंवादृशंवापिप्रतिकर्तुमहंपुनः॥६॥सीताप्राप्तमिधर्मा
त्माहनिष्यतिचरावणं॥सहायमात्रेणमयाराघवःसेनतेजसा॥७॥सहायकार्यंकिंतस्ययेनसप्तमहाद्रुमाःशैलश्चवसुधावेववाणेनैकेनदारिताः॥८॥धनुर्विस्फा
रयानस्ययस्यशब्देनलक्ष्मणःसरोलंकांपितामूमिःसशैलेसस्यकिंनवर्त्तीअनुयात्रंतुरामस्यकरिष्येऽनर्षनागच्छतोरावणंहनुवैरिणंसपुरःसरः॥९॥
यदिकिंचिन्नतिक्रांतंविश्वासात्प्रणयेनवाविषयस्थंतितत्सर्वंतेनकश्चिन्नापराध्यति॥१०॥एवंतस्यब्रुवाणस्यसुग्रीवस्यमहात्मनः॥अब्रवीद्वचनंलक्ष्मणःप्रीतःप्रेमणाद
दमुवाचहरिश्रेष्ठंधर्मज्ञस्यकृतज्ञस्यसंयामेष्वनिवर्तिनः॥११॥उपपन्नंचयुक्तंचसुग्रीवस्यसुभाषितं॥१२॥दोषज्ञस्यवसामर्षीकोन्वन्याभिहनुमर्हतिवर्जयितुंसम श्रीराम
ज्येष्ठंभ्रातरंतांववानरर्षभं॥१३॥शादृशश्चापिरामस्यसख्येनात्मसमेनवा॥वयस्योदेवतेह्यस्मिंश्चिरायहरिपुंगवः॥१४॥सर्वथानुममत्रातासनाथोरघुनंदनः॥तत्यजा २८
पेनसुग्रीवंप्रथितेनविशेषतः॥१५॥यस्मेप्रभावःसुग्रीवंतत्यजेरामःप्रतापवान्॥कृतिष्यतिरणेसाह्यंमविरात्रात्रसंशयः॥१६॥किंतुसीघ्रतरंवीरनिःसरंतमया
महाबलसमायुक्तंचमायंहरिगणेश्वरं॥क्षिप्तंपश्यतुसुग्रीवंतयारामःप्रतापवान्॥१७॥कृतिष्यतिरणेसाह्यंमविरात्रात्रसंशयः॥१८॥किंतुसीघ्रतरंवीरनिःसरंतमया
महाबलसमायुक्तंचमायंहरिगणेश्वरं॥क्षिप्तंपश्यतुसुग्रीवंतयारामःप्रतापवान्॥१९॥यत्तुशोकाभिसंतप्तंत्यक्त्वाभोगसुखंमहत्॥वासंवृक्षगुहाप्राप्तंमयातंकृपितेनमार्दवंविस्मृतंत्वयी॥२०॥ ॥इत्यार्षेश्रीरामायणेलक्ष्मणस्य

तिनामिःसर्गः॥ ॥२४॥ ॥एवमुक्तस्तुसुग्रीवोलक्ष्मणेनमहात्मना॥हनूमंतमिंगितज्ञंपार्श्वस्थंचेदमब्रवीत्॥१॥महेंद्रहिमवद्विंध्यकैलासशिखरप्रभाः
यगिरिषुपादपोपेतेषुचैत्यसरोनदीरुणाद्रित्यवर्णेषुस्थानमानेषुसर्वतःपर्वतेषुसमुद्रांतेपश्चिमायांतथैवदिशि॥३॥आदित्यजवनेवामनगिरौसंध्याकरणेद्विजाः
॥पश्चवदनसंकाशाःसंश्रिताहरिपुंगवाःधातुरंजनवाबुदसंकाशाःकुंजरप्रतिमौजसः॥५॥अंजनेपर्वतेचैववसंतिहरियूथपाः॥६॥हरिनालपुंडाश्चयावानराःकनकप्र
भाःमेरुपार्श्वंश्रयाश्चैवयेचधूम्रगिरिश्रिताः॥७॥मनःशिलाधातुगिरिंसंश्रितायेचमंदरंबहवोवानराःश्राःसंध्याभ्रसमवर्चसः॥८॥तरुणारुणवर्णाश्चपर्वतेयम
हारुणेपिबंतिमधुमरयोनीलमेघगणप्रभाः॥९॥वनेषुसुविशालेषुसुगंधिषुमहत्सुच॥नापमानाःसुपुण्येषुवनांतेषुचसंगताः॥१०॥तत्समानयवरीघ्रंपृथिव्यांस
र्ववानराःसामदानादिनिःकल्पैरनुप्रेषयवानराः॥११॥प्रेषिताप्रथमंहताःसर्वकायामहाबलाःत्वरणार्थंतुसूयस्यहरीसंप्रेषयापराः॥१२॥प्रसक्तायेचकामेषु
दीघसूत्राश्चयूथपाःइहानयस्वताःसर्वान्हरीघ्रंत्वंसमशासनात्॥१३॥अहोनिदर्शनंनास्तिमन्यनप्रयछतियेनिहनत्याम्रदुरात्मानंराजशासनदूषकं॥१४॥
शतान्यथसहस्राणिकोट्यश्चसमशासनात्॥हरीणामागमिष्यंतिहतसंप्रेषणादिह॥१५॥मेघपर्वतशंकाशाछादयंतश्चखंबलाघोररूपाःकपिश्रेष्ठाःतिमत
सांशनादिशोनिरुद्योगनिश्चश्चपृथिव्यांसर्ववानराःआनयंतुहरीन्नीमानहरयःशासनान्मम॥१६॥हतस्यवानरराजस्यश्रुत्वावायुसुतस्ततः॥दिशःसर्व
सुविक्रांतान्प्रेषयामासवानरान्॥१७॥तिपदंविष्णुनाक्रांतंपतन्निव्याप्तिषापदाप्रयाताःप्रहिणोद्राजाहरयःसर्वतोदिशं॥१८॥ततोमधुवनंरम्यंगिरिषुवनेषुवसरिसु
चवानराःवानराःसर्वान्रामहतोरनोदयन्॥१९॥मृत्युकालसमस्याज्ञांराजराजस्यवानराः॥श्रुत्वैववचनंतेषांसुग्रीवस्यनयानतः॥२०॥अलंगछतियत्कार्यं
स्मिन्गिरिवरगताःतत्रहमसमानासर्वेलक्ष्मीकाद्वादशस्मृताः॥२१॥ततस्तेजनसंकाशागिरांतस्मिन्मनोजवाःनिस्तुकाद्योप्लवंगानामागतायत्रवानराः
॥२२॥कैलाशशिखरप्रस्थेसुसिद्धकेशरवर्द्धनाःसप्तकोटिशतान्येववानराणामुपागमत्॥२३॥फलमूलरसज्ञायेहिमवंतमुपाश्रिताःतेषांकोटीसहस्राणां
हरूपंसमुपागमत्॥२४॥अंगारनिकराभाणांनीलाणांनीलकर्मणांविंध्याद्रादशकोटीनांसहस्रंनववोद्यतं॥२५॥श्वेतोदवलांनिलांनिलयात्समालवंगधिपः

बलिनामवानरःप्रत्यदृश्यतानतःकांचनवर्णनलायाःवीर्यवान्वितःअनीकैःशतसाहस्रैःकोटीभिश्चसमन्वितःपूज्यमानोमहाबलीवानरैर्वनिरर्षभः
।वानरोमहेन्द्रानदृश्यतसुषेणःप्रत्यदृश्यतानतःपर्वतशंकाशोदारुनार्कनिभाननः।बुद्धिमान्वानरश्रेष्ठःसर्ववानरसंमतः।अनीकैर्बहुसाहस्रैर्वनिराणांस
मन्वितःपितानुमतःश्रीमान्केसरीप्रत्यदृश्यतपिंगलांगोलांगूलोमहाबलीर्यगर्वितोमहाविक्रमःहतकोट्यामहातेजावानरैर्भीमविक्रमैःसंवृ
णांभीमवेगानांधूम्रःशत्रुनिबर्हणः।हतकोटीमहासैन्येमेघानःप्रत्यदृश्यतमहाबलनिषेवितैर्घनसोनामयूथपैः।उपयातोमहातेजाकोटिभिर्द
शभीर्हतःनीलांजनसमप्रख्योनीलोयूथपः।आजगामममहाकायःकोटिभिर्दशभिर्वृतःमिंदश्चद्विविदश्चैववानरौभीमविक्रमौ।आकर्षतावनुप्रा
प्तौकोट्यःसप्तदशाष्टौचानतःषड्भिःकोटिभिर्वानरोगंधमादनः।इष्टस्तनुगतोवीरोआजगामममहाकपिः।ततःपद्मसहस्रेणवृतःशंकुशतेनवायु
वराजोगदप्राप्तःपितुस्तुल्यपराक्रमःनतस्तारासुतस्तारोहरीणांहरिपुंगवः।कैलाशशिखराकारैर्वनिरर्भीमविक्रमैःवृतःकोटिसहस्रेणमेघा
नःप्रत्यदृश्यतकालनीलश्चविनीलःकोटिभिर्दशभिर्वृतः।कपीनांभीमवेगानांमयतःप्रत्यदृश्यतावानराणांसुघोराणांपद्मकोटिसमावृतःह
रिजानुःकपिवरोवानरःप्रत्यदृश्यतःएकादशानांकोटीनामीश्वरस्तैःसमावृतःदरीमुखोऽराधर्षोऽरतःप्रत्यदृश्यतसुश्रीमान्विनतोधूम्रःऊ
र्दशोलक्ष्मणोहरिःसंपातीरभसोनामवैनतेयसमोबले।तेचान्येचबहवोवानराःकामरूपिणःकपीनांभीमवेगानांमयतःप्रत्युपस्थिताः
।ततोयूथपतिर्घोराद्भुतोनामवीर्यवान्।ततोदशभिरेवीरैःकोटिभिःप्रत्यदृश्यतवानराणांसुघोराणांपद्मकोटिसमावृतःआवृत्यपृथिवीं
सर्वेपर्वतांश्चवनानिचाजग्मुर्वनंसुग्रीवसूर्यमन्नगणाइवऋक्षाणांरिक्षराजंवप्रहृष्टावनमालिनः।
शिरोभिर्वनिरंद्राग्र्यसुग्रीवायाभिवादयन्।अपरेवानरश्रेष्ठाःयथाकालंयथाबलंसुग्रीवेणसमागम्यतस्थुरंजलयस्तदा।सुग्रीवस्तुत्वरितोरामे
सर्वान्हरिवरान्नानाविधायसत्कृत्यसान्त्ववानरर्षभान्।निवेद्यसत्कृतंधर्मात्माततःप्रांजलिरब्रवीत्।इत्यर्थासुखेपर्वतनिर्झरेषुवनेषुरम्येषुववानरेंद्राः।निवेश्यराजाविधि

वद्बलानिबलाबलज्ञःप्रशशंसमहाबलान्॥२६॥ ॥इत्यार्षेश्रीरामायणेश्रीकिष्किंधाकांडेश्रीवानरबलागमनोनामःसर्गः॥ ॥२७॥ ॥आगताश्चविधाय
थिंसर्ववानरान्दृष्ट्वाप्रहृष्टःसुग्रीवोराजाराघवमब्रवीत्॥आगताश्चनिविष्टाश्चबलिनःकामरूपिणःवानरेंद्रामहाकायायेनदिधयवासिनः।इ
मेतेबहुसाहस्रैरनेकैर्भीमविक्रमैः।आगतावानराश्चूराःदेत्यदानवसन्निभाः।शतदाक्षापयराजेंद्रऋक्षाऋक्षलनंदनाःयन्मन्यसेनरव्याघ्रप्राप्तका
लंतदुच्यताः।समेन्यमानवश्रेष्ठनिवेशयितुमर्हसिइतिब्रुवंतंसुग्रीवंरामोदाशरथात्मजः।बाहुभ्यांसंपरिष्वज्यप्रीतोवचनमब्रवीत्।नाहमस्मिन्न
नुःकार्यवानरेंद्रमलक्ष्मणःतमस्यहनुःकार्यंयत्तंगतिहिंगतोममसुहृद्धिनोविक्रांतःप्राज्ञोधर्मविशेषवित्।नवानस्मद्धितेयुक्तःसत्ततार्थोर्थविक्र
मः।ज्ञायतांसीम्यवैदेह्यानिलयंरावणस्यचाप्राप्तकालंविधास्यामितस्मिन्कालेतयासहएवमुक्तस्तुसुग्रीवोरामलक्ष्मणसन्निधौ।विनतनामयूथे
शंसमाहूयेदमब्रवीत्।ततःशतसहस्रेणवानराणामरिंदमः।अधिगच्छदिशंपूर्वांसर्वलवनकाननाःतत्रसीतांतुवैदेह्यानिलयंरावणस्यचामार्गधि
रिंगेषुवनेषुचनदीषुचायमुनामापगांदीर्घायामुनेवमहावनां।नदीनागीरथीचैवसर्पूंकोशिकींतथामेकलप्रभवंशोणंकुंदमालिनिनोदकां।
।कावेरीरुविरांचैववंदनामपिचापगां।नदीकालमहीचैवतमसांसुप्रवाहिनींगोतमींगोकुलाकीर्णांतथापूर्वांसरस्वतीं।शिप्रान्मध्यान्शिरापांशुमगधा
न्काशिकोशलान्।मद्रालांश्चविदेहांश्चपुंड्रान्वंगांश्चमागधीं।मलदंचलोहित्यंशैलंलोहितपर्वतं।शतद्रुंचंद्रकोशकारांतिमिंचरजतारकां।सर्वमेत
द्विचेतव्यंमार्गमाणेसतत्ततः।रामस्यपत्नीवैदेह्यारुषादशरथस्यच।अवगाढमसुद्रंचपर्वतान्यत्तनानिचार्णवंमंदरस्थंचयेऽधिकिरातायेविदार्थिता
।कर्णप्रावरणाश्चैवकिरातायाष्टकर्णिकाः।वर्बराकारमुखकायवनाश्चैकपादकाः।अरुणाबहवंतश्चपुरुषापापकोरिणः।किरातावनपालाश्चैमाना
प्रियदर्शनाः।आममीनाशिनश्चैवसमुद्रद्वीपवासिनः।अंतर्जलगतायेचनरव्याघ्राइतिश्रुताःएतेषांमालयासर्वेविचेतव्यामसंमतः।गतिर्नियोजिगम्यंतत्र
वर्णेनलवेनच।रत्नवंतंजलधिंपर्वतंचोपशोभितं।सुवर्णकिष्किंधंचैवसुवर्णकरमंडितं।तामरीपमतिक्रम्यशिबिरोनामपर्वतः।दिव्यंस्थानंशुभंरौप्यं

देवदानवसेवितानित्यसर्वर्तुपुष्पफलवत्सुरम्यकाननवनराजितान्तरान्तरेषु निर्झरेषु सुखावगाहसुखशीतलजलेषु मरुद्वेदद्वारमार्गितव्यक्तलक्षितान्ततः ततः कालोदकंनामसमुद्रंसमदर्शनः ॥२७॥ आक्रीडं दानवेंद्राणांनदाऽस्यथवानराःततस्तस्मिन्गणाघोराश्छायांलक्ष्यलक्षिताः ॥२८॥ब्रह्मणासमुपध्यातानित्यकालबुभुक्षिताः ब्रह्मसत्रकरिणःपापालोहिजानरकंगताः ॥२९॥तंकालमेघप्रतिमंमहोरगनिषेवितंअतिगम्यमहात्मानंयदध्यानदनदीपतिः ॥३०॥ततोरक्तजलंघोरंलोहितंनामसागरंगताऽस्यथतांवेवहतीकूटशाल्मलिः ॥३१॥गृध्रपतनराजस्यसुपर्णस्यमहात्मनःस्थितंकैलासशंकाशंनिर्मितंविश्वकर्मणा ॥३२॥तस्यरम्येषुदेशेषुविचेयाजनकात्मजाततःशृंगसंज्ञेनितामलिलमुच्छ्रितं ॥३३॥तस्यथाबुधरम्यंगोशृंगनामपर्वतंततश्रृंगनिनादोघोरामंदानामराक्षसाःशैलशृंगेषुदृष्टंते नानारूपामहाबलाःतिपतंतिजलेनित्यंसूर्यस्योदयनंप्रति ॥३५॥अतिशस्तामदंदृप्तानिशायामुत्पतंतिच ततःपांडुरमेघाभंक्षीरोदंनामसागरं ॥३६॥ गताऽस्यथऽर्धमुक्तामणिनिभोदकंतस्यमध्येसुनाभंनामजातोरत्नपर्वतः ॥३७॥दिव्यगंधःऊसुमितराजतैऊसुमैश्चितःततःसराजतैपद्मैर्नलिनीर्मकंसरैः ॥३८॥नानाम्नासुदर्शनोनामराक्षसःसमाऊलःकिंनराश्चारणायक्षागंधर्वाःपन्नगोरगाः ॥३९॥ इक्षाःसमतिगछंतिनलिनींचारुदर्शनांस्त्रीएदंसमतिक्रम्यतत्रदृश्यथवानराः ॥४०॥घृतोदमुदधिंश्रेष्ठंसर्वभूतनमस्कृतंततत्रतत्कोपजंतेनऋताऽयशिरोमहान्ऽविभूतंपयोनित्यंप्रातत्यविरतंरिःततत्रविकोशतानादोभूतानांसलिलौकसां ॥४२॥श्रूयतेसूक्ष्मतांनीतंप्लवतांवऽवासुखेघृतोदस्योत्तरंकूलंयोजनानिचतुर्दश ॥४३॥ततऽपशिलोनामततःकांचनपर्वतःततस्मीननगस्थायेवदिकाश्रमसूचिते ॥४४॥सर्वस्यादिशिनिर्माणंऽस्यथब्रह्मनिर्मितंततस्तेममयःश्रीमानुदयोनामपर्वतः ॥४५॥तस्यकोटिर्दिवंलभ्यःशतयोजनमायता।ततऽपशिलादिव्याविरजास्तस्यवेदिकाःशालेस्तालेस्तमालेश्चकर्णिकारैश्चपुष्पितैः ततऽपमयेदिव्यःशोभितःसूर्यसन्निभैः ॥४७॥ततश्चयोजनविस्तीर्णमायतंशतयोजनं।शृंगंयोमनसंनामततऽपमयंध्रुवं ॥४८॥ततश्चैश्वानसानामवा

स्तिस्यामरीविषाःप्रादेशमात्राऽस्यतेसर्वकालंतपोधनाः ॥४९॥कांचनस्यैवसूर्यस्यशैलस्यचमहात्मनः।आविशतेऽसासंध्यापूर्वरक्ताप्रकाशते ॥५०॥ततश्चपूर्वंपदंहृताविलुप्तश्चित्रिकमल्लदाद्वितीयशिरोमरोश्चपुरुषोत्तमः ॥५१॥उत्तरेणपरिक्रम्यसंहृद्दिवंदिवाकरः।दृश्यानवतिसूनाशिखरयस्यमाश्रितः ॥५२॥ततस्मदर्शनाश्चोकोगोनिरस्यप्रकाशते।ततस्मेऽश्वत्तश्चसर्वप्राणभृतामिह ॥५३॥आहिप्यसऽसास्यर्शिप्यतेसेनतेऽमाशैलेषुतेषुदिव्येषुनिर्झरेषुवनेषुच ॥५४॥रावणःमरुद्वेदद्वारमार्गितव्यक्तलक्षितान्ततःयेवनोक्तामयादेशाविचेयातेषुमानकी।एतावद्धानरैःशक्यंवर्तुंवानरपुंगवाःमासेपूर्णेनिवर्तध्वंगत्वातमुदयंगिरिं ॥५६॥मासान्बलयंवसन्वध्यानवेनमाएतावद्धानरैःशक्यमन्वेष्टुंरघुनंदनाःअथास्करमसंयदंनाभिनानास्यतपरांअभिगम्यतुवेदज्ञानियंरावणस्यवा ॥५७॥मासमस्तरथानिवर्तध्वंगमाःअतःपरंवक्ष्यामिदिशमन्यांमहानलोदक्षिणस्यांदिशितथागंतव्यंवानरैःयथोक्तंवैवर्कर्मध्यमेवंस्थांप्रतिमानदंअन्यथासंशयोवस्याद्वारणांवीवनस्यवामहद्दर्कांतीवनशोभितादिव्यसर्वकामफलांचवानराःनरेंद्रपत्नीमभिगम्यमैथिलीमनिंदितांसुखिनोभविष्यथ ॥ ॥इत्यार्षेपूर्वादिग्वर्णनंनामसर्गः ॥३९॥ ॥ततःप्रस्थाप्यसुग्रीवस्तान्कपीन्वानरर्षभः।अपरानप्रेषयामासवानरान्दक्षिणांदिशं ॥१॥पितामहसुतंवीरंजांबवंतमथाकपिंनीलमग्निसुतंचैवहनूमंतंचवानरान् ॥२॥सुषेणंचवराभिंचशरगुल्मंतथैवच।गजंगवाक्षंशरभंमैंदंचविविदंचैवद्विविदंचैवपनसंनलंतथा ॥३॥मेदंचविविदंचैवविनतंगंधमादनं।उल्कामुखमसंगंचदधिवक्त्रंहुताशनमुतांश्चोअंगदःप्रभुस्तान्वीरान्कपीन्कपिवरेश्वरः ॥४॥वेगविक्रमसंपन्नान्सर्वान्देशान्कपीश्वरः ॥५॥तेषामनुगतंचैवदशवानरकोटिभिः।विक्रांतवीरणोमादिशदक्षिणांदिशं ॥६॥येकेवनसमुद्देशाःसह्यंवादिशेऽगमाःकपीशःकपिमुख्यानामतेषांतानुदाऽरतान् ॥७॥एतैःमरुद्भिर्वनिरैःकामरूपिभिरन्वितःअभिगम्यमहाभागाविशालांदक्षिणांदिशं ॥८॥बुद्धिविक्रमसंपन्नेरुपायैरनुगैश्चयुतःतत्रसीतांचमार्गध्वंनिलयंरावणस्यवाणमरुत्वशिरसंविधुंनानाकुसुमलतावृतंनर्मदावनदीऽगमिरोगनिषेवितं ॥१०॥तांचवेगवतीरम्यांल

लवेलामहानदीवरदांवमहाकूलांमहानागनिषेवितांशा१मेकलासुकूलांवेत्रवतीमणिनिभोदकांजंबूमतींचंद्रमतींसर्वमेवानुपश्यत
१२विदर्भामृषिकांवेवरम्यांमाहिष्मतीमपिमार्गध्वंहरिष्यथेलामथावेत्रवतीनदी१३तत्रपादपपादेषुगिरीणांविवरेषुचारावणःस
र्ववेदेक्षामार्गितव्यस्ततस्ततः१४तथाकालमुखान्यांध्रान्दंडकान्ऋषिमाश्रमान्धर्मकांश्चधर्मकांश्चवपुलिंदान्दरविडान्रुद्रकांस्तथा
तथाराकांनऊलिंदांश्चकपिलांगान्विदेहतः१५शाणिऊंऊणांश्चवङ्गमानपिचकंदरान्१६अन्ध्रेष्वंदकारण्यंशालवनका
ननांनदीगोदावरीचैवप्रसन्नसलिलांश्चओतयेवोद्रांश्चपुंड्रांश्चकेरलांऊऋनथागनयोमलयःश्रीमान्पर्वतोधातुमंडितः१७सुवि
त्रःशिखरैश्चवचित्रपुष्पितपादपःमवंदनवनोद्देशोमार्गितव्योमहागिरिः१८ततश्चंदनखंडेषुतमालवनेषुचारावणःसर्ववे
देक्षामार्गितव्यस्ततस्ततः१९ततस्तामापगांदिव्यांप्रसन्नसलिलांश्चओगताद्रक्ष्यथकावेरींतामप्सरसांगणः२०ततस्तांनदींगत्वा
यमलार्जुनमासाद्यस्थादित्यसंकाशोमहर्षिसत्तमः२१ततमतिक्रम्यशैलेंद्रंदिव्यधातुसमन्वितंपुलस्त्यमृषीमासीनंगता
द्रक्ष्यथवानराः२२गंधर्वकन्यानिषेवितेयत्रवर्षेसुखीजनःततस्तेनाभ्यनुज्ञाताप्रसन्नेनांतरात्मना२३तांमहाद्रुद्रोदांतरिष्यथम
हानदींसावंदनवनेदिव्यैःसंछन्नाद्रुमालिनी२४कांतेवस्ततमंकेतासमुद्रमभिगच्छति।ततोहेमपुरंदिव्यंशुक्लामणिविभूषितां
२५गुप्तंकपाटंपांड्यानांगताद्रक्ष्यथवानराःतामतिक्रम्यकावेरीमारुह्यमलयंगिरिं२६पोथ्यीमालामिवकृतांवेणींद्रक्ष्यथनराःमर्यादां
तांमहाद्रुद्रूपवेलांगत्वायशस्विनी२७मवंदनवनांदिव्यांविचिन्वंतोवनौकसःतत्रकेतकीखंडेषुपुष्पितेषुवनेषुचार्ष्टिषेणःसर्ववे
देक्षामार्गितव्यस्ततस्ततःततःसमुद्रस्तूर्व्योगाधःपुलिनसंस्तरः२८मदेशोघृतरंगाढ्यपुरागस्त्यनिर्मितः३०पलाशंतुविचित्रंतेराऊषी

25019

स्तोदृष्टानगवतांशतानांघृतरंगानविष्यसितंतमशासनात्त्वमसमुद्रोवैमहात्मनःअंतरंगोऽनवद्यिंनिर्मलादर्शदर्शनःततोदक्षिणं
जनमायतंतमतिक्रम्यशैलेंद्रंमहेंद्रनामपर्वतंयस्मिंपतितस्त्वात्तःसदापर्वसुसर्वेषुप्रुष्यितेपादपैःकीर्णंलिप्त्वारणेवितंतत्राश्रमंविदेहवि
विन्दंतुवनौकसः२५।हिपल्लस्यगिरेःपारेशतयोजनमायताश्रगम्यंमानुषैःसर्वैलमाकुर्वनगोचराः२६ततस्तीव्रंमार्गध्वंनिलयंरावणस्यचात
मतिक्रम्यदिपंतुगिरिंद्रक्ष्यथकांचनं२७उच्छ्रितःसागरंनित्यंवपुस्यचंद्रसूर्ययोःप्रविष्ठोबलसदनंशृंगेनमहताद्युतिःचंद्रसूर्यश्रिसंकाशाः
सागरंवुपरिप्लुताःत्राजतेविपुलैःशृंगैरंबरंविलिखन्निवात्मकांचनंशृंगंसवितेयदिवाकरःश्वेतरजतशंकाशैःसवितेयद्विवाकरःनतत्रत
घाःपश्यंतिनरुद्धंसानानाद्विजकानःप्रणम्यशिरसारोलंविविन्दंतुवनौकसःततश्रीघ्रमतिक्रम्यगिरिमादित्यवर्चसंपरंपारेसमुद्रस्ययोजना
निचतुर्दशातत्रसागरस्तुत्रीर्यविघ्नात्मानुपर्वतःसर्वकामफलैर्वृक्षैर्निर्मितोविश्वकर्मणाततस्यपर्वतश्रृंगेषुपुष्पितेषुवनेषुचारावणः
सर्ववेदेक्षामार्गितव्यस्ततस्ततःततमतिक्रम्यऊर्ध्वंमाल्यवान्नामपर्वतःअगस्त्यभवनंयत्रनिर्मितंविश्वकर्मणात्रध्वानंऽविषह्यंतुयोज
नानिचतुर्दशातत्रराक्षसाकारःऊंजरोनामपर्वतःसरित्तोयनानामातानुवावुरुनिस्ततःअगस्त्योघृतिषेकार्थंऊंजरागमनंप्रति
सामसमूलौषधिवनानपर्वतवनाकरान्ऊंजरंपर्वतंगत्वामहर्षितरुपल्लिता४७रक्तपर्वतसंरक्तामणिविद्रुमराकरांदेवर्षिरक्षितांपुण्यांपाव
पित्रीसरस्वतीं५०ततस्त्रियोजनविस्तारंस्थितंतरातयोजनोत्तरंकांचनंदिव्यंपन्नगैरुपरक्षितंततस्तोगवतीनामसर्पाणांनिलयंपुरीःवि
शालरथ्याऽर्कसंनिभंकांचनोरणारक्षितांपन्नगैर्दिव्यैस्त्रीक्षुद्रैर्भीमविषैःसर्पराजोमहानेत्रोयस्यांवसतिवासुकीकोटीशतसहस्राणां
सर्पाणांनुमहाबलःउपास्यतेततस्तत्रोगवत्यांनृपोत्तमःतस्यानयतिनिर्माणंतोरणंदक्षिणंदिशांपर्वतंतांपुरींचैवमार्गध्वंवानरोत्तमाः५५।
तमतिक्रम्यशैलेंद्रंमहानृषभसंस्थितःगोवृषंवदनंपश्यंतरिष्यामिचंदनं५६दिव्यमुत्पतेयत्रचंदनेवामिसन्निभानवनत्रंदनंदिव्यंसुरक्ष्य

वनगोचरैः शोभितानामगंधर्वगोपायंतिनुनदनोनत्रगंधर्वयतयश्चतारःसूर्यवर्चसःशैलोषोयामणिर्निसुस्ननबन्धुश्चवानराःपतयैववविचेतव्यंद्विष्टोनामपर्वतःयत्रसोमनसानामशृंगाण्यवतीसानदीतस्यसानुषुचित्रेषुचंदनागरुगंधिषुशिलातलविनिष्पिष्टाःक्रीडंतीवमरुमर्यःतस्याःपुलिनमालिन्यास्तरंतीवमनोरुरेउत्तरेपर्वतश्रेष्ठालोघ्रनीवारसंवृतः॥१॥विरुगामधुराजाषानानावर्णपरोनिताःदृश्यंतेतत्रशूरोवापर्वतेषुवनेषुचातःपरमनाधृष्यःपितृलोकःसुदारुणःसंकुलाराजधानीवघननतमसावृताःक्षतमतिक्रम्यवोलेदंतत्रपरिप्लवःप्लवंगप्रसादःकांचनेक्षणैर्वज्रवेदूर्यदर्शिकःनानागुल्मलतादृष्टेसर्वतःपरिशोभितःतत्रैववस्वतोराजाधर्मासनगतःप्रभुःविनिर्मितसर्वभूतानांकुलेसुखतऽनेतांतुदेशमतिक्रम्यदिव्यःकनकपादपःशुक्लामणिफलैर्दृष्टेसर्वतश्चप्रकाशकैःतृणंगोराश्रमस्तत्रमहर्षेःपुण्यकर्मणःश्रुतेपृथिव्यांऽर्धंस्वर्गीनत्रागतःस्यात्॥१०॥एतावदेवप्लवगाधिपेनाभिव्याकांवानरपुंगवानांअभिगंतुंविचेतुंवादक्षिणांककूलंप्रतिगोराश्रमंगत्वानांवविक्षायमैथिलीमतःक्षीघ्रनिवर्तध्वंततस्तत्यावनोकसःसोमांनिरस्तोयुष्माकंहृष्टावदप्तिमैथिलीसमेहृत्यफलोराज्यमानार्हश्चलविषतिलिखितेनविचेतव्यंयथोद्दिष्टंवनोकसः॥ऊर्ध्वमासान्नवक्तव्यंवसन्ध्यानवेन्ममायथोक्तंचैवकर्तव्यमवचेष्टीतिमानवाःअन्यथासंरायोहिस्याद्वारणांजीवितस्यच॥१४॥अमितबलपराक्रमाहवतोयुणाविपुलेषुकूलेषुचप्रसृताःमनुजपतिसुतांयथाल्पधंतदतियुएषुकृषार्थमात्मनश्चेष्टाअतिबलबलमाश्रितस्तथाहनवमतिविक्रमुकारणम्यकालःअनिलसुतयथाधिगम्यतेसाजनकसुताहनुमांस्तथाऊरुद्धा॥१६॥इत्यार्षेश्रीरामायणेश्रीकिष्किंधाकांडदक्षिणदिग्वर्णनोनामश्रीहनुमद्वृथपप्रेषणंनामसर्गः॥४१॥॥विशेषतस्तुसुग्रीवोहनुमंतमुवाचकामंखलुमित्रमित्रेपवरसंभावयतिविक्रमंतंतुसौनांतरिक्षेवानांबरेनामराजयेअप्रधृष्यगतिर्नगतेपक्षवानिवपुंगवोरुसाम

रामरुगंधर्वमनागाःसुरमानवाःविदितावीरलोकास्तसमागरधराधराःशगतिर्वेगश्चतेजश्चलाघवंचमशकपःपितृलोकंदुर्लभंवीर्यमारुतस्यमहात्मनःतेजसापिचतेनूनंनसमंचविविद्यते॥यथातुदृश्यतेनाततथालंकर्तुमर्हसि॥१७॥वीर्यराक्षिप्तथासाधोगतिस्तेऽपराक्रमःदिशाकालानुवृत्तिश्चनयश्चत्यर्थसाधकाःद्दतःकार्यसमासक्तमवगम्यहनूमति॥विदित्वाहनूमंतंचिंतयामासराघवः॥१९॥सर्वार्थनिश्चिताथेयंहनूमतिकपीश्वरःनिश्चितार्थंतरश्चापिहनुमान्कार्यसाधनेऽ॥एवंसप्रस्थितंवापिपरिज्ञातश्चकर्मणिःश्रेयसामनुयद्दृष्टयात्साधयेतफलोदयं॥२०॥समर्थःसमर्थेतेजोव्यवसायेनवानरःलतार्थंदयनिर्दृत्तःप्रहृष्टेंद्रियमानसःददौतस्यपुनःप्रीतःस्वनामांकितमुत्तमंश्रेष्ठंगुलीयमभिज्ञानंराजपुत्र्याःसमाहितः॥२१॥एषदृष्टाहरिश्रेष्ठदयनिजनकात्मजांसंस्थेतमभियुंक्तोवानरोद्योगंकरिष्यति॥२२॥व्यवसायोहितेवीरप्रमाणेश्चैवकर्मणांसुग्रीवस्यचसंदेशंसिद्धिंकथयतीवतेशतऽहृतोवाकपिश्रेष्ठःहृतासूर्द्दिष्टांजलिःपादौस्पृष्टावरामस्यपुत्रुवेवानरर्षभःतथाप्रहर्षयन्वानरसैन्यमागतंहरीश्वरोवीरःश्वसनात्मजःकपिःगतांश्चदृष्ट्वासिविश्रुतमंडलःवशीवनस्तत्रगणैःसमावृतः॥२५॥॥इत्यार्षेश्रीरामायणेहनूमताश्रीरामांगुलीयकप्राप्तिर्नामःसर्गः॥४०॥॥ततःप्रस्थाप्यसुग्रीवोहनुमत्प्रमुखान्कपीन्बुद्धिविक्रमसंपन्नान्वायुवेगसमोजवे॥अथाब्रुवंमहातेजाःसुग्रीवोनामवानरान्तारायाःपितरंवीरंश्वसुरंनीलविक्रमंवानरकपिसेनापतिंवाक्यमिदंवाक्यप्रमाद्यवाक्यांशतसहस्राण्यांकपीनांकपिसत्तमः॥२८॥हरीणांप्रवरंप्राप्तंविपुलांपश्चिमांदिशंमार्गध्वंतत्रवैदेहीनिलयंरावणस्यच॥२९॥सुराष्ट्रान्सहबाह्लीकान्हूणान्यवनकांबोजानारीकेलानिपुराणिवआतव्यान्विशालांश्चनद्यःशीतजलाःशिवाःपुण्यागनागगरुत्मंतंरक्षेरधिवासितंतथाकेतकीखंडांश्चमार्गध्वंहरिपुंगवाःदृतंत्रकेतकीखंडेषुशोभनालीवनेषुवाकपयोविद्

रिष्यंतिनालिकेरवनेषुचातापसानामरण्यानिकांतारगिरयश्चाथकिंकथान्सिंधुसोवीरान्तिगर्तांश्चारुदर्शनान्रामरीविपलंनरम्यंपुण्यंवैवजटी
स्थलंसरितःसागरांश्चैलान्मृगयध्वंवनौकसः॥१७॥पुराणिविचित्राणिनिष्टयिवांयानिकानिचित्।रलवंतिचवसुस्थानिपत्तनानिततस्ततः॥१८॥सिंधुसागर
योश्चापिसंगमेतत्रपर्वतःमहाद्रुमगिरिर्नामशातशृंगोमहाद्युतिः॥१९॥तस्यशृंगेषुरम्येषुसिद्धाःक्रीडंतिसर्वशःदृष्ट्वाश्वमनसांतंगातोयदस्वनिःस्वनाः॥२०॥तत्र
प्रत्तंगमाःसिंहबलिनोनीलवासिनःनात्यासादयितव्यास्तेपुराददतवरान्हिताः॥२१॥तिमिमंडूकाश्चैवनीडान्यारोपयंतिवानालिनीडानिसिद्धानांगिरिशृंग
राजतंतत्॥२२॥सर्वमाश्चर्यचितंबलिनिःकामरूपिनिःविस्मरणवतीर्थानिविचित्रव्यानिवानरैः॥तापसीनामरण्यानिकांतारगिरयश्चये॥२३॥मधुरश्चगिरि
श्चैवरक्ताभीरालयस्तथागिरयश्चविचित्रशावनान्युपवनानिवा॥२४॥स्त्रीराज्यंपश्चवर्ण्यस्तुगमपितामहसृष्टितिपुराणियवनानांतुविचिन्वंतुवनौकसः॥२५॥त
तःपवनदरम्यंविचित्रंसमंततःकाममरीमंडलंचैवबानरेवरिलोपमैः॥२६॥ततस्त्यक्त्वाशिलोरम्याशाकलंपुष्करावतीं।आरश्चंकपिसंबाधंमार्गध्वंमार्ग
विस्मरंतः॥२७॥तथागंधारदेशंचहरिरूमिंचसर्ववाःविचेयंरमणीयंचकेकयानांनिवेशनं॥२८॥अन्येवात्रविचेतव्यादेशाःसगिरिकाननाःअन्वेषट्रिःप
र्वतस्यासीतायाःरावणस्यचारयः॥२९॥ततःपश्चिममासाद्यसमुद्रंभीमदर्शनं।मार्गध्वंवानरास्तत्रभीमंभागरपत्तनं॥३०॥ततःशृंगंगिरेस्तद्वत्कांचनंविचपा
दपोपारियात्रम्यशीलस्यविचेयमकृतोभयं॥३१॥वनस्यास्यविशालस्यगंधर्वाणांमहात्मनांवसंत्यभिजनाकाशानांकोद्रवावानरपुंगवाः॥३२॥हरितोवर्णतोयास्ते
वानरेभ्योभविष्यतिनादेयंफलमूलंवनस्यास्यमंदेशेजवंगमाः॥३३॥अत्रयुष्माभिर्वीराःसत्ववंतोविशोधनैःरक्षंतःफलमूलंतुगंधर्वाणांमहात्मनां॥३४॥तत्र
यत्नश्चकर्तव्योमार्गितव्यश्चजानकी।लब्धेवाल्पेतयंकिंचिन्सर्वमनुवर्तिनां॥३५॥ततुत्तरंगिरेस्तस्यशृंगमुद्भासकंवानामपर्वतं।सर्वरत्नमयैःशृंगैर्नित्यंकालकल
क्रमैः॥३६॥तत्रचक्रंमहत्स्थाप्यंचक्रवर्त्तनामयोमयं।सुरारिमथनेदिव्यंनिर्मितंविश्वकर्मणा॥३७॥सर्वमेघाघनिर्घोषंपांचजन्यांस्वरिद्युतं।गजापवनावर्ते
तंदेवामधुसूदनं॥३८॥ततपवनंनदंलोकयंतीवचसानवा।आजहारपुरारोस्तचक्रंचपुरुषोत्तमं॥३९॥ततोमेघस्वरोधन्वेसवज्रोसानिनिःस्वनःपांडुनाम्नि

गुरुपृष्ठिर्वराहोनामपर्वतःसुवर्णशृंगसश्रीमान्अगाधवरुणालयेतस्मिन्नित्येषुपार्श्वेषुनितंबेषुमहासुरावणःसहवैदेह्यामार्गितव्यस्ततस्ततः॥४०॥तत्राजाति
षनामजातरूपमयंपुरं।तस्मिंश्चसततिष्ठत्यात्मानरक्षोनामदानवः॥४१॥मनिकन्यश्चशैलेंद्रमंदरंप्रतिपालितं।रक्षंतिकपयःशैलंखनित्रंखनमिवांबरं॥४२॥देव
र्षिमध्येश्रकांचनेस्थरुचिरंतः।शिखरात्रस्यधाराणांसहस्रंपरिवर्त्तते॥४३॥तंगजाश्चमयूराश्चसिंहव्याघ्राश्चपर्वतं।अभिगर्जंतिसंहृष्टाधारासंहृतोधताः॥४४॥
द्योमकन्यस्तनयाछक्रस्यतंगिरिं।समंतादभिगछंतिदेवसानवरक्षसः॥४५॥तस्मिन्हरिरुपःश्रीमान्हंसःपाकशासनः॥४६॥अभिषिक्तस्तदाराजासुमेघेनाभिप
र्वतं।तस्यसानुषुचित्रेषुविशालास्तरुषुच॥४७॥सवणःसहवैदेह्यामार्गितव्यस्ततस्ततः॥तमतिकम्यशैलेंद्रमंदरंप्रतिपालितं॥४८॥षष्टिंगिरिसहस्राणिकांच
नानिगमिष्यथ।तरुणादित्यवर्णानिचित्राजनानानिसर्वशः॥४९॥ज्ञातरूपमयैर्हैः पुष्पितैरुपशोभिताः॥४९॥तस्यानस्यशैलस्ययेतत्रमृगपक्षिणः॥औषध्यश्चप्र
काशंतेपादपाश्चहिरण्मयाःतेषांमध्येस्थितोराजामरुःकनकपर्वतः॥५०॥आदित्येनप्रसन्नेनतस्यदत्तोवरःपुरा॥५१॥तावत्कैलासशैलस्यसर्वधातुसदाश्रितः॥तत्रना
वाविषंनिरक्तांगाःकांचनप्रभाः॥५२॥तत्रियेचापिवसंतिदेवसानवरक्षसः॥५३॥तेनविषंनिरक्तांगाःकांचनप्रभयातदा॥५४॥आदित्याःवसवोरुद्राःमरुतश्चसहाश्वि
भिः॥५५॥आगम्यपश्चिमांसंध्यांमेरावुत्तरपर्वते॥५६॥आदित्यरुपदिष्टेनतेश्वस्थोनिपूजिताःत्वद्दृश्यःसर्वभूतानामस्तंगछतिपर्वतं॥५७॥योजनानिसहस्राणिदश
॥५८॥तिस्रश्चैवनिशापक्षिसमाकुलंतिकंतपादपम्॥५९॥तस्यवरुणस्यभवनंतत्रास्तमनमाश्रिताःमोदंतेसहवातेनबाधंतेनिनिशंविश्वकर्मणाशोभितंतरु
श्रेतरामरुःसुवर्णालोदशशिरामहान्॥६०॥तरुणादित्यरूपमयःश्रीमान्देवाजनोचित्रदिवौकसः॥६१॥हंसाःसुपर्णाःसहस्रशोमहर्षिःसूर्यसन्निभः॥६२॥एतस्मिन्गिरिसा
नूमाप्रदेशेमहतिस्थिताः॥६३॥तिषुपर्वतशृंगेषुनिर्जरेषुयुगासुच॥रावणःसहवैदेह्यामार्गितव्यस्ततस्ततः॥६४॥तमकांचनवर्णाभिर्नागकन्याभिरावृतं।अस्तमालोकयि
ष्यतिकपयःकपिसूर्यपाःसरोलोनवगंतव्योवानरैर्वनिरर्षभाः॥६५॥तेत्रवक्ष्यंतिरुद्रस्तेजसाधर्मतेजसा।निहतानक्षसांसैन्यानस्मृत्वानविहंगमाः॥६६॥अभिगछ

निर्मितदेवानदेवानवपन्नगान्तस्यष्टगोमहद्दिव्यंजनवनंसूर्यसन्निभंप्रासादशतसंबाधंनिर्मितंविश्वकर्मणाशोभितंयज्ञिनीलिश्वकांचनेश्वमहाद्रुमैः।नि
लयंलोकपालस्यवरुणस्यमहात्मनःप्रतीच्यांदिशिनिर्माणंनिर्मितंवैसयंभुवा।ज्ञानरूपमयस्तालःसोमार्द्धिनामवानरः।एतावज्जीवलोकस्यसारं
सारजनीसुखंतलाविनिर्मितंसर्वगात्रेष्वत्यन्तशीतलंवदन्ति।एतावदुक्त्वैरावणंवानरसत्तमाः।अनाधृष्यंसमस्तैर्देवदानवैश्चराक्षसैरपि
निःश्वसुरोमनविष्यति।अंगदनीलमैन्दद्विविदसुषेणगजगवयशरभगंधमादनाश्चैवविक्रांताःप्लवंगमाःसर्वकर्मसुप्रमाणमेतत्संख्याप्यसर्वतःपश्चिमादिशंनव
तःपरिमार्गतुयथावस्थितंजानकीरामपत्न्यासुदृष्टायामैथिल्यासर्वशोवर्यंरुणान्मुक्तानविष्यामःतत्प्रतिकारिणः।अतोन्यदपियत्क्रियतेकार्यंसा
ध्यहितंनवत्वानसुखेनमतेकार्यंदेशकालार्थसंहितं।अनिगम्यतुवैदेहीलंकायांरावणस्यवा।अस्तंपर्वतमासाद्यनिवर्तंयंप्लवंगमाः।७०।अगम्योहिपरंत
त्रदेवैरपिससवासवैः।ईदृशमान्नवस्तस्यवसन्यथोनवन्मम।अनिगम्यनिवर्तंध्वंसीतांदृष्ट्वाहरीश्वराः।नवादगुरुर्मेश्वसुरःपितायथानमेसुहृत्तथट
शोनकश्चनान्तनेनकार्येणनवंतमागंतंयथाश्रुत्वामितथावीर्धीयतां।ततःसुखेनप्रसुप्तवांसःप्लवंगमाःसुखीववाक्यंनिपुणंनिशम्य।आसंस्यसर्वेप्ल
वगाधिपतदाजग्मुर्हरयोतिवरुणंनिपालितां।ततःप्रयाताद्रुमसंवृतांडमंडितांपतंगनानाविधसेवितद्रुमां।दिशंप्रतीचींप्रतिवानरोत्तमाःसदाम्रदृष्टाप
रराष्ट्रमेदनाः॥७५॥ ॥इत्यार्षेश्रीरामा०कि०पश्चिमदिग्वर्णनेसुखेनसूर्यपथप्रेषणंनामसर्गः॥ ॥७१॥ ॥ततःप्रस्थाप्यसुग्रीवःश्वसुरंपश्चिमांदिशं।
विनयामाससमतिमान्मुहूर्त्तमिववानरः।वीरंशतबलिंनामवानरंवानरर्षभः।उवाचहरिराजेशःसर्ववानरसत्तमं।२।अंगरामहिनवाक्यमुच्यतांराव
णस्यवृतःकोटीसहस्रेणवानराणांमहौजसां।विवस्वतसुतेसार्द्धंप्रतिष्ठःससमंत्रिभिःयक्षराक्षसगंधर्वकिन्नरैरोषधीसताःपालितामेकपिंगेण
धनदेनमहात्मनाउत्तरांतंदिशंगत्वासशैलवनकाननां।मार्गस्वसार्द्धंहरिभिर्दिशंकालार्थकोविदैः।ततःसीतांवमार्गध्वंनिलयंरावणस्यवा।मृगयध्वंप्र
सन्नेनविक्रांतैर्हरिभिःसहदेशमेनांसुविपुलांहिमशैलावतंसकां।सर्वतःपरिमार्गध्वंराजपुत्रीमहर्षिदमां।दिशमेनांसुविचितांकर्तुमर्हथवानराः।वि

र्मिनंविश्वकर्मणाविशालानलिनीयत्रप्रभूतकमेत्यलाःहंसकारंडवाकीर्णाश्चक्रवेडूर्यवालुकातत्रवैश्रमणोराजासर्वभूतनमस्कृतः३२।
तमनिकम्यशैलेंद्रंविष्टंभोनामपर्वतःतस्यपादेमहद्दिव्यंसरःकांचनपूषितं३३।ततःप्रवर्त्ततेनोपादित्यापुण्यानरंगिणीनदीनागकुटाकीर्णा
रारपूलोकमालिनी३४।ततस्तेकंकांचनंशृंगंपर्वतस्यामितप्रभंवैडूर्यमयमेकंचशतमेकंचराजतं३५।अनुसत्वेषुभूतेषुबभूवकिलयौवनोत्सव
ःसर्वभूतानांविश्वकर्मनिर्मितमतःतत्किलपौराणंमणिरोचनमहाजनः।आसीद्विशिखरशैलेविहितालोकयोषयः३६।ततःसर्वाणिभूता
निसर्वमेधमहामहेकृताऽभवन्महादेवःसर्वभूतमहेश्वरः३७।रुद्रस्यकिलपौराणंतत्सरःसर्वलोकेकांततःप्रसन्नसलिलाएतत्राऽरटहानदी
३८।देवदानवगंधर्वाविद्याधराःपतगोरगाःधर्षयंतिननशैलेप्रदीप्तमिवपावकं४०।तत्रपर्वतएष्वेषुवनेषुबहुलासुरावणःसर्वदेवीमा
र्गितव्यस्नातस्नातः४१।तमतिक्रम्यशैलेंद्रंमहादेवेनपालितोकांचनोनामगिरिरम्यंगताऽस्यधवानराः४२।किंचनुगिरिमासाद्यविलंबमगिरेर्म
हतोऽप्रवेशंउराधर्षंभिरुचारणैर्विनं४३।वशंतिहिमहात्मानस्तत्रसूर्यसमप्रभाःदेवैरभिवितासाधुदेवरूपामहर्षयः।किंचस्यनुगुहाश्चान्याः श्रीरा
मानवःशिखवःशिखराणिवानिर्झराश्चनितंबाश्चविचेतव्यास्तस्तस्तः४५।किंचमशिखरंचापिनिरीक्षध्वंप्लवंगमाःमहत्काममशैलेवमानसं २६
विहगालयानगतिस्तत्रभूतानांदेवदानवरक्षसांतस्मान्निरीक्षितव्यःसपर्वतोपावनोकमः।तमतिक्रम्यशैलमेनाकंनामपर्वतोमयस्यभवनंयत्रदा
नवस्यसपंक्तयोऽंबूद्वीपप्रमाणंबुध्वर्वानरपुंगवाः।अंबिनावोपगीतानित्यमप्सरसांगणैःतस्यशिखरेषुरम्येषुवनेषुबहुसुगंधिषुरावणःसर्वदेवी
मार्गितव्यस्नातस्नातः।मेनाकश्चविचेतव्यःसानुप्रस्थःसकंदराःस्त्रीणांमश्चसुखीनांचनिकेतास्तत्रतत्रवेतदाश्रमपदंतत्रतत्रघोरंमहद्दारुणंषो।दिग्नसप्त
र्षिचरितंधर्मेकलनानिश्चयोऽश्वमंतमतिक्रम्यशैलेबहुफलोदकोऽस्मिन्वेखानसाःपत्रवालखिल्याश्चतापसाःवैद्याखेतपसाभिकालतापसानिलभो

रणाःपृष्ठयाश्चापिसीतायाःप्रवर्त्तिविनयोत्तरैः।हेमपुष्करसंछन्नंतत्रवैश्रवणंसरः।तरुणादित्यसंकाशैर्हंसैःसमाकुलोऽपवाधंकुर्वेरम्यावै
वौमहर्तिश्रुतःगजःपर्येतिदिव्यंसदासप्तकरेणवितःतस्मरःसमतिक्रम्यनक्षत्रंद्रदिवाकरौ।अनंतरंगणंयोमनिर्मेघघननादितंदिगभस्त
यश्चार्कस्यरथेदेशेप्रकाशतेशाम्यद्भिलापमेःसिद्धैर्देवकल्पैःस्वयंप्रभैः।तमतिक्रम्यशैलेंद्रंसिद्धकारणमेवितोयोजनानिचतुःषष्टिःपर्वतोगंधमा
दनः।तालेश्चवरणैश्चतमालेश्चोपशोभितः।पुष्पितोपवनश्रीमान्नानागुल्मसमावृतः।तत्रपर्वतशृंगेषुवनेषुबहुसुखावारावणःसर्वदेवीमार्गितव्य
स्नातस्नातः।तमतिक्रम्यशैलेंद्रंदेवदानवसेवितंतुषारचयसंकाशोमंदरोनामपर्वतः।शृंगैतस्यहृदोदिव्यःप्रसन्नसलिलःशुभः।पुष्पितोपवनश्रीमान्सु
रम्योरगसुसंवृतः।विश्रुतोघृतपिंडोदःपितामहनिषेवितः।तस्मिन्यततिसादित्यारम्यास्त्रिपथगानदी।आकाशगंगाऽवतीर्णनःशब्देनपूरयन्।साधा
रणाद्भुतादिव्यासलिलस्यश्रुतश्रुता।तस्मिन्यततिर्ऊर्ध्वमिहानादामहान्नदः।तस्मिन्निपतितेगंगागोरिकांजनसंस्थिता।आनंदीकोशिकीपुण्यासा
वेतरणीनदीलोहितोदामहावर्त्तकेरामांसास्थिकाकुलाःतत्ररक्षांसिगंधर्वपिशाचाःपतगोरगाःविसृष्टंत्यक्तवशादेकालस्यवशमागताःतस्मि
न्षोडशयोजनानिदृश्यतेननयाहितोयथामृतानांदृश्यतेमानुषाणांप्लवंगमाःतमतिक्रम्यशैलेंद्रंसुनिवृत्तैःसुमंदरोऽत्तरंरत्नसंपूर्णमस्तद्दृष्टसुम
हर्षानंकालमेघप्रतिमंमहोरगनिषेवितोऽत्तरंतीरमासाद्यमहाश्चर्यमितुमहर्षिभिः५१।तीरेतस्यमहाशैलःसहस्रशिखरायुतःकांचनःसूर्यशंकाशो
ध्वस्तकेतुरितिश्रुतःतस्योपरिश्चदिव्यःप्रसन्नसलिलोहृदःसहस्रदलेवैकांचनंसमवाप्तयातस्मिंछदलेदिव्येनित्यहीनेवकांचने।जातःकि
लमणिमनःकार्त्तिकेयःसुरर्षभः।अनंतःकपिलोयस्यसमीपेसलिलायुतः।आश्रमेषुचरम्येषुवनानांघर्षणेषुवातावणःसर्वदेवीमार्गितव्यस्नातस्न
तः।तंतुशैलमतिक्रम्यशैलोदानामनिम्नगाःउत्तरोक्षीरसोर्यस्याःकीचकानामवेणवःतेनयंतिपरंपारंशीघ्रंप्रत्यानयंतिचानमारुद्यानदीतंतुपुण्यप
रमऽर्गमाःतस्याःस्पृष्ट्वाऽसलिलंसर्वशोलोहितायतेनेतुतीरगानामस्याःमहाकीचकवेणवःसमागच्छत्यन्योन्यंगत्वापरस्परांतानदीद्वारपर्यंतातेःसत

रणवेणुसिः।लंघयित्वाततस्तांवनदीकीचकवेणुसिः।नदीसीतांमहाभागांददर्शपादपैर्वृतां विकूलाः।तस्यांस्नाताश्चविधूतानिश्चिताःपुण्यकर्मिणः।उत्त
राकुरवोयत्रराकलोकसमाप्तेः।नानृशंसपरैर्लोकेविशालायुत्तरान्कुरूनाश्रयंतीलोकपालाःस्वयंगुप्तान्दुराधर्षान्।ततस्तत्रशीतसुखं
वनसंतानमयोपिवानशोकोननयंकिंचिन्महत्पुर्वतस्करःभूमिःसिकतापांडुःसमानिस्निग्धकंटकाविरजस्काःसुगंधावसर्वत्रबहुशाद्वलाःस
र्वकामफलैर्वृक्षैःपुष्पितैरुपशोभिताःशोभिताकांचनैश्चापिपक्षिसंघैःसमंततःनपद्मकांचनपद्मानिःपद्मिनीनिःस्तोदकाः।नीलवैदूर्यवर्णानिनीलो
त्पलवनानिबाहेमकिंजल्कगंधीनीलिसुगंधानिकुविंदविन्दारकोत्पलवनैरावैर्मलिदंडैर्हिरण्मयैः।शोभिनाःसत्तगंधाश्चानिलिन्यःफुल्लपंक
जाःमहार्हमणिपत्रैश्चकांचनप्रभकेसरैः।नीलोत्पलवनैर्वृद्धःसदशैःसर्वतोवनैःमणिरत्नोपकीर्णश्चनद्यःकनकवालुकाःतमहेमहंसैश्चवैदूर्ग
हैर्मणिपर्वतैःसुवर्णगिरयश्चात्रमणिरत्नशिलोच्चयाःसर्वरत्नमयैर्नीलिकांचनैस्तरुभिर्वृतानिलनीलिश्चसुकालिर्मणिनिश्चमहाधनैः।उद्भूतन
लिनाःसत्तनिस्रवाःपुलिनोपगाःसर्वरत्नमयैश्चारुवर्णाहंसनर्नोन्नमेःजातरूपमयैश्चापिकुतारानसमप्रभैः।नित्यपुष्पफलाश्चात्रपादपाश्चाःमधुस्रु श्रीरामा
ल्लोदिव्यगंधरसस्पर्शाःसर्वकामफलप्रदाःसप्तर्षिनवनंनत्रयत्रमंदाकीनीनदीदेवर्षिनवनंरम्यंनत्रचैत्ररथंवनं।००।ततस्तीरवरोनद्यःमहापाद्य
मकर्दमाःबलाकाविहिताश्चत्रनगाःपरमशोभनाः।नानारागालिवाश्मिफलंत्यन्येनगोत्तमाःसुरूपैर्दूर्यवित्रालिभूषणानिवपादपाःस्त्रीणांवा
त्यनरूपालिपुरुषाणांनपैर्वशायनानिप्रसूयंतेचित्रास्तारणंवनिचाविविधान्गंधमंयोगान्सर्वगंधानुगंधाश्चसर्वत्रफलमंत्रेवा फलंत्यन्येनगोत्त
माःचित्रसंतानकैर्मल्यैःपंकजैश्चकरोरयैः।कांचनैर्नीलदंडैश्चशोभिताःविरजैःशुभैःयानानिवमहार्हाणिविविधानिबहूनिचास्त्रियश्चगुणमंपन्नाह
पयोवनगविनाः।०६।गंधर्वाःकिन्नराःसिद्धाभीमाविद्याधरास्तथाःरमंतेसहितास्तत्रतानिर्मलरसनिभाः।०७।तविषयेगनपुण्यंतेसकृच्चित्राःपरस्परं।

नास्त्रियःपुरुषाश्चैवविधिपत्नयादृशाःतत्रपादपशाखायेघ्रवंपक्षाःसकलशाःकांतिमत्यःशुभानार्यःसर्वानरगणैर्वृताःपुरुषाश्चोत्तमाकाराहृष्टवंतोमहो
त्साहाःनिस्संशीछुद्रयास्तत्रमधुराःप्रियवादिनः।०।सर्वेसुकृतकर्माणःसर्वेरतिपरायणाःसर्वकामसमृद्धार्थाःसंनिसदृयोषितः।०।तत्रवादित्रनाद
श्चसोत्सृष्टाःसहितस्वनाःश्रूयंतेसततंतत्रसर्वभूतमनोहराः।२।ततस्तत्रादितःकश्चिन्नालिकःश्चिदमप्रियः।अदृश्यःकुलिकंवीनिगुणज्ञोमनोहरः
।३।ततपादपगुल्मांश्चगुल्मपत्रगसेविताःयत्राईप्सकल्पाणैरुपसंस्तिवेष्टितैः।४।स्त्रियःपरमरूपाढ्याःरुचिराननलोचनाःसर्वाभरणसंपन्नाः
सर्वाश्चमधुरस्वनाःसदापुरुषनिर्मुक्ताःपरस्परकृपाप्रियाःअद्रोहानांतनारीणांयौवनंप्रतिरिच्यते।जाताःस्यूर्यादयोनार्णांपतंतिदिवसक्षयाःअनि
मेषाममहेक्षणाताःकिलाःप्रस्वेदरजसोन्यैरुपमानैर्विनिर्जिताः।यंतेस्त्रियंतेपुनःपुर्वमप्सरोदिव्यालावण्यविलोभनंतनयः।०।अचिंतयित्वादेवेंद्रोतत्रक्रीडंतिमं
घवान्तस्मदेवाप्सरस्तादिशेपुःस्नानविस्मिताः।७।शचीमपकिलनाःसर्वामहेंद्रःपाकशासनः।जरामरणदुःखार्तान्कृत्वंकृत्यमतिर्दिनाः।८।सवनि
वनेऽमेधाख्यस्त्रिस्त्रवणशुभेऽहनिशामुखेऽतिसात्तुराक्रम्यवशंस्त्रियाः।९।अथत्याक्रुनित्यंतांपुरांतिमिरावतींगुरुयांतिमिरावत्यांपुरांसंनिसदृ
स्वरूपाःपार्थिवाश्चमहानीमाःशिलाश्चैवपुरांतिकाःनानात्रिवेनचायलवदिसमाहिते।१२।वानरस्त्रिदशाश्चस्वर्गेदिवीर्यसमन्विते।पुरांप्रतिनयाकारांश्ची
मगंधीरनिसनां।१४।अतीत्यचमहापलंकर्तव्यामार्गेपुनःसमतिक्रम्यतंदेशमुत्तरंतापसेवितं।१५।तत्रसोमगिरिर्नाममध्येसोममयोमहान्।इंद्रलोक
गतायेचब्रह्मलोकंगताश्चयेदेवीसमनिवास्तेनगिरिराजंदिवंगताःसतुदिव्योविस्तर्यीपितस्यनामाःप्रकाशते।सूक्ष्मलक्ष्मानिविज्ञेयलक्षमेवविवस्वतां।
नगवांस्तत्रभूतात्माक्षाएरेकादशात्मकःवसतिब्रह्मणःपुत्रोमनुश्चपरमाव्ययः।आदौसनतिभूतानिकालेचैवचतुर्विधः।सर्वलोकनिरतोवमनो
हलमाश्रमोमहियोमगिरिर्दिव्योनात्यासाद्यःकथंचनावनंतत्रनगंतव्यंकथंचनावनंतत्रनगंतव्यंऋक्षाणमंतरेणवाअन्येषामपिभूतानांनतत्रक्रमतेमतिः।महियोमगिरिर्नाममदेवस
नवर्गमःतमालोक्यततःशीघ्रंरावणःप्रतिमृग्यतां।२।तस्मंश्चोलम्यपार्श्वेषुनोपरिशाकपंचनाःउद्यानेषुचरम्येषुगंधर्वभवनेषुवा।२३।रावणःसर्वदेवघ्नाणि

तथ्यमनसूनः शमीस्थानंनतोगत्वासर्वकामसमृद्धिनोराक्षसीतांसमासाद्यमहाभूषणसंस्थांत्रिगम्यनवेदेशनिलयंगवाक्षस्यवादेवदानवगंधर्वमहर्षितनयागुणोक्तपयोनुत्तमबलानवंतःमतंहिताःयुष्माकंबलमाश्रित्यमयासर्वरक्षितंबलंभवतांयत्नयत्नेनप्रतिशोधयफलंभवेत्तायथोद्दिष्टमयाशेलाकाननानिवनानिचाकिंचराणनिवासाश्चमयोद्दिश्ययथावतेनिषुसर्वेषुवेदेशेविचायागंतुमर्थावयमप्यनिपत्स्यामःशोषंकार्यमनंतरंइतिराजादिशःसर्वास्प्रस्थाप्यविचार्यनाकपिसेनापतीन्सुखानेऽमानानुपस्थितान्नानाश्रादिशनुयोमांचविनतनामयोऽवदानघाशनबलिनामकुबेरवरितामपिदिशंवरुणगुप्तांचसुखेणमपिवानरंराजाममदक्षिणामाभिरक्षमंतंवमागदक्षिणांबलमेवाग्येदृष्टियाममुपस्थितंदृष्ट्वाप्रहृष्टवदनोरसुग्रीवोवचनमब्रवीदा सर्वमेतदविचित्याथदृष्ट्वासीतांवज्रानकीयथेदृशयातत्रोघ्रेणतथापरिवित्तएकरात्रमुषित्वावमासेनेहनिगच्छतासर्वमेवविचेतव्यंमयावोयत्कीर्तिंतांकांतारेषुचघोरेषुपर्वतानांगुहासुचायदन्यदपिनप्रोक्तंतत्रापिक्रियतांमतिःमासस्तत्रादृश्यंचशीघ्रमागंतुमर्थाऊर्ध्वंमासान्नवत्तस्यंवसन्वथोभवेन्ममाज्ञयावदानरैःशक्यंगंतुवानरपुंगवाःअन्यात्करममर्यादंनाज्ञानाम्यतःपरंइतनोक्तेतदाशरथेर्मुखात्प्रियेमहत्तरंवापितनोममप्रियंवातेनविषत्यनलाऽनिलोपमाविदेहजादर्शनपुण्यकर्मणा४८इतनक्तताथाभिहिताःसबांधवाःमयाहितामर्वगुणैर्मनोहरांवरिष्यथेहप्रतिशांतशत्रवः सपुत्रदारांधरणीसनिर्ऋतांनथेतिवोक्ताहरिपुंगवास्तेरामंसुग्रीवमनंतवीर्यंशिरोनिरामंचयगुणान्प्रशंसन्तुदिशंतेश्रवणानिपालिनां५०॥ ॥इत्यार्षेश्रीरामायणेकि०उत्तरदिग्वर्णनिशातबलिप्रेषणंनामसर्गः॥४२॥ ॥अनुशिष्यतुतेसर्वेसुग्रीवेणमहात्मनासासांदिशमभिप्रत्यवतस्थिरे संप्रतस्थिरानतोदक्षिणांदिशंतेश्वगर्जनश्चप्लवंगमाःस्फिडंतोधावमानाश्चप्रययुस्तमहाजवाःसाग्रेव्यमीवयंसीतामपिमृत्युमुखादुतोपातालतलसंस्थो वायदिवाप्युदधिंगतोशशनिशांचकिरवीराःप्लवमानाःप्लवंगमाःअहमेकोहनिष्यामिरावणंहन्नमाहवेाततोन्मथ्यतरसाहविध्वंसनकानगरीं किंवा श्रमेणबहुनाबहिःस्थितयतामिहाअहमेवानयिष्यामिपातालादपिमैथिलीविधमिष्यामहंवृक्षांश्चविंध्यानयिष्यामिपर्वतानावसुधारापिमिश्रानयिष्या मिसागरांयोजनानांविंशतिंहित्वातानावेसंशयाःअहमेवगमिष्यामियोजनानांशतंहुतोऽन्यइतिवानरराजाअहमेकोगमिष्यामिकार्य स्यैतस्यसाधकःक्षुद्रतलसागरंवापिशोषयेच्छुष्कमस्त्रवित्सुवापातालस्यचमध्येपिगतिर्मेनविहन्यतेइतिचैकंकरात्तत्रवानराःबलदर्पिताःऊरुवेगबलंतस्यनक्षमंहरिवाऽन्य

संगताःएवमुक्काहरिवृषास्तांसमांसमनोसमारुतानंदनंगंतुकामादिशोदशानंदुर्गशासनंनर्दुर्विज्ञायहरिपुंगवाःशालमाश्वमेघवनंदिशोमे प्रतस्थिरानतोदक्षिणांदिशंवचनात्सुग्रीवस्यप्लवंगमाःपूर्वांतुदिशमास्थायविनतःप्लवगर्षभःप्रतस्थेविक्रमोपेतोवानरैर्बहुभिर्वृतःतासांगदाशंखकिंजल्कवगःप वनात्मजश्चगत्वाचरितामासाप्रतस्थेदक्षिणांदिशंघोरांसुबलाःप्लवगेश्वरःतस्थेसकपिशार्दूलोऽर्चिष्मंतंरुणद्धालोऽर्चिषंरुणद्धालिंतोऽवतुदिशंहरिगणि रिजालसमाहतोवीरःशतबलिर्नामयथाबहुबलोवृतःसागरान्सागरंप्रस्थाप्यनानाविधानाविधपर्वतिकपयोनम्रुर्दनदीनदीपतिकाःएवंतेनीलमुखा ताःसर्वतोनंप्रदक्षिणंप्रातिष्ठंतहरिश्रेष्ठाःपथोद्दिष्टमरिंदमाःरामप्रश्रवणस्थिन्यवसन्फलवत्तमाःप्रतीक्षमाणास्तंमासंसीताधिगमनेदृढव्रताः पुनर्दृष्ट्वाहरयःसुग्रीवमब्रवीत्काकथनवाविनानासिद्धिर्भवेन्मंडलंमहत्सुग्रीवस्यतोरामश्चाद्भुतंरघुनंदनोश्रयतांचर्मास्याश्चित्ररणनरर्षभा मयादामार्यैनंनामदानवेबलिनेनृपापरिकालयतेबालिमलयंपर्वतंप्रतिनदीविवेशमहिषोमलयस्यगुहांनयद्यात्अनुप्रविश्यतांवालीमायिनंतंनि र्जघ्निवानानचनिष्क्रांतवान्वालीतदासंवत्सरंगतोनतःक्रुद्धनगवेगेनसंपुष्टोबिलंतदातदाकरुधिरंदृष्ट्वाचातशोकविषादनःतदामेनिश्चिताबुद्धिःसुव्यक्ता निहतोगुरुःशिलापर्वतशंकयाबिलद्वारेहतामयाचशत्रुर्बलिष्ठमिहमंहिषोविनशिष्यतितावन्मायानगरीनिरर्गलाततोवालीविनाराज्यंवापसु महत्वाराज्यमयासुरक्षितेपरिरक्षतसर्वनिवासिगणकंतराःश्रुत्वागमनंतथावालीक्रुद्धोतमसुरंमृधेततोमेराज्यमदयोगोरवाऽपशंकितःअथस मांनिर्घांसुरुद्दिश्यवालिप्रचलितेंद्रियापरिनाशयतेराघवावनेसविवेशकरुशानदीश्चविविधाःपश्यन्सुराष्ट्राणिविविधानिवानन पूर्वोदिशंगतादक्षि णामहामस्थितादिशंसापश्चिमंयोगतोऽस्मिनयशंकिनाऽनुत्तरांदिशंयांतेनुमान्मानयाब्रवीत्ततःसुग्रीवोमेसखाराजऋक्षरजसोमेपितागिरिंपिंपासनगे नपुरमस्यवालीमहिषकारणात्तथानेपतेर्मृत्युंप्रविशेत्स्वमिमंयदातनःपर्वतमाद्यशांस्यमूकंनृपात्मजानिलिनलसावालीमनंगनर्षभोहि

णवनदामयाराजन्प्रत्यक्षमुपलक्षितो। एषपिंडलमर्वतेयेवादर्शमंडलो॥२॥ ॥इत्यार्षेश्रीरामा०कि०एष्ठीवर्णिननामसर्गः॥ ॥४२॥ ॥दर्शनार्थंतुवैदेह्याः
सवत्साकपियूथपाःतथाकाकपिराजेनयथाकंठग्लरवेतो॥एषपिंडीतेविचिन्वंतःसशैलवनकाननां।विचिन्यनुदिशंपूर्वांसीताधिगमनेछया॥रामायानि
वेदयंतोदिशोगत्वागमाःतेमरांमिमरिंकछागमंकरानिवनानिवा॥ऽगाणिसरितःशैलान्यत्रवन्त्यवगर्षभाःसुग्रीवेणनियुक्ताताःदिशोवानररक्षणाः
व्यचिन्वन्छखबकुलाःश्रमाल्लेएश्वकोविदाःसर्वेचसर्वदिक्सानूसीताधिगमनेरताः॥समागछंतिनसर्वेदिनांतेषुचवानराः॥बहुदकेषुदेशेषुवानराविचि
न्वतोमानाआत्मार्थरहनीवासंचक्रुःसर्वेषुकलुने॥विक्यंप्रथमेमासेरुताप्रश्रवणगताःकपिराजेनसंगम्यविक्रुःकपियूथपाःऋतुंतुमासमर्यादां सी
तायापरिमार्गणेकपिराजेनमस्कृत्यनिवर्त्तन्तेकपियूथपाःविचिन्यतुदिशंपूर्वांविनतःप्लवगेश्वराःअदृष्ट्वैवागतःसीतांवीरःशतबलिर्हरिः॥सुखेनपश्चिमांग
तामाप्रश्रवणगिरिंनिवृत्यमासमंप्रमुखेसुग्रीवंसंदर्शनंप्रश्रवणप्रस्थमनिगम्यानिवाद्यवा॥आसीनमकरामेणसुखेणइदमब्रवीत्॥निष्प
णाःमागरांताश्चसर्वेजनपरास्तथापत्तनानिचरम्याणिदीर्घाण्यश्रमाऋणाःविचिताःपर्वताःसर्वेवनानिनगराणिचापुनाश्चविचितासर्वाःसंचयाःपरिवर्त्ति
ताःउद्भृताश्चमहागुल्मलताविटपसंततारावणंमार्गमाणेश्वतत्रतत्रप्लवंगमैःमहातेजोबलिघोराणिमहासत्वबलानिवानवान्यनिष्टदृष्टानिवाप्यनिदृष्टा
तानिचायेचैवंगहनादेशाविचितास्तेपुनःपुनःआगम्यियकामश्चवानरैःमहावानरैःएवंविचेष्टमानेषुवानरेष्वतिदीर्घेकालेसमतिक्रामति॥ऽथकदाचि
दागमप्रतिकांक्षीसोमाऋक्षंसोधिगमिष्यतिविक्रमेणचशौर्येणप्रज्ञाबलसमन्वितःउदारसत्वोनिमतोऽनुमान्मेथिलीज्ञास्यतिवानरेंद्रात्तिरंचतां
वरुनात्सीतायामास्तिनोवायुसुतोमहात्मा॥१०॥ ॥इत्यार्षेश्रीरामायणेवानरसैन्यप्रत्यागमनंनामसर्गः॥ ॥४४॥ ॥महतारोगदात्मानुगतामरुनुमान्कपिःस
ग्रीवेणनयथोदिष्टमगमद्दक्षिणांदिशं॥१॥सविंध्यवनमासाद्यसर्वेसह्यहरिनिर्वृताःविचिनोतिसविंध्यस्यगुहांश्चगहनानिचा॥ऽगाणिसरितःशैलान्कंदरान्वि
षमानदीः॥दरीखंडाश्चविपुलान्सर्वतोवनपादपान्॥अन्वेषमाणास्तुतदासर्वेतेहरियूथपाःनसीतांददृशुर्वीरामैथिलीजनकात्मजां॥४॥तेमूला

निफलान्येवनस्यंतोवनेवनराःजानकीमृगयामासुःपिबंतःसलिलंशुचिः॥श्रन्वेषमाणाऽर्घान्यिवसंप्राप्तेतुसप्तमेतेषांतत्रैववसतांकालोव्यतिगतोमहान्
॥सहिदेशोऽरन्वेषांगुहागह्वनवान्महान्॥तत्कालंतुननोदेशंसर्वेतेहरियूथपाःदेशमप्यंऽराधर्षेविचेरुर्बहुपर्वतं॥तत्रमेघफलावृक्षाविपुलाःपत्रवल्लिताः
॥निर्झोयासरितोयत्रयत्रमूलंसुऽर्घ्वनोनमेतिमहिषायत्रनमृगानत्रकल्पिनः॥शार्दूलाःपक्षिणोवापियत्रान्येवनचारिणः॥लिंबूपत्रानसंपन्नपिप्पलफल
पंकजाःसुगंधःप्रसवीयाश्चचमरैश्चविवर्जिताःनडिन्नाममहाभागःसत्यवादीतपोधनः॥महर्षिःपरमामर्षीनियमेऽप्रधर्षणः॥तस्यतस्मिन्वनेपुत्रोबाल
कोदशवार्षिकः॥अनष्टोजीवितोतायकुशकाशवनेमुनिः॥तस्यैतत्काननंतानिगिरीणांनिर्झराणिचा॥पनसांश्चमदीनोकिंचिन्नभक्षिताःसमोत्तापितमहा
त्मानोनापराधंजनकात्मजां॥ऽत्रीरंगवणंवापिरामस्यप्रियकारिणं॥अवधीर्यंततःसर्वेवनंतत्काननंपुनःअन्यदेशापरंघोरंविविशुर्गिरिगह्वरं॥तेप्रविश्य
तुतन्मेरुंस्थितंशैलमिवापरं॥ऽगाढंपरिदधुःसर्वेतस्मिन्पितवसुंधरं॥तस्मिंगदःसुसंक्रुद्धोयुद्धायसमुपाऽक्रमत्॥राक्ष
सोपिहिनदृष्ट्वातिदृतिरावणीतमुद्यतंविनदन्वगदंसमुपाऽद्रवत्॥तापतंतंमहाबालिपुत्रोगदोऽब्रवीत्॥रावणंयमितिज्ञात्वासृष्टोरम्यताऽ
यत्॥बालिपुत्रात्रिऽतोवक्त्रान्निर्गतंमुष्टिरन्ध्रंचसुरोन्यपतद्भूमौपर्य्यलऽवपर्वतः॥ऽनेतस्मिन्निरुछ्वासंवानरांजितकाशिनः॥विचेरुःप्रयतात्त्वत्र
र्वतेऽनघऽरांतदिवीयपुनःस्निग्धाविनिवृत्यसमागताः॥एकांतेदृऽमूलस्थानिषेऽदीनमानसाः॥१५॥ ॥इत्यार्षेऽद्योगपर्वणिदत्तवधोनामसर्गः॥ ॥४५
॥ ॥ततोवायुसुतःश्रीमानंगदःप्रभुरंगदान्कपीनापरिश्रांतान्महाप्राऽनसमानीयरामेदिदृक्षासीनाब्रवीत्सर्वान्विनतान्वाक्यविशारदः॥विचिनंतोवयंसर्वेतृणै
श्चविदलीकृतैःसानुचप्रस्थासर्वेदेशागवाक्षाश्चपिरक्षसासुग्रीवेणयथोद्दिष्टादेशाःसेविताःस्वयंचाऽनुदिष्टाश्चयेवापितेवापिविचिताःपृथक्पृथिवप्रस्थिश्च
एसोनयोऽस्मिन्दंतकाष्ठाथकालश्चसुमहान्यातःपश्यतोजनकात्मजां॥संत्यक्त्वापियान्प्राणान्वनप्रस्थाममेथिलीतऽयंतांपश्यामोनहिपश्यतेसीतांचमामोयेनऽनुनाद्यवृत्तांमवंतऽकोमंगदःपवनात्मजोऽब्रवीद्वचनंहरीणांगतांहिताद्दांऽगदसर्वएवंसमर्थाश्चशुनवंतश्चवानरा

वैक्लव्यमत्र मायाता सीताधिगमनं प्रति। अनिर्वेदश्च मास्तु च विषादश्च पराजयः। यद्यप्येतन्न मर्वे वितितंवः समाहिताः खेदंत्यक्त्वा पुनः मर्वे विचिन्वंतु वनौकसः। अवश्यक्रियमाणस्य कर्मणो दृश्यते फलं। वैक्लव्येनैव गंतव्यं नहि नामर्षणं क्षमं। सुग्रीवः क्रोधनो राजा तीक्ष्णदंडः प्रवानरः। मेनयंतमसूरस्य रामस्य
वमशात्मनः। गतेषु तत्तत्स्थेषु मुक्तलज्जानयेषु वा किंचिदकृत्यमनो राजा सुदुष्करं विनाशितो हि नार्थमिदमकृतमिति यतिष्यंते दिशावतो ऽन्यतो वा तु मार्गितुं किंचिन्न
र्षामेव वानराः। अंगदस्यानुजानंतु तावद्वनं गंधमादनं। अवकृष्यावाचापि पासाश्रमखिन्नया। सदारांस्त्वद्विदयाकृतमंगदो यदवादहि नैवानुकूलं च
क्रियतामस्यनाधितो। पुनर्मार्गिष्यते लोकं दरालिवनानि च। काननानि च दिव्यानि नदीप्रस्रवणानि च। यद्यथोद्दिष्टमस्माकं सुग्रीवेणमशात्मना। वयं विचिन्व
मः सर्वे गिरिदुर्गाणि मर्वशः। ततः मप्तच्छाय पुनर्वनगुल्मशाखलाः। विंध्यकाननमंछन्नो ऽवचिन्वन्दक्षिणां दिशं। नेशाद्दाल्यप्रतिमं मशैलराजतपर्वतां
ग्रमारुरुक्षुर्मर्वे दरीमंतरपर्वतोन्नतशोभवनं वनं वनमप्रपणं विनानिचाविचिन्वंतो हरिवराः सीतादर्शनकांक्षिणः। ततः मर्वे समासाद्य विकोटाश्चलघुवि
क्रमाः। नचापश्यंत वैदेहीं रामस्य महिषीं प्रियां। ततो दृष्ट्वा तदा शैलं बहुकंदरं। अवतीर्य ततस्तूर्णं श्रांता विग
तचेतसः। छिन्नामूलद्रुमं तत्र तापि दत्तमूलमुपाश्रिताः। ततो दुःखेन मंमाश्वस्ताः किंचिदुष्टपरिश्रमाः। २४॥ पुनरेवाघनाः तस्मात्तस्माद्दक्षिणां दिशं। २५ श्रीरा
त्यार्षश्रीरामायणे पर्वतारोहणो नाम मर्गः॥ ४८॥ ॥तारागदाभ्यां महितः ससैन्यो हनूमान्कपिः। विचिनोति स्म विंध्यस्य गुहाश्चैव वनानि च। ततो मार्गमाणाः ४०
संरब्धाः रामार्थे त्यक्तजीविताः। घोरात्तिगिरिदुर्गाणि प्राविशंतः प्लवंगमाः। रामस्य दयितां भार्यां राघवस्य गुणागतनगोचराः। तत्र वायुसुतः श्रीमान्विंध्य मार्गान्समा
र्गितो ऽमर्षमापेदे क्रुद्धो मानस्य चात्मनः। विक्षरंतः गजा गवाक्षा गवयाः रोषमूर्छिताः। गंधमादनमित्येव दृष्ट्वैव हनूमान्बुबुधे बलं। अंगदो युवराजश्च तारश्च
वनगोचरः। समागम्य ततः सर्वान्विचिन्वंतश्च तान्नगान्। विचिन्वतां ततः सर्वान्गिरिवानरपर्वतान्। विषादमगमद्भूयः सुग्रीवस्य नरर्षभः। विषण्णेषु सुखार्हाणां
सुग्रीवनयमोहिताः। अपश्यमानाः सीतां राघवं च सुदुःखिताः। बुबुधिरे परिश्रांताः सलिलार्थिनः। निरीक्ष्यमाणाः ददृशुर्बिलं मेघाद्रितं गिरिं।

ततः क्रौंचाश्च हंसाश्च निपतंति स्म सर्वशः। बलाकाश्चक्रवाकाश्च सारसाश्चैव वंजुलाश्च विहंगमाः। जलकुक्कुटकाश्चैव ये चान्ये जलवा
सिनः। ततो दृष्ट्वा बिलं सर्वे विस्मिताः कृतचेतसः। अन्योन्यानवलोकंतः स्थिरचक्षुषः। ततः पर्वतसंकाशो हनूमान्मारुतात्मजः। अब्रवीद्वानरान्सर्वान्कृ
तांजलिपुटान्स्थितान्। वयं दक्षिणमुद्दिश्य प्रस्थिताः मर्वतोदिशं। विचिन्वंतो ऽपि वसुधां न पश्यामः स्म मैथिलीं। विलं दस्यनुसंप्राप्ताः मर्व एव
त्र कूपोवायदिवाकृदानविष्यतियथा ह्येतन्निष्पतंतिजलचराः। विदार्यात्र विवेष्यामो रावणं पापचेतसं। तांश्च सीतां मशालागो मर्वानेवमहाबलान्। इत्युक्त्वा तद्बिलं
मर्वे प्रविष्टास्तिमिरावृतं। अंधकारमथालोक्य पथो दृष्ट्वा भीममिवाकृतिं। ततस्तस्मिन्बिलेऽतीव्रं लानिःश्रमसंवृतं। अन्योन्यमपरिष्वज्य जग्मुर्योजनमंतरं। ततो नष्टसं
ज्ञाः मंभ्रांतास्तृषिताः सलिलार्थिनः। परिपेतुर्बिलेतस्मिन्किंचित्कालं समंततः। ततस्ताः क्षीणसलिलाः परिश्रांताः परिप्लुताः। आलोकं ददृशुर्वीराः निरासाः जीवितं
प्रति। ततस्ते देशमासाद्य शोभितं विविधैर्द्रुमैः। ददृशुः कांचनान्वृक्षान्पक्षिसंघनिषेवितान्। तालान्सिंदुवारांश्च पूर्णकोशांश्च दाडिमान्। चंपकान्नागपुष्पांश्च ना
गवृक्षान्निनादितान्। नीलवैडूर्यवर्णांश्च पक्षिसंघैर्विकूजितान्। मरुद्भिः कांचनैः पुष्पैर्नतान्बालार्कसन्निभान्। जातरूपमयैर्वृक्षैः विचरद्भिः समंततः। षट्पदैः नलिनी
स्तत्र ददृशुः प्रसन्नसलिलाश्चिरात्। कांचनानि विमानानि राजतानि गृहाणि च। तपनीयगवाक्षाणि मुक्तामालोतरागि च। हेमराजतभौमानि दिव्यमाल्यो
तानि च। प्रनष्टयाज्ञमानानि कांचनानि वरूथिनि। ददृशुस्तत्र रूपाणि गृहमुख्यानि सर्वशः। तप्तकांचनचित्राणि वायनान्यासनानि च। स्वास्तीर्णानि विशा
लानि ददृशुस्तत्र वेश्मसु। रूपाण्यमरजातस्य स्त्रीणां भाजनानां च मंचयं। पुष्पैर्नानाफलिनश्चैव प्रवालमणिसंचयान्। ददृशुर्वृक्षगुल्मांश्च मणिकांचनप्रभान्
मनोरम्यान्रम्यान्ददृशुस्तत्र तत्रवै। ३०॥ शुचीन्यमृतकल्पानि मूलानि च फलानि च। मरुद्भिरानीतानि वस्त्राणि धान्यानि धनानि च। दिव्यानामंगरागाणां महार्ह
णां च वाससां। कंबलानां विचित्राणां अजिनानां च मंचयान्। तत्र तत्र दीप्तानि दीप्तान्यरुणरागिणः। ददृशुर्वानराः सर्वे गृहमुख्यानि सर्वशः। तान्निदृष्ट्वा ततो ददृशु
श्चीरवल्कलाजिनांबरान्। नानापक्षीनियतान्सरांसीनीलोत्पलावृतान्। ३४॥ ततो ऽनुमानगिरिमल्लिकाशालतांजलिस्थामलिवाद्यतेष्ठां। पप्रच्छ कालेत्ववनेविलेव

रलानि चैनानि वराणि कम्प्या ॥२५॥ इत्यार्षे श्रीरामायणे दिव्ये बिलप्रवेशो नाम सर्गः ॥४७॥ इत्युक्त्वा हनुमान्वीरश्चीरकृष्णाजिनाम्बराम्
वीनां महाभागां तापसीं संशितव्रताम् ॥१॥ वानरास्ते महाभागे मनोगवनगोचराः इदं प्रविष्टा सहसा बिलं तिमिरसंवृतम् ॥२॥ बुभुक्षिताः परिश्रान्ताः फलमूलोप
राजिताः इदं धरण्यां विवृतं प्रविष्टास्मि पिपासिताः ॥३॥ इमं वै विविधं दृष्ट्वा विधिं तेनाकृतात्मभिः भूयोवर्षसंव्याप्ता संशान्तानष्टचेतसः ॥४॥ काञ्चनैर्भाजनै
र्नानारूपैः तनूरुहैः दिव्यैर्नानाविधैरपि ॥५॥ काञ्चनानि विमानानि राजतानि गृहाणि च तपनीयगवाक्षाणि मुक्ताजालान्तरा
णि च ॥६॥ पुष्पिताः फलवत्यश्च पुण्याः सुरभिगन्धिनः इमे जाम्बूनदमयाः पादपाः कस्य तेजसा ॥७॥ काञ्चनाविविधाः पद्मा राजतैर्विमलैर्जलैः कथमस्माभिरो
घाणि विचरंतिसकश्मलैः ॥८॥ आत्मानमनुभावं च सर्वमस्मासु चेदृशम् अभ्यागतानामस्माकं तत्त्वमाख्यातुमर्हसि ॥९॥ एवमुक्ता हनुमता तापसी ब्र
ह्मचारिणी प्रत्युवाच हनूमंतं सर्वं तत्त्वेन तापसी ॥१०॥ मयो नाम महातेजा मायावी दानवर्षभः निर्मितं सर्वमायाभिः काञ्चनं वनमुत्तमम् ॥११॥ पुरा दानवसं
स्थानां विश्वकर्मविनिर्मितम् तेनेदं काञ्चनं सर्वं निर्मितं तनयोत्तमम् ॥१२॥ तपसा वर्षसप्तानि तपस्तप्त्वा महावनम् पितामहवरोत्सेन सर्वमाप्तो निबर्हणम् ॥१३॥ एवं व
रदानात्तु नृत्यं सर्वकामवरेश्वरः एवमुषित्वा कालं कंचिदस्मिन्महाबिले ॥१४॥ तमप्सरसि हेमायां सक्तं दानवपुंगवम् शनैर्निष्क्रान्तमालोक्य निजघान पुरं
दरः ॥१५॥ तदयं ब्रह्मणा दत्तो वरो दुष्टेन कर्मणा हेमायेनादितं दत्तं बिलं दुष्टेन ब्रह्मणा ॥१६॥ एवमेतद्वनं गर्भे वैदेह्या रक्षितं मया ऽऽहृतामनुसावर्णेर्दु
र्नाम्नास्मि प्रभावतः ॥१७॥ इदं रत्नमयं दिव्यं वनं हेमामयैर्द्रुमैः मायावानरसंघानां ममप्रियसखीहेमा नृत्यगानविशारदा ॥१८॥ अहं दत्तवरा वेमं रक्षामि वनमुत्तमं किंकार्यं कस्य वा हेतोः कोतारणि वगच्छथ ॥१९॥ एवं वेदं बिलं ऽगंयुष्मानिरुपस्थितैः इमान्यस्यवृक्षाणि मूलानि च फलानि च सुस्वादूनि पानानि पानीयं सर्वमेवकृतं धिया नच्छुताश्नंवाकांक्षतापस्याधर्मसंयुताः हनूमांस्तु रिपुं ऽऽलक्ष्य प्रत्युवाच सयंप्रभां अयिनोऽस्मान्यजानीर्यं वानरं धर्ममनुत्तमं
प्रियमाणान्निराहाराम्मंश्चीर्यतपाधनाः मातुतस्यवचः श्रुत्वा तापसी धर्मचारिणी आदायफलमूलानि विधिनोपाहरत्तदा प्रतिगृह्यतुतेत
स्मादतिथ्यं वनेचराः विधिवद्भक्षयंतिस्म पूजयंतः सयंप्रभां नक्तयिलाचतेसर्वे पीत्वा विमलजलं ॥२५॥ अपक्षयन्सर्व एवेन दिशो वानरपुं

गवाः प्रसन्नवदनाः सर्वे सर्वे संतुष्टमानसाः संजातबलवीर्याश्चतस्मात्तरुपिपुंगवाः तर्पिता विविधैर्मूलैः फलैः शीतनवारिणा ॥२७॥ इत्यार्षे श्रीरामायणे स्वयंप्रभादर
शनो नाम सर्गः ॥४८॥ अथतानब्रवीत्सर्वान्हरिपुंगवान् इदं वचनमेकैवनापसीधर्मचारिणी वानरायदिवःखेदःप्रणष्टोमूलभक्षणा
त्तायदिमेदंमयाशाकंश्रोतव्यंसाधुकथ्यतां ॥२॥ तस्मात्तद्वचनंश्रुत्वाहनूमान्मारुतात्मजः आर्जवेनपथातत्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥३॥ राजासर्वस्यलोक
स्यमहेंद्रवरुणोपमः रामोदाशरथिः श्रीमान्प्रविष्टोदंडकंवनं ॥४॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्रावेदेघातापसीतया तस्यनायजिनस्थानाद्रावणेनहृता
बुलात् ॥५॥ तस्यवीरकथाघ्राङ्घः सुग्रीवोनामवानरः राज्ञावानरमुख्यानांयेनप्रस्थापितावयं ॥६॥ रावणंसहितासर्वैरक्षोभिःसचिवैर्वृतं नीलस्यसदृशंवेदघ्वा
मार्गध्वमितिचागताः ॥७॥ विचीयतुवनंसर्वंममयादक्षिणांदिशं नाधिगच्छामवैदेहीं रावणेनापितंरिपुं ॥८॥ बुभुक्षिताःपरिश्रान्तावृक्षमूलमुपाश्रिताः
विवर्णवदनाःसर्वेमुग्रीवभयदर्शिनः ॥९॥ तृषयाचार्दिताःसर्वे सर्वेध्यानपरायणाः नगच्छामःपरंपारमश्नुवोकमकर्णवि ॥१०॥ तारयंतमनश्चक्षुःपक्षा
भ्यांविहतेबिलेलतापादपसंछन्नेमरुदास्यमिवक्षितेः ॥११॥ ततोर्क्षाःसमुपेत्यपक्षैःसलिलरोधिभिः झररासारसाश्चैववनुलाश्चैवपक्षिणः ॥१२॥ त
तोमुदिरुत्सन्नातांदृष्ट्वाजलनिरिणः अत्रप्रवेक्ष्यामइतिमयाप्रोक्ताःप्लवंगमाः ॥१३॥ अमीषामपिसर्वेषामेषामतिरुपस्थिताः गछामःप्रविशा
मोवनंतत्कार्यविगर्हिताः परिगृह्यततोगाढंवयंरुमपरस्परं इदंप्रविष्टाःसहसाविलंतिमिरमरुत् एतन्नकार्यमेतेनकार्यंलक्ष्यमागताः लोभेवोपगताःसर्वे
मियमाणंबुभुक्षयाद्यबुद्धिप्रत्युपकारार्थंकिनुकुर्वंतुवानराः एवमुक्त्वाधर्मपरैर्वानरैस्तैस्तयाप्तः ॥१४॥ प्रत्युवाचततःसर्वानिदंतान्हरिपुंगवान्सर्वेषांप
रितुष्टास्मिवानराणांमहौजसां ॥१५॥ उपचारंसुखैर्वनकार्यंममकेनचित्तार्थी ॥ इत्यार्षे श्रीरामायणे स्वयंप्रभादर्शनोनाम सर्गः ॥ एवंश्रुत्वाऽनिलाकांक्षा
पस्याधर्मसंहिताऊचुर्भाजलयःसर्वेपरितुष्टास्वयंप्रभां ॥१॥ लोलसत्त्वावैरस्मान्नियंदिदंव्याहृतंवचः तत्सर्वमर्थवियंतेसर्वैरुपपन्नंतथाऽलि ॥२॥ एवंतुवक्ष्यमि
श्रामस्तत्समादानपोधने ॥३॥ श्रूयतामभिधास्यामस्तच्छ्रुत्वाकर्तुमर्हसि ॥४॥ लक्ष्मणोमाम्परिगतोबिलेस्मिंस्तुनपोधने तेनतत्समविज्ञायगंतव्यंहिनःपरम् ॥५॥
ततश्चसमयोऽस्माकंसुग्रीवेणमहात्मना सचकालोव्यतिक्रांतोबिलेऽस्मिन्परिधावताम् ॥६॥ नास्मन्मध्याद्विलाद्गंतुंशक्तिरस्तिकुतोनिर्वाणमस्मासुतत्सर्वान्सर्व

रणादपि नयोद्विग्नः संदमानान्न शिष्यति। न हि जातु नरेन्द्रस्तु स्तोरामलक्ष्मणसायकान्। अप्रहृत्य मया युद्धे गमिष्यसि। अस्मान्हि सुगतं सर्वं विनीतव
ऽपस्थितो। आनुपूर्व्येण सुग्रीवो राज्ये तां स्थापयिष्यति। धर्मकामः पितृव्यस्तु यशस्कामस्तथैव च। श्रुत्वि सत्यप्रतिज्ञश्च न मज्ञाप्यं करिष्यति। प्रियकामश्च
ते मातुः सदर्थं वास्यजीवितं तस्याऽपत्यं वनाल्पान्तं तस्मादेनं दरं गम्यतां। सर्वेषामेव ऽस्वायं तवैवाप्यधिकं तु किं। अपराधं न वेदेत किलं संप्रवेक्ष्यसि
२४॥ ॥इत्यार्षे श्रीरामायणे किष्किंधाकाण्डे चतुःसप्ततितमः सर्गः॥ ॥५२॥ ॥श्रुत्वा तु मतिवाक्यं प्रश्नतं धर्मसंहितं। स्वामिसत्कारसंयुक्तं मृदुः
त्युवाच ह। क्षिप्रमेवं यथा सौम्य मानृशंस्यमथार्जवं। विक्रमश्चैव सत्यं च सुग्रीवे नोपपद्यते। राक्षसं कथमधर्मज्ञं नेतुं प्रव्रजितो। आरोहेदृशमनाकारं प्रविष्ट
विपुलं बिलं। चातुर्वर्ण्यस्य नार्यातु जीवितं महिषीरतं। धर्मतो मातरं यो मां स्वीकरोति गुरुं। आर्यकोविश्वसेत्तातं तत्कुलीनो। निजीविष्यति राज्ये पुत्रं प्रतिष्ठाप्य सगुणं वापि निर्गु
णं। कथं वा तत्कुलीनं मां सुग्रीवोऽजीविष्यति। शनैर्वा रंस्यते राज्ये ऽस्मिन् सुग्रीवेणाभिपूजितः। राघवेणाभिषिक्तो रामेणाक्लिष्टकर्मणा। स्निग्धमित्रो विरु
द्धस्य वाक्षशाखं कथं ह्यहं। किष्किंधां प्राप्य जीवेयं सुग्रीवबलमागतः। उपांशुदंडेन हि मां बधने मोक्षमादयत्। शंकूरुत्तमघश्च सुग्रीवो राज्यकारणाद्भि
बभीयात्तातयश्चापि श्रेयः प्रायोपवेशनं। अनुज्ञानीत मां सर्वे गुरुत्वान्मृगछन्नवानरा। गमिष्यामि नतत्वा ऽमलतार्थं कथंचना। इहैव प्रायमासिष्ये श्चयोमरण
मेवमेनाभिवादनपूर्वमिजनकोराज्यमुच्यतां। वाच्यश्चातोयथा न्मृषा निर्वचनान्ममा। आरोग्यपूर्वकाश्चार्या वाच्यामातरुमां वदेमातरंचापि मेनारा श्रीरा
मश्चामयितुमर्हति। अथ प्रहृत्य प्रियपुत्रा सामातृकोशातपस्विनी। नर्दन्ती विवनमावशोकार्ता ऽऽखुगामिनी। विनष्टमिदमाश्रुत्य वानरेन्द्रकुलं तदा। जीविते ४३
नावऽकांक्षन्ती हृदयज्ञानविचक्षणा। संविवेशागदोद्यानं रुदन्ती दर्शयंती नाघातस्य संविशतस्तत्र तनयो वानरर्षभः। नयनाभ्यां प्रसुस्राव शोकजं वारि दुःखि
ताभ्यां सुग्रीवश्चापि निर्दहन्। प्रशमंतश्चवालिनोपरिवार्यगदं सर्वे तस्थुः प्रांजलयस्तदा। निश्चयं वालिपुत्रस्य विज्ञाय हरियूथपाः। उपसृत्योदकं सर्वे प्रास्रु स्रा
मनुपाविशन्। दक्षिणाग्नेर्यथान्यायं दर्भेषु तनयो वालिनः शिरः। तेदीनमनसः सर्वे तस्थुः प्रांजलयस्तदा। नमेवानुगमिष्यंतः सर्वे भूमाविपाविशन्। संसंविशन्हि बली निर्महाध
रोमलक्ष्मीश्च प्रतिमः सर्वलोकस्यः। बभूव संनादितनिर्झरांतरो गुहाशयो दक्षिणदेशवासिनः॥ ॥इत्यार्षे श्रीरामा० किष्कां० काण्डे पंचाशत्तमः सर्गः॥ ॥५३॥

॥ ॥उपविष्टास्तुते सर्वे प्रायं तस्मिन्महीधरे। दरयोगुहरानस्तं देशं वास्यवर्तताः। सयूथपा विनिर्गम्य विध्यस्थिरं स्थिताः। संपातिर्नाम नाम्नातु दीर्घजीविज्वलंगमः

जटायुषोयशोवाचात्मस्थानबलविक्रमः। कंदरादनिर्गम्यविध्यस्थिरंस्थिताः। उपविष्टान्हरीन्दृष्ट्वा महदृष्टमदमब्रवीत्। विधिस्तुपरमोलोकविधे गर्वप्रवर्तनो
धाः। यथेदृविहिनेनस्थमहांतंविरमुपासनादिवनविहितान्नेनस्थास्येतऽपस्थिताः। वरवराणांस्वादिष्टवानराणांमृतमृनां। एतावऽकामपानि प्रेत्यमाणः प्रवरमाहृ
तस्यतदृचनंश्रुत्वानराग्र्यस्यदारुणं। अंगदः परमायस्तो दुःखमंतमुवाचऽह। पश्यसीतापदेनमासाक्षादेवमनोयमः। मदेशमनुप्राप्तोवानराणांविपत्तयः। रामस्यनलनेको
र्यनराक्षोवचनंत्वनारुरीणामियमज्ञातविपत्तिः मृत्युमागतान्। वैदेह्याहियनाणांयांतनकार्यो द्विजोत्तमः। सावणेननृशंसेनमनुप्राणेविनाशिता। तांपापामर्ष
लिप्तानिर्दयोनिर्गतान्यपि। प्रियंरामस्यकुर्वंतित्यक्त्वात्मानंयथावयं। रामस्यार्थेपराक्रांताः सर्वमंत्यक्तजीविताः। कांतारालिप्रपन्नाश्च। न्यस्तदेहायमे
धिलो। धन्याःसगृध्रराजोयोरावणेनहतारणे। युद्धेकृत्वासुयोधनरामस्यपरमांगतिं। पितुर्ममविनाशेनरामप्रव्राजनेनच। हरणेनचवैदेह्याहरयमु
द्यतांः। एकस्याःस्वलुकैकेय्याःतेक्लिष्यंतिवानराः। ममस्वानिहतातत्कुलमात्मानंयथावयं। कैकेय्याहिकृतेपत्न्याःशोकेनसगतो। दिवंमत्पि
तृपितिपतिः पुत्रंसंप्रेक्ष्यदंडकान्। यत्रामस्यवनेरावणेनहृताभिया। मोन्देपन्परमारण्येसुग्रीवेणसमागताः। शरीरंमनसेकेनसर्वमर्मा
णिनानिकृत्यवालिनंरामः सुग्रीवमभिषिक्तवान्। निरर्थंतुप्रशांतंकालेशास्त्रमृगश्चक्षुनंदयामास सीतान्वेषणतत्परः। ज्ञानतोरामव
तंसुग्रीवोवानरेश्वरः। विचीयतांदिशः सर्वा यथोद्दिष्टानृपाज्ञया। दृष्ट्वामेथिलीसीतांनयात्वायस्यपास्यत्यकंदारासुरुक्षाः। स्यकसर्वप्रियाप्रियानिवर्ये
न्निराकालाचिरात्रायुक्तिताःदेवमुक्त्वायास्यामः प्रतिश्रयमिवाध्वगाः। कलानिचैवकैकेयाहतानिचीर्णलीलयावानराणांनरेंद्राणांपक्षिणांप्रवरस्यचाप्तेन्द्रु
तातोवाक्यमंगदस्यसुसंतुचोचातंतेनसंपातिःप्राणैरिष्टतरंममाहृतंश्रुत्वानार्यणममसंहृदयमनाःकथंजटायुर्निहतः कश्चरामोजटायुषः। कथमासीज्ज
नस्थानेयुद्धंराक्षसगृध्रयोर्यदीयस्तोगुणश्लाघनीयश्चविक्रमोनामथयमिदंचातुश्चिरस्थायमयाऽनालक्ष्मिविज्ञातुंविनाशेवानरोत्तमाःचातुर्
यायुषःकस्यनस्थानंनिवासिनःतस्मैवचममचातुःसादरंयोनृपायस्यरामःप्रियःपुत्रोज्यष्ठेनमेगुणैःवनंप्रविष्टःसकथंवार्यतासुरक्षितयाऽष्टतो
ऽगतोचाचाक्षैवलक्ष्मणेनचवीर्यवान्। कथंचसाहृतासीताकेनवाहरिपुंगवाः। कस्मिंश्चाकारणेतस्मैसर्वंयास्यानुमर्हथ। यंशिरस्यपपन्नंवानराधिपतिं
छेयंगिरिऽर्गानुनवद्विरचनारिनामभीषंमसुपागम्यस्फुरंचपरिघायणं॥ ॥इत्यार्षे श्रीरामा० किष्कां० काण्डे द्विजयेसंपातिदर्शनंनाम सर्गः॥ ॥५४॥ ॥कोशान्वयष्ट
सनमप्यश्रुत्वानेरियूथपाः। अदृष्टुनेवतत्काकंकर्मणांतस्यशंकिताः॥ तेप्रायमुपविशन्तुचिंतयित्वाबलीसुखान्। कृच्छ्रंहिममाकरुरसर्वलोकस्यविघ्नितः

89/1952

93/1952

णिवाश्मनिरन्तरपरमसिकाथिसुखिनोवयं। कस्यप्रसादाद्भवत्सुतस्यांगदस्यमहाबलोऽभिगच्छमसंरुद्धःसुग्रीवेणमहाबलोयदिकश्चिन्मर्षयिष्यति सागर
रम्भवनेहरिःसदारतुजनस्यात्मपुत्रस्यमनयदक्षिणो। अंगदस्यवचःश्रुत्वानकश्चित्किंचिदब्रवीत्। अस्तिमिताश्चभवंतस्तेयेतत्रहरिपूथपाः। अथनोऽस्मि
मितान्दृष्ट्वाखिन्नगात्रान्व्यवस्थितान्। अंगदोहरिशार्दूलःपुनर्वचनमब्रवीत्। लंघनीयश्चवेगेनसमुद्रःशतयोजनः। वानराःकइमानीर्लंघयिष्यतिसागरं।
कःकरिष्यतिरामस्यप्रियमत्यंतमुत्तमं। कइमान्वानरान्सर्वान्प्राणसंशयमागतान्। मोचयिष्यतिसुग्रीवंकृच्छ्रान्मत्युमुखादिव। कःकरिष्यतिसुग्रीवंसत्य
संधमसंशयं। कःकरिष्यतिरामस्यप्रियमात्यंतिकं। हरिःसर्वेहरिश्रेष्ठाःसर्वेविक्रांतयोधिनः। व्युपदेश्यकुलाःसर्वेप्रजाभिश्चैवसत्कृताःनहि
योगमनेसंगकदाचित्कःसक्तिनकुत्रचित्। सर्वेसर्वत्रविख्यातांगरुडानिलरंहसः। दृष्टपूर्वाहिवालोकेऋतपूर्वाहिनाशनाः। यदिकश्चिन्मर्षयेत्
सागरस्यैवलंघनेसंशयंतुहरिश्रेष्ठोवीर्यमूर्जितमात्मनः। कोवःक्रियेतमनेहरिश्रेष्ठोमहाबलः। दृष्ट्वावीर्यमहंतस्यभवद्भिःसहितस्य
रत्नाकरस्यलंघनेसंशयंविधास्यामिऋतेभवद्भिःसहितःसर्वेप्रमाण्यानुनयस्यायापरमागतिः। तस्यतद्वचनंश्रुत्वासर्वेशरभमृगेंद्रा
मादनमिंद्रश्चविदश्चवरुणमानुभावानलनीलनलरंभचंद्रनकदनसदामानुप्रस्थापनसंस्थादधिमुखोहरिएतच्छ्रुत्वामहाकपिमंगदेन
समाश्वासितोविक्रमेणमहामानसंतापोजलयस्यदारागजःप्रवप्तुवाचेदमंगदंवेद्मिदशयोजनंगवाक्षोयोजनान्याहभवेयंहिप्लुत्यहंअब्रवीद्भवत्पूजामान
लावानरमंसदियामित्रिंशतिंक्रमेणाक्रियोजनानीतिवीर्यवान्। अथाब्रवीत्स्वयंकारोविक्रमेऽप्रतिमोहिनःऋषभःसमहातेजाःप्रत्युवाचेदमंगदं
चत्वारिंशद्भिष्यामियोजनानामसंशयं। विध्यमेदरशैलाशःप्रवीद्धमादनःसुखंयोजनपंचाशत्क्रममेवानरर्षभः। मेरुश्चानरशार्दूलप्रवान
रास्त्वनुवाचहयोजनानामहंषष्टिःसत्यंप्लवितुमुत्सहेतत्तत्रमहासेजाहिविदःप्रत्युवाचह। १०गमिष्यामिनसंदेहोयोजनानांशतंप्लव
निःअग्निपुत्रस्ततोधीमान्विलोचनमब्रवीत्। अशीतिर्वैगमिष्यामियोजनानांप्लवंगमाःलघुपुत्रोनलश्रीमानब्रवीद्धरिपुंगवः। गच्छेयंन
वतीपूर्वंयोजनान्यतिहृष्टवत्। तारोब्रवीत्ततस्तस्यमहाबलपराक्रमः। यद्यहंयोवनस्थेनमयात्वोत्तमवर्षाणवतीयोजनंहेतुंस्यामहंक्रियावि

तःसागरगंभीरोवानरःपवनोपमः। मेरुस्यप्रमाणेनभास्करस्यसमप्रभः। मारुतस्यसमोवेगेधर्तराष्ट्रसमोजवे। ब्रवीद्धरिपुरांसंत्रि
ज्ञोवयंश्चमहाप्राज्ञःहृष्टःपरमसंमतःवानराणांवचःश्रुत्वासागरप्लवनंप्रति। तानंगदेनसहितान्वानरानिदमब्रवीत्। पूर्वमस्माकमर्थायोक्ष्यतिहरिपु
राक्रमःतेवयंवयमःपारमनुप्राप्तास्मसांप्रतं। जराहीत्यंतप्राप्तोमेरुसत्त्वःपराक्रमःस्मरामिजातंगरुडमसृतस्यहरिमद्भुतविमर्द्ध
र्षवःपुराकिंतुनेदंगतेकार्यमिदंशक्तमुपेक्षितुं। परार्थकपिराजस्यरामस्यक्लिष्टकर्मणः। सांप्रतंकालमस्माकंयोयंगतिपराक्रमः। पुरस्कृत्यहरिश्रेष्ठं
हिकिंचित्कृत्यावहे। अहमस्यसमुद्रस्यास्यामःप्लवनेकृतनिश्चयं। शतंतावद्योजनानांहिगच्छेयमितिमेमतिः। तांश्चसर्वान्कपिवरान्जांबवानब्रवीदृक्षपतिः
तुसर्वानामिदंवचनंपुनरेवाब्रवीत्। अशक्तिरेवगमनेहिपराक्रमःतारुण्येबलवीर्येहियशसीहितसम्मायत्तंतेयौवनस्थेनमयात्वोत्तमर्द्धानवतीयोजनं
बलंपोरुषंयौवनंगते। आवर्त्तमानस्यबहुधास्यंनवर्तिवानरः। किंतुवृत्तस्यमेवीर्यमात्मनोयौवनोदयं। त्रिसप्तकृत्वःपृथिवीपरिक्रम्याप्रदक्षिणंस
ंत्यनेनमयावैवनरविष्णुसनातनः। प्रदक्षिणंसनातनःपूर्वंक्रममाणःप्रदक्षिणंयथावोषधयोस्थानिःसंचितादेवशासनात्। निष्पन्नमनृतंयास्यत्सासीत्सोम
हृदः। उदयात्पर्वतात्सोऽहंलंघयिष्यामिपादपं। गंतुप्राप्यचकैलासंगच्छामिविबुधालयं। बालभावेनदासीन्मेबलमप्रतिमंपरैः। शासकरात्रिहतोहंतु
यूयंहनुमतात्मनोवीर्यमप्रतिमंपुनः। कैलासशास्यसमीपतोऽनिवार्यबलनोन्मथनेनसमःस्थितोऽबलिपुत्रंकुद्धस्तुमित्रागतोश्वपत्रनिभ
क्रोधात्रिपेशनमुवंत्रासादैत्यपर्वतदुस्तरं। तेनविघ्नमिमंकृत्वाइत्युक्तःपर्वतोसौत्रिकूटोसुरनंदनः। तरायानंसमयाज्ञानापर्वतोऽतुलविक्रमः
श्वःअनुमेमंस्वशिष्यबलविक्रमः। मदीयोमदृशोनतथाविक्रमान्वितः। अद्यतंनवतीशक्तोगमनेतत्करोम्यहं। दशयोजनयानंवोनंवानरंशयनेनवत्। यावत्
संसिद्धंगत्वाकार्यमिदंनवेत्तथोक्तवंतस्मिंस्तुकपिनांप्रवरंवचनंनवतीमप्रचेवाब्रागमिष्यंप्लवगमाःतत्रपर्वतमंकाशोहनूमानंजनीसुतनंदन
त्रमोऽब्रवीत्किंचित्वोरुषंबलमात्मनः। अथोत्तरमुदारार्थंप्रत्युवाचेदमंगदः। अनुमान्यमहाप्राज्ञंजांबवंतंमहाबलंतमुवाचांगदोवीरःसर्ववानरमध्यगो
ऽहमेनंयोजनशतंक्रमेयंनात्रसंशयः। निवर्तनेचमेबुद्धिर्भविष्यतिनाधिगच्छतिवाल्यादक्लिष्टदोषाचयुवाद्दोषाविचारतःपित्राहंलालितःस्नेहात्त्वश्रमेया
हितःपुरानमुवाचर्क्षेशोजांबवान्वाक्यकोविदः। शयनेगमनेरक्तिलवर्क्षस्यपुंगवाकामगतिर्वीरयात्वंगत्वाप्रतिनिवर्तितुं। योजनानांशतंशक्तोशक्तो

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

तोंबरांसहस्रानिपतिष्यामिधनानिधुरिवोह्यगोऽनविषतिहिमेरूपंल्लवमानस्यसागरोविष्णोर्विक्रममाणस्यपुरादेवासुरेयथा।बुध्यायथानुपश्यामि
मनश्चावेस्मतीवमोऽर्हंस्यामिवैदेहीरामस्यमहिषीप्रियांमारुतस्यसमोवेगेगरुडस्यसमोजवोऽयुतंयोजनानांहिगाछेयमविचारयन्वासवस्य
सदृज्स्यब्रह्मणोवास्वयंभुवोविक्रमान्वेनुमसृतंसदानदहमुसंहरेयंगामिनोललंकांसूर्यतेजस्तथाग्निंतांलंकांचानिसमुद्धिप्यगछेयमितिमेमतिः।
तमेवंवानरश्रेष्ठंगर्जंतममृतोपमंप्रत्युवाचततोवाक्यंअंगदोथविशारदः।वीरःकेसरिणःपुत्रोबलवान्मारुतात्मजःज्ञानीनामनुजःशौकस्त्वयैके
नप्रणिपतितःतवकल्याणकृत्यःकपिसुस्थाःसमृतनःमंगलान्यर्पसिध्यंकरिष्यंतिप्रतिष्ठिताःमहर्षीणांप्रसादेनकपिवृद्धमतेनचागुरूणांच
प्रसादेनज्ञवस्त्वाधमहार्णवंस्वास्त्वास्मोहेकपादेनयावदागमनंतवात्रकृतानिहिसर्वेषांजीवितानिप्लवंगमाःएवमुक्तःपरिषदांगदेनचवा
नरःअनिवाद्यानिवाद्यांश्चप्रत्यृभन्महाकपिःवीरांचकेपसंहृष्टःसमंतादानरर्षभःउत्पत्यचततस्तूर्णंमुवाचहरिसूथपान्नचिरादागमि
ष्यामिसीतयालंकामितःपुरीरावंहत्वासरावणंसारथेऽएतावदुक्त्वावचनंप्रतीतःप्रियंनरेंद्रस्यचराघवस्योरुमंथ्यआमंथ्यचवा
चवानरान्लांघयामासलंघनार्थंगिरिमारुरोहह२७॥ ॥इत्यार्षेश्रीरामायणेआदिकाव्येवाल्मिकीयेतेश्रीकिष्किंधाकांडेहनुमद्गमनोनामसर्गः॥ ॥
॥ ॥शांवत्सरेधर्मवर्षेआश्वयुजमासेशुक्लपक्षेसप्तम्यांभोमेराजन्यपुरनिवासिनाचंद्रभूषितेनतत्रात्मजेनबालकृष्णेनलिखितमिदंकिष्किंधा
कांडंसमाप्तं॥ ॥समाप्तं॥ ॥ ॥श्री॥ ॥श्रीराम॥ ॥श्री॥ ॥श्रीराम॥ ॥श्री॥ ॥श्रीराम॥ ॥श्रीराम॥ ॥श्री॥ ॥

143285